

ARISTOTLE'S 'DE ANIMA'

TRANSLATED INTO HEBREW BY
ZERAHIAH BEN ISAAC BEN SHEALTIEL HEN

ARISTOTELES SEMITICO-LATINUS

Founded by

H. J. Drossaart Lulofs

GENERAL EDITORS

H. DAIBER AND R. KRUK

VOLUME 6

ARISTOTLE'S 'DE ANIMA'

TRANSLATED INTO HEBREW BY
ZERAHYAH BEN ISAAC BEN SHEALTIEL HEN

A CRITICAL EDITION WITH AN INTRODUCTION AND INDEX

BY

GERRIT BOS

E.J. BRILL
LEIDEN · NEW YORK · KÖLN
1994

ARISTOTELES SEMITICO-LATINUS

is prepared under the supervision of the
ROYAL NETHERLANDS ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES
as part of the
CORPUS PHILOSOPHORUM MEDII Aevi
project of the
UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE

The Aristoteles-Semitico-Latinus project envisages the publication of the Syriac, Arabic and Hebrew translations of Aristotle's works, of the Latin translations of those translations, and of the mediaeval paraphrases and commentaries made in the context of this translation tradition.

The paper in this book meets the guidelines for permanence and durability of the Committee on Production Guidelines for Book Longevity of the Council on Library Resources.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Aristotle.

[De anima. Hebrew]

Aristotle's "De anima" / translated into Hebrew by Zerayah ben Isaac ben Shealtiel Hen ; with an introd. and index by Gerrit Bos. -
-Critical ed.

p. cm. — Aristoteles Semitico-latinus, ISSN 0927-4103 ; v. 6)

Includes bibliographical references and index.

ISBN 9004099379

1. Psychology—Early works to 1850. I. Gracian, Zerayah ben Isaac ben Shealtiel, 13th cent. II. Bos, Gerrit, 1948—

III. Title. IV. Series.

B415.A8H4 1993 †Hebr

128—dc20

93-31743

CIP

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Aristoteles:

[De anima]

Aristotle's "De anima" / transl. into Hebr. by Zerayah Ben Isaac Ben Shealtiel Hen. - A critical ed. with an introd. and index by Gerrit Bos. - Leiden ; New York ; Köln : Brill, 1993

(Aristoteles Semitico-Latinus ; Vol. 6)

Einheitssacht.: De anima †hebr.

ISBN 90-04-09937-9

NE: Bos, Gerrit [Hrsg.]; GT

ISSN 0927-4103

ISBN 90 04 09937 9

© Copyright 1994 by E.J. Brill, Leiden, The Netherlands

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher.

Authorization to photocopy items for internal or personal use is granted by E.J. Brill provided that the appropriate fees are paid directly to Copyright Clearance Center, 27 Congress Street, Salem MA 01970, USA. Fees are subject to change.

PRINTED IN THE NETHERLANDS

CONTENTS

Preface	vii
I. The Translator.....	1
II. The Manuscripts of the Hebrew Translation	5
III. Introduction to the Edition.....	7
IV. The Arabic Source of the Hebrew Translation.....	9
V. Characteristic joint readings by Zerahyah and Averroes, as compared with the Greek Text of the <i>De Anima</i> and Badawī	13
VI. Comparison between Zerahyah, Averroes and Avicenna	20
VII. Zerahyah's Technique of Translation.....	23
VIII. The Hebrew Text	44
Sigla and Abbreviations.....	44
Book I	45
Book II	72
Book III.....	109
Index	141
Bibliography	194

PREFACE

The Hebrew translations of Averroes' commentaries on Aristotle, written between 1189 and 1337, were a major conduit for the dissemination of Aristotelian philosophy in learned Jewish circles. One of the translators involved in this activity was R. Zerahyah ben Isaac ben Shealtiel Hen. His translations, however, did not enjoy much popularity among Jewish scholars, since they were considered too abstruse. When available, other translations were preferred, such as those of Kalonymus ben Kalonymus.

That scholars had similar reservations about Zerahyah's translation of Aristotle's *De Anima* is evident from the lack of quotations by later authors and from the paucity of extant Mss. In spite of this Zerahyah's translation is important for the following reasons:

1. It is a good example of the peculiar style of this translator.
2. It is a witness to the interest of Zerahyah's contemporaries in the *De Anima*.
3. It is based on the same lost Arabic translation of Aristotle's *De Anima* as Averroes' long commentary and, consequently, it may provide a solution to the question of the authorship of the Arabic translation.

I am therefore pleased to present my edition and extensive linguistic analysis of this text to the reader. I thank the Institute of Microfilmed Hebrew Mss at the Jewish National and University Library for providing me with photocopies of the Mss. I thank Professor H. Daiber and Professor R. Kruk for their willingness to include this edition in the series *Aristoteles Semitico-Latinus*, published by the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences. I thank Professor A. Ivry for his proofreading of the manuscript and for his corrections. I am

especially grateful to Dr J.W. Wesselius of the Juda Palache Institute, University of Amsterdam for his help in preparing a camera-ready copy of the text, and to the staff of the Bibliotheca Rosenthaliana (University Library of Amsterdam) for their permission to use its computer system.

CHAPTER ONE

THE TRANSLATOR

Little is known about the translator, R. Zerahyah ben Isaac ben Shealtiel Hen,¹ also known as Gracian.² The years of his birth and death are unknown. We know, however, that he was born in Barcelona into a prominent family and at a later date emigrated to Italy. Between the years 1277-1291 A.D. he was active in Rome as a teacher of philosophy, commentator of the Bible and translator. He was regarded as an expert on Maimonides' *Guide of the Perplexed*, and corresponded with other scholars, such as Hillel b. Samuel of Verona³ on questions raised by the Guide. Zerahyah's

¹ Ms Rome reads: Zerahyah b. Isaac b. Hunayn; the same reading can be found in Zerahyah's translation of Averroes' middle commentary on Aristotle's *De Generatione et Corruptione* (Ms Rome-Casanatense 148, fol. 96a). Steinschneider, *HU* 131, n. 169, remarks that ben Hunayn is a corruption of ben Hen. Steinschneider also refers to Dukes' suggestion that the word *ha' ataqat* (translation) has been omitted, so that Hunayn would be the Arabic translator. Tessier, *Verbum*, 19-20, discussing the authorship of the translation of the *De Generatione et Corruptione*, mentions as a third possibility that Zerahyah did not translate this text.

² See Steinschneider, *Ziyyunim* 229-245; *HU*, 111 ff.; Vogelstein-Rieger, *Geschichte* I, 271-275; 409-418. For a detailed account of all the relevant sources see Ravitzky, *Mishnato*, 69-75. For a summary see Cassuto, *Gracian, Zerahyah*.

³ Zerahyah's correspondence with Hillel b. Samuel, which turned into a fierce polemic, has been published by Kirchheim, *Ozar Neḥmad* II, 124-143.

interest in the writings of Aristotle is attested to in a letter which he addressed to Judah b. Solomon of Barcelona:⁴

I am always looking into the works of Aristotle, which are always with me, the commentaries of Averroes and Themistius, which I studied and translated from the Arabic into Hebrew, except for the *De Animalibus*, which I do not possess.⁵

Little else is known about his life after 1291 A.D. It is possible that around that time he returned to Barcelona in order to be buried with his ancestors.⁶

Zeraḥyah was an active translator⁷ who translated the following philosophical works from Arabic into Hebrew:

1. Aristotle's *De Anima*.
2. Themistius' paraphrase of Aristotle's *De Coelo*.⁸
3. Averroes' middle commentary on Aristotle's *Physica*.⁹

⁴ For the identity of this person see Steinschneider, *HU*, 113.

⁵ Ms Cambridge Add. 1235, fol. 91b; Ravitzky *o.c.*, 93. The text is elliptical and it remains uncertain whether Zeraḥyah studied the works of Aristotle themselves or only the commentaries of his medieval predecessors.

⁶ In a letter to Hillel b. Samuel Zeraḥyah states (*Ozar Neḥmad* II, 124): "Because I have the intention to return to my native country to be buried with my ancestors..."

⁷ Steinschneider, *Ziyyunim*, 239-245; *HU*, 111-24, 125, 146, 160, 262, 295, 652, 681, 764, 765, and Ravitzky *o.c.*, 91-95 list his different translations in the fields of philosophy and medicine. For all the bio- and bibliographical details of Zeraḥyah's life I am deeply indebted to Ravitzky's fundamental monograph.

⁸ Ed. by S. Landauer.

⁹ Steinschneider, *HU*, 114.

4. Averroes' middle commentary on Aristotle's *De Generatione et Corruptione*.¹⁰
5. Averroes' middle commentary on Aristotle's *Metaphysica*.¹¹
6. Al-Fārābī's treatise on the nature of the soul.¹²
7. Pseudo-Aristotle's *Liber de Causis*.¹³

Zeraḥyah translated Aristotle's *De Anima*, the commentaries of Averroes on Aristotle's *Physica* and *Metaphysica*, Themistius' paraphrase of Aristotle's *De Coelo*, and al-Fārābī's treatise on the nature of the soul in the year 1284 A.D. at the request of Shabbetai b. Solomon,¹⁴ Rabbi of Rome and a friend and staunch defender of Zeraḥyah in his polemic with Hillel b. Samuel.

At the beginning of his translation of al-Fārābī's work on the nature of the soul entitled *Sefer al Mahut ha-Nefesh* he states:

After I completed the translation of Aristotle's *De Anima, Physica*, and *Metaphysica*, from the commentary by Averroes, and the *De Coelo* and *De Mundo*, the commentary of Themistius, to the best of my ability, I thought it a good thing to translate Al-Fārābī's *Sefer Mahut ha-Nefesh* as well.¹⁵

¹⁰ Steinschneider, *HU*, 131.

¹¹ Steinschneider, *HU*, 160. The introduction was published by A. Schreiber in his edition of Zeraḥyah's translation of Pseudo-Aristotle's *Liber de Causis*.

¹² Entitled *Sefer al Mahut ha-Nefesh* and edited by Edelman in *Hemdah Genuzah*, and by Rosenthal.

¹³ Ed. by A. Schreiber.

¹⁴ See Vogelstein-Rieger *o.c.*, II, 418-9; Ravitzky *o.c.*, 92.

¹⁵ Ed. Edelman, *Hemdah Genuzah*, 45.

The ambiguity of this statement has led some scholars to conclude that Zerahyah produced two groups of translations - i.e., of Aristotle's works and of the medieval commentaries by Averroes and Themistius. However, a comparison of his testimony with that of the extant Mss suggests that he completed only the translations listed above.¹⁶

In addition to these philosophical works, he translated the following medical works:

1. Galen's *De Causis et Symptomatibus*.¹⁷
2. Galen's *Katagene* (first three chapters).¹⁸
3. Avicenna's *Canon* (unfinished).¹⁹
4. Maimonides' aphorisms.²⁰
5. Maimonides' shorter treatise on sexual intercourse.²¹
6. Maimonides' treatise on poisonous drugs.²²

¹⁶ See for instance Seligsohn, *Gracian*; Sarton, *Introduction*, 2, 2, 846. After an extensive discussion of this question, Ravitzky (*o.c.*, 93.) states that an examination of the Mss only confirmed the existence of the above mentioned translations.

¹⁷ Steinschneider, *HU*, 652. In a letter to Hillel of Ferrara Zerahyah praises the works of Hippocrates and Galen as more elevated than the mountains of Ararat; see *Ozar Neḥmad* II, 142.

¹⁸ Introduction to the translation edited by Steinschneider in *Catalog Hamburg*, 197-199; description of Ms, *ibidem*, 143-4.

¹⁹ Unfinished, probably because Zerahyah learned about the translation by Nathan ha-Me'ati; see Steinschneider, *HU*, 681.

²⁰ Steinschneider, *HU*, 766.

²¹ Ed. Kroner. This edition contains the Arabic original text, Zerahyah's translation, as well as an anonymous Hebrew translation.

²² Steinschneider, *HU*, 764. Also translated by Moses Ibn Tibbon (Ed. Muntner).

CHAPTER TWO

THE MANUSCRIPTS OF THE HEBREW TRANSLATION

The Hebrew translation of Aristotle's *De Anima* is extant in two Mss:¹

1. Rome, Casanatense 148, 3; fols. 128r-156v.² The text has been written in an Italian script of the 16th century. Though I did not see the Ms itself, it seems from the photostats in my possession, that the Ms suffered at some time considerable water damage in the upper margins, so that the first lines of the text of every folio are practically always stained, and occasionally letters and words are wiped out partially or completely. There are several marginal notes in this Ms, correcting a few of the many corruptions the text of this translation is replete with. One gets the impression that the copyist(s) did not very well understand the text in hand. This has resulted in additions, omissions, and many incomprehensible corruptions, which I tried to reconstruct in my edition to the best of my ability.

¹ Steinschneider, *HU*, 146 mentions a third Ms, namely, Tur. 157 (Peyron, 72 n. 76). Unfortunately, however, this Ms was destroyed in the year 1904.

² This Ms will be cited as "r". A description of this Ms is found in Sacerdote, *Catalogo*. Unfortunately, I did not have access to this catalogue during the preparation of this edition.

2. Ms London, Beit ha-Midrash 42, 4, fols. 120v-135r.³ This Ms, written in a clear Sephardic Rabbinic script was copied, in the year 5184 (1424 A.D.) by Jacob Ben Moses at Sovrino on the river Potenza. This Ms has only a few marginal notes, mainly corrections. Although this Ms is not free from copyists' errors, it is not as corrupt as Ms Rome. The problem of corruptions is aggravated by the fact that both Mss represent a single manuscript tradition. Indeed, it seems that the text of Ms Rome has been copied from that of Ms London; with the exception of minor variants - i.e., corruptions - Ms Rome is identical with Ms London.⁴

³ This Ms will be cited as "I". For a description of this Ms see Neubauer, *Catalogue*, 17-8.

⁴ Only in two cases Ms Rome clearly has a different reading, namely, I, 1: ben Yizḥaq ben Ḥunayn (ben Yizḥaq Ms London) and I, 505: Talis (Taslis Ms London).

CHAPTER THREE

INTRODUCTION TO THE EDITION

My edition is based on Ms London since it is the only independent tradition preserved, and was apparently the basis of Ms Rome. I have corrected corruptions and omissions in so far as these are the result of mistakes by the copyist(s). For these corrections I consulted Averroes' long commentary on the *De Anima*, which goes back to the same Arabic source as Zerahyah's translation.¹ The division of the Hebrew text into paragraphs follows the Greek edition of Hett. The first part of the critical apparatus contains the different variants of the Mss and original readings of the corrections made in the text. In the second part I list all the variant readings of Averroes' text.² I add Aristotle's Greek version³ when it disagrees with that of Averroes, and agrees with that of Zerahyah. In some cases I cite Badawī's⁴ edition of the text, the Greek text of Aristotle, or the long commentary of Averroes in order to clarify the meaning of an obscure or incorrect Hebrew translation. When a problematic Hebrew translation has been caused by an incorrect reading of the

¹ See ch. 4. In one place (III, 364) I have corrected the corrupt Hebrew text according to the Greek source.

² Acc. to ed. Crawford. In ch. 5 I list characteristic joint readings of Zerahyah and Averroes, as compared with Aristotle's Greek text and Badawī.

³ Acc. to ed. Ross. In some cases - especially in the case of proper names - I have also cited the Greek text when both Zerahyah and Averroes show corrupted readings. See ch. 7B: 6.

⁴ See ch. 4 for a description of this text.

Arabic source I add the relevant Arabic terms in parentheses.⁵ Since the text is often difficult to follow because of Zerahyah's peculiar methods of translation,⁶ I provide, between parentheses a "correction" of his translation in the critical apparatus.

⁵ See ch. 7B: 3-6 for an extensive discussion of all the peculiarities of the text based on the Arabic source.

⁶ See ch. 7A.

CHAPTER FOUR

THE ARABIC SOURCE OF THE HEBREW TRANSLATION

Ibn an-Nadīm,¹ the famous Arab bibliographer, states in his *Fihrist* (composed in 987 A.D.):

Hunayn translated all of it (i.e. *De Anima*) into Syriac. Ishāq translated all but a small part of it. Then Ishāq translated it a second time in its entire form, with improvements...Ishāq said: I translated this book into Arabic from a manuscript which was in poor condition. Then after thirty years, when I found a manuscript in the best possible condition, I compared it with the first translation, which was the exposition of Themistius.²

The introduction to Zerahyah's translation states: "The first book from Aristotle's *De Anima*, translated by Zerahyah b. Isaac ha-Sefaradi from Arabic into Hebrew, from (or "after") the translation of Hunayn." In the middle of the third book (431a14) we read: "Completion (or "supplement") of what Isaac b. Hunayn translated from this book from (or "after") the translation of Abū 'Īsā b. Ishāq from Syriac into Arabic."

Steinschneider concludes that the Hunayn mentioned here can be none other than the famous translator Hunayn ibn Ishāq, and interprets the second quotation to mean that Ishāq b. Hunayn completed the Syriac translation of his father from that point (431a14) on, while Abū Ishāq

¹ See *Fihrist*, 351ff. (Transl. Bayard Dodge II, 604-5).

² For the different interpretations of this ambiguous statement by Ibn an-Nadīm see Gätje, *Studien*, 20-27.

translated the whole text into Arabic.³ Frank⁴ states that the first part of the text was attributed to Ishāq and the second to Ibn Zur'a. According to Peters⁵ Ishāq translated the first section, while the rest was the work of Abū 'Īsā (probably Ibn Zur'a).

Gätje⁶ concludes from an investigation of Arabic bibliographical literature that, apart from a compendium,⁷ at least two different versions of Aristotle's *De Anima* were known to the Arabs in the 9th and 10th century:

1. An ancient version from the 9th century A.D., perhaps originating from 'Abd al-Masīh ibn Nā'ima.⁸ This version has been excerpted by Averroes in the *lemmata* of his long commentary (only preserved in the Latin translation of Scotus)⁹ in 9 places (= *alia translatio*).

³ See Steinschneider, *HU*, 146. This conclusion supposes that Steinschneider understood the Hebrew term *Hašlamah* (completion or supplement) as supplement; Steinschneider remarks that Abū 'Īsā is probably no one else but Abū 'Ālī 'Īsā ibn Ishāq ibn Zur'a (d. 1008). I adopt this suggestion by Steinschneider.

⁴ See Frank, *Some Fragments*, 235, n. 1.

⁵ See Peters, *Aristoteles Arabus*, 41.

⁶ See Gätje, *o.c.*, 20-44.

⁷ Ed. by Ahwānī.

⁸ Ed. by Badawī, *Aristūṭālīs*; Frank *o.c.*, 231-2 has convincingly contended that this version, replete with many imprecisions and distortions, and characterised by a very peculiar and inconsistent technical vocabulary, is, in spite of its ascription to Ishāq ibn Ḥunayn, not from his hand. My comparative list in ch. 5 shows clearly that this text is completely different from the Arabic source of both Zerahyah and Averroes.

⁹ Ed. by Crawford.

2. A later, incomplete translation by Iṣḥāq ibn Ḥunayn¹⁰ (ending with *De Anima* 431a14). This translation was subsequently “completed” by Yaḥya ibn ‘Adī or his student, Ibn Zur‘a, who supplied the missing chapters from the ancient translation mentioned above. It is possible that the Syriac translation by Ḥunayn ibn Iṣḥāq was also consulted for this completion. This combined version has been used by Avicenna in his *Kitāb al-Inṣāf*.¹¹

Gätje refers to a possible third version, namely, the one used by Averroes as his main source for his long commentary on the *De Anima*. A comparison of Averroes’ text with the Hebrew translation of Zeraḥyah clearly shows that both versions are identical, making use of the same Arabic translation.¹² Another comparison of Zeraḥyah’s and Averroes’ texts with fragments from Iṣḥāq’s incomplete translation shows that these versions are sometimes different,¹³ as already concluded by Frank.¹⁴ Gätje’s suggestion¹⁵ that this third version might be the supposed

¹⁰ For fragments surviving of this translation see Frank, *o.c.*, 240-251.

¹¹ Ed. by Badawī, *Aristū*, 75-116.

¹² Cf. ch. 5 for a list of characteristic joint readings of Zeraḥyah and Averroes, as compared with the Greek text of the *De Anima* and the version edited by Badawī.

¹³ See ch. 6. For this comparison I made use of the fragments as reconstructed by Frank from Avicenna’s glosses.

¹⁴ See Frank, *o.c.*, 234, n. 2.

¹⁵ Gätje, *o.c.*, 41: “Es spricht also immer noch einiges dafür, dass Ibn an-Nadīm Recht hatte, wenn er von zwei Redaktionen der aristotelischen Schrift über die Seele durch Iṣḥāq ibn Ḥunayn berichtete.”

second complete and revised translation by Ishāq¹⁶ can be refuted with the following arguments: 1. If it had existed, Avicenna would surely have used this revised version instead of Ishāq's incomplete one for the first part (until 431a14) and the bad translation that is available to us in Badawī's edition, for the second part. 2. The textual evidence concerning the authorship from Zeraḥyah's translation itself.¹⁷ My interpretation of this passage is in accordance with that of Steinschneider, mentioned above. That is to say that Ḥunayn translated the first part from Syriac into Arabic, Ishāq the second part (from 431a14), while Abū 'Īsā ibn Zur'a translated the complete text from Syriac into Arabic.¹⁸

¹⁶ See Ibn an-Nadīm's statement quoted above.

¹⁷ See quotation above; whatever interpretation one gives of this rather ambiguous statement, it can never mean that Zeraḥyah's *Vorlage* was Ishāq's second complete translation.

¹⁸ This interpretation is corroborated by the fact that the Hebrew translation does not show a sudden change in style or vocabulary from 431a14 on, indirectly indicating a different Arab translator.

CHAPTER FIVE

CHARACTERISTIC JOINT READINGS BY ZERAḤYAH AND AVERROES, AS COMPARED WITH THE GREEK TEXT OF THE *DE ANIMA* AND *BADAWĪ*

Book 1

1. הגוף (I: 12) corpori (I: 3, 5) τοῖς ζώοις (402a10) الحيوان
2. כשיהיה הגוף מוזמן (I: 67) quando corpus fuerit paratum (I: 14, 8-9) ὅταν ὄργῃ τὸ σῶμα (403a21-2) إذا كان الجسد هائجا
3. ולדעת אנכסאגוריש (I: 123) et cum hoc dicebat (I: 23, 2) καὶ εἶπεν ἄλλος (404a26) وغيره من قال
4. ואלו הם המספרים שהם צורות (I: 151-2) Ista autem sunt numeri qui sunt forme (I: 27, 10-11) εἶδη δ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν πραγμάτων (404b27) فصور الأشياء هذه الأعداد
5. אמר בזה מאמר יותר קרוב להיותו נעלם (I: 163) dixit in hoc sermonem magis latentem (I: 30, 1-2) καὶ γλαφυρωτέρως εἶρηκεν (405a8) أثبت إثباتا غامضا في هذا
6. וייחס אותו אל התנועה (I: 165) Et attribuit ipsum motui (I: 30, 4-5) κινητικὸν δὲ (405a10-11) وأنها محرّكة
7. אנשים שראוי לגנות בהם (I: 186) Et alii, qui digniores sunt derideri (I: 32, 18) τῶν δὲ φορτικωτέρων (405b1-2) وقال بمنزلة الوقر أقوام في النفس قولا جافيا
8. עד ששם תנועת השמים תנועת הנפש (I: 274-5) ita quod posuit motus celi sicut motus anime (I: 45, 12-3) ὡς οὕσας τὰς τοῦ οὐρανοῦ φορὰς τὰς τῆς ψυχῆς κινήσεις (407a1-2) فصير حركات الفلك حركات النفس
9. כשעור (I: 280) sicut mensura (I: 47, 4) ὡς ὁ ἀριθμὸς (407a8) كمثل العدد
10. אם תהיה התנועה כלה אחת בעצמה (I: 301-2) si totus motus idem est (I: 48, 23) εἰ ἡ αὐτὴ περιφορὰ (407a31) وإذا كانت

حركة العقل حركة دور

11. אמנם הרכבת חלקי הגוף באור הענין בו והמגיע ממנו בתכלית הוא נקל (I: 318-9) Et licet hoc, ut reputo, necessarium sit (I: 52, 1) καὶ τοῦ δόξειεν μετὰ τούτῳ ἀναγκαῖον εἶναι (407b17) مع أن هذا قد يكون بالاضطرار
12. الفحص إمكانا كثيرا عن تركيب أجزاء الجسم (I: 342-3) Compositio autem partium corporis facile potest determinari (I: 57, 10-11) ἢ δὲ σύνθεσις τῶν τοῦ σώματος μερῶν λίαν εὐεξέταστος (408a10-11) وقد يمكننا
13. וכל אחד מהם תניע שום דבר (I: 369) et quodlibet eorum moveat aliquid (I: 63, 3) καὶ ἕκαστον κινεῖσθαι τούτῳ (408b6-7) وكل واحد منها بشيء متحرك
14. לצורתה (I: 401) in specie (I: 68, 9) τῷ εἶδει (409a10) صورتה
15. בהוית העצם (I: 450) in generatione ossis (I: 77, 8-9) τὸ ὀστέον (410a3) في العظم
16. הארץ הגדולה (I: 450) terra magna (I: 77, 9) ἢ δὲ χθὼν ἐπίτηρος (410a4) الأرض
17. החי ומה שאינו חי (I: 456) vivum et non vivum (I: 77, 18) τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ μὴ ἀγαθόν (410a12)
18. הממציא לאלו מה הוא (I: 481) quod dedit istis esse (I: 82, 1-2) τὸ ἐνεποιοῦν αὐτά (410b11) ما الذي يؤلف العناصر؟
19. כח החוש (I: 492) virtutem sensus (I: 83, 7-8) τὸ αἰσθητικὸν (410b22) الحس
20. עניני הנפש (I: 545) res anime (I: 94, 4) τὰ μόρια τῆς ψυχῆς (411b25) أجزاء النفس

Book 2

1. והשינה כעין ענין הדבר כיון שיהיה לו שיפעל ולא יפעל (II: 21-2) sompnus autem est similis dispositione rei cum potest agere et non agit (II: 5, 6-7) ὁ δ' ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ

- والنوم معادل للجدة (412a25-6) ενεργεῖν
2. Et sicut visus est potentia instrumenti, ita anima (II: 10, 5-6) ὡς δ' ἡ δῦσις καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὀργάνου, ἡ ψυχὴ (413a1) والنفس هي مثل البصر والقوة
 3. in figura (II: 20, 3) ἐντελεχείᾳ (413b18) بمعنى الانطلاسيا
 4. in animalibus anulosis (II: 20, 6) ἐπὶ τῶν ἐντόμων ἐν τοῖς διατεμνομένοις (413b20-1) الحيوان الذي يسمى أنطوما، فان هذا ضرب من الحيوان إذا قطع
 5. distinctio cibi (II: 28, 1) ἡ...ἀφῆ τῆς τροφῆς (414b7) اللبس هو حس الغذاء
 6. Sapor autem est quasi causa istorum (II, 28, 10-11) ὁ δὲ χυμὸς οἶον ἡδυσμά τι τούτῳ ἐστίν (414b13-4) والكيμος كأنه هذه
 7. De ymaginatione autem latet (II: 29, 4) περὶ δὲ φαντασίας ἀδηλον (414b16) وأما التوهم فلم يستبين لنا الأمر فيه بعد
 8. Non enim est illic perfectio extra virtutes predictas (II: 30, 3-4) οὐτε γὰρ ἐκεῖ σχῆμα παρὰ τὸ τρίγωνον ἔστι καὶ τὰ ἐφεξῆς, οὐτ' ἐνταῦθα ψυχὴ παρὰ τὰς εἰρημένας (414b21-2) لأنه ليس هناك اشكيم غير اشكيم المثلثة وما بعدها، ولا ها هنا نفس غير الأنفس التي قيلت
 9. actiones enim et operationes antecedunt in intellectu virtutes (II: 33, 7-9) πρότεραι γὰρ εἰσι τῶν δυνάμεων αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις κατὰ τὸν λόγον (415a18-20) فان الأعمال والأفعال متقدمة في الحد القوى
 10. utraque istarum sectarum (II: 45, 14) ἀμφοτέρω (416b8) كلاهما
 11. Sermo...noster primo non est

- (II: 54, 1) πρώτον...λέγωμεν (417a14-6) فلنقل أولا
12. Quod autem revertitur ad perfectionem (II: 294-5) אבל מה שהוא חוזר אל ההשלמה
 τὸ μὲν οὖν εἰς ἐντελέχειαν ἄγειν (417b10) حركة ذى القوة إلى الانطلاشيا
13. in capitulo intelligendi (II: 58, 5) בשער הציוור בשכל
 [κατὰ] τὸ νοοῦν (417b10) فى موضع العلم
14. loqui de istis (II: 309) המאמר באלו המאמרים
 περὶ μὲν τούτων διασαφῆσαι (417b29) وسنوضح القول فيها
15. et ideo invenitur in utroque (II: 76, 4) ומפני זה יהיה נמצא משני אלו יחד
 ὃ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει τούτοις (419a34-5) كذلك ما فى هذين
16. sine motu et translatione (II: 78, 7) בלתי תנועה והעתק
 ἀνευ φερᾶς (419b13) إلا بحركة
17. propter prohibitionem exitus (II: 78, 13) למען (= למנוע: لمنع) היציאה על אשר יניע
 ἀδυνατοῦντος ἐξελεῖν τοῦ κυνηθέντος (419b17-8) لا يمكنه الخروج سريعا
18. per vias narium (II: 87, 10) מנחיריו
 βραγχίους (420b13) بجارى الصدر التى يقال لها برانخيا
19. cor (II: 89, 5) הלב (II: 474) ὃ περὶ τῆς καρδίας τόπος
 (420b26) موضع القلب وما أحاط بالقلب
20. non...verus (II: 92, 5) אינה...אמתית
 οὐκ...ἀκριβῆ (421a10) ليس بنقى
21. subtilior (II: 94, 4) יותר דך
 φρονιμώτατον (421a22) أحكم
22. شيء معادل (II: 509) θύμου (421b2) השום
 (421b2) للصعتر
23. aut quia habet malum (II: 96, 7) ומה שיהיה ריחו רעה
 καὶ φαύλην (421b8) وأما كانت له رائحة يسيرة
24. quod iste est locus dubitationis (II: 98, 1) שזה המקום ספק
 ἄπορον φαίνεται (421b13)
25. et est illud quod est in potentia istius dispositionis (II: 101, 1-2) והוא שהיה בזה הכח בזה הענין
 καὶ τοῦτ' αἴτιον

- ועלתה דאן אלמ... (422a8-9) τοῦ μὴ εἶναι αἰσθητὸν
26. et est etiam manifestum in eo quod est valde fulgorosum et resplendens (II: 551) והוא נראה במי שהוא בתכלית הבריקה
 ويقضى (422a22) εἶτι τε τοῦ λίαν λαμπροῦ (II: 103, 3-4) على المفرط في نوره المستضىء جدا
27. sed est primum quod apparet, scilicet caro (II: 590-1) אבל תחלת מה שיראה, כלומר הבשר
 quod apparet, scilicet caro (II: 109, 1-2) ἀλλ' εὐθέως ἡ σάρξ (422b34-423a1)
28. et non est illud (II: 114, 16-7) καὶ οὐδὲν εἶναι διὰ μέσου (423b12) بغير شيء متوسط بينها وبينها (II: 625) ושאינו זה
29. et si non esset hoc (II, 116, 9) οὐτῶ γὰρ (423b23) (II, 632) ולולי זה
30. Ex illo etiam patiuntur (II: 126, 8) ומזה גם כן יתפעלו (II: 676) Ex illo etiam patiuntur (II: 126, 8)
 ἀρ' οὐτὸ κάκεῖνα ποιήσει (424b14) فلا محالة أنها ولا هي أيضا تفعل
31. est enim ventus (II: 127, 4) ὄζει γὰρ (424b19) הוא רוח (II: 678) فانه إذا ألم وتغير فاحت رائحته

Book 3

1. Ignis autem aut est communis eis (II: 130, 4-5) τὸ δὲ πῦρ ἢ οὐθενὸς ἢ κοινὸν πάντων (425a5-6) ثم لا تصير النار حاسة لشيء واحد، بل تكون شائعة بينهما
2. aliquod sentiens (II: 133, 1) αἰσθητῆριον τι ἴδιον (425a14) حس خاص (III: 23) מרגיש מה
3. sed illud erit visus (II: 136, 3-4) או יהיה לראות (III: 48) ἀλλ' ἢ αὐτῆ ἔσται τῆς ὄψεως (425b13-14) أو يكون مدركا نفسه
4. et videt colorem (II: 137, 2) ὁρᾶται δὲ χρῶμα ἢ τὸ ἐχόν (425b18-9) והנה נראה המראה والمنظور اليه لون أو كان له لون
5. et (III: 52-3) ואמנם יראה האדם מה שלו המראה כשיהיה שום דבר

- homo non videt illud quod habet colorem nisi quando videt aliquid (II: 137, 2-4) εἰ ὄψεται τις τὸ ὄρᾱν (425b19)
 فالانسان إذا نظر إلى المنظور
6. consilium...recipit (II:150, 8) μῆτις ἀέξεται (427a23)
 7. bestiiis et reptilibus (II: 156, 8-9) τοῖς θηρίοις (428a10) الدواب
 8. et est salva salute rei (II: 159, 6-7) σωζομένου τοῦ πράγματος (428b7) وهو سالم في الأمر لم يتألم
 9. et sunt ea quorum esse est priorum in eis (II: 161, 13-4) οἷς ὑπάρχει τὰ ἴδια (428b23)
 10. Et ipse est eodem modo (II: 162, 3-4) καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν καὶ ὁμοίως εἶναι ταῖς αἰσθήσεσι (429a4-5) فلأن يكون الحيوان باقيا
 11. Et iste intellectus etiam est abstractus, non mixtus neque passibilis (III: 19, 1-2) καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστός καὶ ἀπαθής καὶ ἀμιγής (430a17-8) وهذا العقل الفعال مفارق لجوهر الهیولی، وهو غير معروف ولا مفارق لشيء
 12. et colla disponuntur...in postremo per compositionem amicitie (III: 21, 5-7) ἀναύχενες ἐβλάστησαν, ἔπειτα συντίθεσθαι τῆ φιλίᾳ (430a29-30) بلا أعناق
 13. sed illa duo sunt divisibilia (III: 24, 4) καὶ οὐχ ἧ ἐκεῖνα διαιρετὰ (430b16) فان فيها ما لا يتجزأ
 14. actiones (III: 26, 5) τὸ ὄρᾱν (430b29) النظر من العين
 15. et hoc ab alio (III: 31, 2) αὐτῆ

- δ' ἕτερον (431a18) والحدقة جعلت شيئا آخر
16. בחומת המדינה (III: 344) in turribus civitatum (III: 33, 5) τὸν φρυκτὸν (431b5) على المنار
17. התחלה במלחמה (III: 345) principium preliatori (III: 33, 6) πολέμιος (431b6) الحرب
18. השלילה (III: 351) res que dicuntur negative (III: 35, 1) τὰ δὲ ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα (431b12-3) الأشياء المعرأة من الهيولى
19. והכח המרגישה אשר מה מאחד הקל במספרה (III: 390-1) et virtutem sensibilem, quam nullus vult numerare (III: 41, 12-3) καὶ τὸ αἰσθητικόν, ὃ οὕτε ὡς ἄλογον οὕτε ὡς λόγον ἔχον θείη ἄν τις ῥαδίως (432a30-1)
20. המשתרר (III: 396) Principale (III: 42, 7) ἡ βούλησις (432b5) الروية
21. כי זה הכח תמיד ייוחס אל אלו (III: 405) ista enim virtus semper attribuitur illis (III: 44, 4) ἀεί τε γὰρ ἔνεκά του ἡ κίνησις αὐτῆ (432b15-6) هذه الحركة إنما تكون أبدا من أجل شيء واحد
22. והתאוה מפני הדבר ההווה ההערבות (III: 454-5) et appetitus propter rem presentis voluptatis (III: 53, 6) ἡ δ' ἐπιθυμία διὰ τὸ ἦδη (433b8) فأما الشهوة فمن أجل اللذة إنما تحض عليها أبدا
23. הגדה (الجيد) מושכלת (III: 462) bonum intellectum (III: 54, 10) τὸ πρακτὸν ἀγαθόν (433b16) الخير المعمول
24. כמו התנועה*הכלולית (III: 467-8) sicut motus girativus (III: 55, 3) οἷον ὁ γιγγλυμός (433b22) مثل الذي يسمى باليونانية جنجلموس
25. ומתנועות נוכח התנועה (III: 490-1) ita quod sunt mote erga motum (III: 57, 14-5) ὥστε τρεῖς φορὰς ἦδη κινεῖσθαι (434a15) ومن أجل هذا يجب أن تكون مذاهب ثلاثة عند تحركه
26. מהאש (III: 557) ex igne (III: 66, 23) γῆς (435b3) من الأرض
27. על דרך המקרה (III: 564-5) sed per accidens (III: 67, 11) τῆ ἀφῆ (435b12) اللمس

CHAPTER SIX

COMPARISON BETWEEN ZERAḤYAH, AVERROES AND AVICENNA

(The references mentioned with the Arabic text are to Badawī's edition and to Frank's (= F) article)

1. λυπεῖσθαι χαίρειν, θαρρεῖν φοβέσθαι, ἔτι δὲ ὀργίζεσθαι τε καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ διανοεῖσθαι· ταῦτα δὲ πάντα κινήσεις εἶναι δοκοῦσιν. (408b2-3) שהיא תדאג ושהיא תשמח ושהיא תפחד ונאמר גם כן שהיא תכעס ושהיא תרגיש ושהיא תבדיל, (I: 365-7) contristatur et gaudet et audescit et timet et etiam irascitur et sentit et distinguit; et omnia ista videntur esse motus (I: 62, 3-5) الاغتمام والسرور والاحساس والتمييز (...). فهذه أنها حركات ثم يظن أن النفس تتحرك بها (83, 16f. 19; F7). Ishāq omits the elements of fear, anger and courage. Zeraḥyah omits the element of courage only, while Averroes mentions them all. The version ثم... بها is probably not a translation of ταῦτα...δοκοῦσιν (Frank), but of the next sentence ὄθεν οἰηθείη ἄν τις ἀν αὐτῆν κινεῖσθαι.
2. ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγίνεσθαι οὐσία τις οὖσα, καὶ οὐ φθείρεσθαι (408b18-9) אבל השכל ראוי שיהיה עצם אחד בלבד ולא יפסד (I: 380) Intellectus autem videtur esse substantia aliqua que fit in re et non corrumpitur (I: 65, 1-2) فقال: فأما العقل (...). فإنه شيء يكون فينا بعد ما لم يكن (...). وليس مما يفسد. (85, 10-1; F10). Instead of 'substance' Ishāq translates 'something...'. According to Gätje, *Studien*, 40-1, this reconstruction of the text of Ishāq by Frank is questionable; at least the words بعد ما لم يكن should be omitted. Gätje then concludes that Averroes does not quote

literally, even when he uses words like قال.

3. φυσικώτατον γὰρ τῶν ἔργων τοῖς ζῴσι, ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα ἢ τὴν γένεσιν αὐτομάτων ἔχει (415a26-8) כי החזק שבפעולות ניות לטבע מה שיחיה, ממה שהוא (415a26-8) actio enim que est magis conveniens nature omnis viventis, ex eis que sunt perfecta et non habent occasionem neque generantur casu per se (I: 34, 6-8) التوليد للمثل وذلك إنما هو للكامل (...) دون ذي (I: 34, 6-8) العاهة ودون ما يتولد من تلقاء نفسه (94, 13-4; F16). Instead of כי...שיחיה, Iṣḥāq has the version التوليد للمثل.
4. ἵνα τοῦ ἀεί καὶ τοῦ θείου μετέχῳσιν ἢ δύνανται (415a29-b1) כדי לשותף הדבר הנצחי האלהי בשיעור מה שאיפשר בו (415a29-b1) ita quod habeat communicationem cum sempiterno divino secundum suum posse (I: 34, 10-2) أن تشبه ما أمكنها بالأمر الأبدية والإلهية (94, 20-1; F17). Instead of לשותף (شرك) for μετέχῳσιν Iṣḥāq has تشبه.
5. διὰ τὸ μὴδὲν ἐνδέχεσθαι τῶν φθαρτῶν ταῦτὸ καὶ εἶν ἀριθμῶ διαμένειν (415b4-5) מפני שאי אפשר שיהיה דבר מן (415b4-5) quia impossibile est ut aliquod corruptibile permaneat idem in numero (I: 35, 5-6) ولما كان الفاسد لا يمكنه أن يبقى دائما (94, 22; F19). Instead of במספר אחד for במספר Iṣḥāq has دائما for καὶ εἶν ἀριθμῶ.
6. πάντα γὰρ τοῦ ἀπτοῦ ἢ ἀπτόν πάθη τῆ ἀφῆ ἡμῖν αἰσθητά ἐστιν (424b25-6) כי נפעלי הממושש מדרך מה הוא (424b25-6) quoniam passiones tangibilis, secundum quod est tangibile, omnes sunt sensibiles per tactum (II: 128, 5-7) وما ينفعل عنه بالملاقات (II: 128, 5-7) فكله محسوس لنا (...) (96, 17f.; F25). Iṣḥāq's translation is a paraphrase; instead of the usual المماسّة for τοῦ ἀπτοῦ Iṣḥāq has الملاقات.
7. οὕτω καὶ ταῦτα κεχωρισμένα συντίθεται, οἷον τὸ

ἀσύμμετρον καὶ ἡ διάμετρος· ἄν δὲ γενομένων ἢ
 ἔσομένων, τὸν χρόνον προσεννοῶν καὶ συσπιδείς
 (430a30-1) כן אלו גם כן הם נבדלים והתרכבו, משל זה אמרך זולתי
 משותף ואמרך הקוטר. וכשתהיה עוברת ועתידה, אנו עם זה נשכיל
 .הזמן והרכבתו. (III: 286-8) ita etiam sunt separata per
 compositionem, v.g. dicere assimetrum et dicere diametrum.
 Et si fuerint preterita aut futura, tunc cum hoc intelligit
 tempus, et componit ipsum (III: 21, 7-9; 22, 1-2) كذلك تركيب
 القول من معقولات تفارق مثل تركيب العطر (= قطر) والمشارك (...)
 إذا كان التركيب يشير إلى مضي واستقبال (أو حال) تمثل للعقل
 .الزمان، وتهاياً لأن يقترنه بتركيباته. (104, 22-105, 1; F50). Ishāq's
 version is probably a paraphrase. According to Frank, it
 might also go back to a Greek variant διάμετρος ἢ
 σύμμετρον (see Ross *ad loc.*).

CHAPTER SEVEN

ZERAḤYAH'S TECHNIQUE OF TRANSLATION

(References between brackets are to the Hebrew text of my edition; Latin citations are from Averroes' long commentary, ed. Crawford; Greek citations are from the edition by Ross; Arabic citations, introduced by B, are from Badawī's ed.)

A. General linguistic characteristics

Zeraḥyah himself gives some general rules and examples of his technique of translation in the introduction to Galen's *Katagene* (Steinschneider, *Catalog Hamburg*, 197-9): "Before I begin to translate this work, I want the reader to know that [if] I follow the <grammatical rules of the> Arabic in many places. For instance, I use a word in the third person feminine singular <instead of the plural>;...and, a word in the feminine gender instead of the masculine gender and vice versa."

1. 3rd person feminine singular used for plural subjects:

התנועות...ראוי בהכרח <או שתהיה מתנועות

(I: 225-7) והיא (המופתים)...לא תהיה משמשת וחוזרת אל התחלותיה

(I: 339) לגדלים, בהיות לה

(I: 366-7) ואלו כולם יחשב שהיא

(I: 427-8) אחדים גדולים, מדרך מה היא

(II: 150) נפש...ונפש...היתה

(III: 383) הענינים אשר ילך המנהג בזכרונה

2. *3rd person masculine singular used for plural subjects:*

הצמחים...כשיחתך (I: 540)

כי האחד ושיהיה הדבר נמצא, כיון שיהיה נאמרים (II: 30)

הענינים המתבארים...יקבל...כי אין יגדל...אבל יגדל (II: 66-68)

אלה הכוחות...ימצא (II: 123)

השכל העיוני והמחשבה, המאמר בו (II: 159-160)

והאחרים...יהיו..., בין שיהיה עמו (III: 206)

3. *Words of the masculine gender used for words of the feminine gender and vice versa:*

כי היא אז יודע (I: 453)

מן האיפשרות כי תקדם...שום דבר (I: 484)

שתהיה הנפש הוא הגשם (II: 15)

החכמה היא אשר ישיג (II: 304)

כי זה גם כן היא (II: 373)

For a description of these phenomena which are indeed very common in the Hebrew translated from the Arabic see Gottstein, *Taḥbirah*, 15-21.

4. *The number of the predicate does not correspond to the subject, but to the preceding word or phrase:*

שטבע הראשונים מנענעים (I: 160)

נקודות הרבה, ושיהיו כל גוף (I: 423-4)

ולשני אלו המאמרים...ישיגו גנאי (I: 510-1)

החלק...אשר ישתתף בו הצמחים (II: 78)

כי לא יהיה ולא אחד משאר החושים נעדרים (II: 152-3)

והם אשר עצם אחד אחד מן החושים מוטבעים (II: 333-4)

מפני שהדבר...כלומר הראות והשמיעה והריחה, מתפרדים (II: 598-9)

חוש הענינים המשתנים משתנים (II: 617-8)

כן פעולת החושים ׀המוחשים׀ הם במרגיש (III: 71-2)

ציור הענינים...יהיו (III: 283)

For the description of this characteristic, frequent in Zerahyah's translation and not caused by the Arabic see Gottstein, *o.c.*, 21: "התמדה, perseveration."

5.The number of the predicate corresponds to the following word:

הריתניים החזקים אשר יפסיד האדם (II: 526)

כי דבר אחד בלתי מתחלק הם השני הפכים (III: 119)

Cf. Goshen-Gottstein, *o.c.*, 21 (הקדמה).

6.The passive form of the verb used instead of the active:

כיון שהוא אומר שהוא האד אשר ממנו יושם (= ישים)...וישימנו (I: 179-180)

ועל כן אין השכל...כי אין דרך לומר איך יצוייר (= יצייר)...ואם יהיה עתה יצוייר (= יצייר) בנקודה (I: 280-5)

אבל בנדקליס הוא לא מצא בזה הענין כשיושג (= ישיג) (II: 200)

ועל כן אינו נכון שיאמר במה שיובן (= יבין), כשהבין (II: 293)

והמורגש (= מרגיש) בכח כמורגש בהשלמה (II: 315)

אמנם האויר אשר באזנים...כמו שיורגש (= ירגיש)...כל מיני התנועות (II: 433-4)

כל אחד מן החושים הם...והם נמצאים...ויודן (= וידונו) (III: 94-5)

Cf. Goshen-Gottstein, *o.c.*, 5-8.

B. Specific idiolect characteristics

1. *Interpolations:*

1. כלומר אבן קלמיטא (I: 174-5) (See Löw, *Fauna*, 234: "Korinthisches Erz, als Lehnwort bei Juden אבן קלמיטא").

2. והעצים הנקרי טימוני (II: 252) et remus (II: 50, 3) Cf. Lewis-

Short, *Dictionary*, 1848 *temo* : "a beam, pole...".

3. כי המראה הוא הקולור בלעז (II: 338-9).
4. הקול החוזר הנקרא בערבי צדי (صدى) (II: 416). Ms I has a marginal note: תרי קלי (= Aram.: שני קולות).
5. ושיפוי כובע (II: 472).
6. החומר הנקרא היולי (III: 252).

We know from Zerahyah's own testimony and from his translations that he used to add foreign words (Italian or Arabic) in case of a lack of appropriate Hebrew terminology. (Cf. Steinschneider, *Catalog Hamburg*, 197-199; Al-Fārābī, *Al-Mahut ha-Nefesh*, 47b: ופורמא, וישפריט, והרוח בלעז אישפריט, ופורמא ; Ravitzky, *o.c.*, 99-100). It is therefore very reasonable to assume that these interpolations were added by Zerahyah himself or one of his students. The following interpolations, however, are most probably added by a pious copier:

מזולתי האלהים (I: 253)

יתרומם האל מזה התרוממות גדול (I: 476-7)

מן האלוה יתי (I: 505)

האלהים (III: 407)

האלהים (III: 562)

The following interpolations also occur in the translation by Averroes:

כלומר שהלב יתנפח (I: 371); scilicet quod cor inflatur (I: 63, 6)
 וזולתי הדומה מזולתי הדומה (II: 259-260); et dissimile a dissimili (II: 51, 7). These interpolations were probably part of the same Arabic text which both translators used.

The following interpolations, however, do not feature in Averroes' translation, but in his commentary:

1. וזה לא יאמר לו יציאת קול אלא בשיתוף השם (II: 463-4) Et intendebat per hoc quod tale non dicitur vociferatio nisi equivoce (II: 87, 35-6)
2. והשוללת (III: 309) et negatio (III: 26, 10). Cf. Themistius, *Paraphrase*, 112, l. 12.

In the following cases Zerahyah gives an interpretative translation:

1. הגשמים הנמצאים באויר, הנקראים תהו ובהו (I: 105) corpora existentia in aere, que dicuntur atomi (I: 20, 10). Cf. כי קצתם אמרו שהנפש היא ההבלה אשר באויר (I: 116-7) Quidam enim illorum dicunt quod anima est atomus existens in aere (I, 22, 2-3). Cf. ch. 7B: 10, no. 5.
2. שאומרים שהנפש היא המניעה לנשמה (I: 215-6) qui dicunt animam esse aliquod movens se (I: 36, 4).

2. *Readings corresponding to variants or emendations of the standard Greek text:*

1. שהשכל והנפש דבר אחד בעצמו (I: 131) quod intellectus et anima idem sunt (I: 24, 3-4) τὸν νοῦν εἶναι ταὐτὸν τῆ ψυχῆ (C; 404b3).
2. כי אז לא תהיה יודעת הכל ולא תרגישם (I: 446-7) et tunc neque cognoscit universum neque sentit (I: 77, 2-3) ἀλλὰ τὸ σύνολον οὐ γνωριεῖ οὐδ' αἰσθησεται (X; 409b31).

3. אשר בו נהיה בריאים האחד מהם הבריאות (II: 104-5) *per quam sanatur quod una est sanitas* (II: 24, 5) [ὤ] (*secl. Bywater*) ὑγιαίνομεν τὸ μὲν ὑγεία (eΣ; 414a7).
4. וענין בפועל ללשני הדברים המקבלים (II: 106-7) *et intentio in actu illis duobus recipientibus* (II: 24, 8-9) καὶ λόγος καὶ ὄλον ἐνέργεια τῶν δεκτικῶν (XPcSpTpΣ; 414a9-10).
5. ואנו גם כן מדברים בו בזה המקום (II: 261-2) *et in hoc loco etiam locuti sumus de eo* (II: 51, 9-10) λεκτέον δὲ καὶ νῦν (Al. ap. Pp et ut v. TΣ; 417a2).
6. המתנפש...כענין הרואה בלחות (II:431) *anelans...sicut dispositio videntis apud humorem* (II: 82, 6-8) Torstrik: ἔμψυχον *codd.: ἔμψυχον ὥσπερ ἡ κόρη τὸ ὑγρόν* Pc et ut v. Σ (420a7) B: [كالمطوية للحدقة]...ذی نفس... (Disregarding the Greek variant reading Badawī suggests to omit the part between brackets).
7. ומי שאומר זה הוא טועה (II: 484-5) (*et qui dicit hoc esse peccat*) (II: 91, 3) ἀλλ οἱ λέγοντες οὕτω διαμαρτάνουσιν (XPp+; 421a5).
8. באותה שעה (III: 109) *In illo eodem instante* (II: 146, 17-8) τότε (XTp; 426b26).
9. שהוא אחד והוא באחד (III: 127) *quod est unum, per unum* (II: 149, 7) ἔν, ἐν (CSp; 427a14).
10. שיהיה היודע בכח אחד בעצמו (III: 307-8) *Et cognoscens potentia debet esse unum in se* (III: 25, 5-6) καὶ ἐν εἶναι ἐν αὐτῷ (LX; 430b24).
11. מן הענינים (III: 308) *rerum* (III: 25, 7) τῶν ὄντων (Torstrik; 430b25).
12. והוא בפועל (III: 309) *et est in actu* (III: 25, 8) καὶ ἐνεργεία (*codd;* 425b25).

In the following case a small emendation of the Greek text gives the same version as that of Zerahyah and Averroes:

וזה שנאמר הבהיר מה הוא (II: 343) et hoc erit in dicendo quasi in diaffono quid sit (II: 67, 5-6) ξσδς δή τδ (τδ*) διαφανές (418b4). This emended version may well be the original one.

3. Arabic words in transcription:

1. (علة) עלה (I: 386); Possibly a loan-translation. Cf. 10, no. 2.
2. (كم) (ה)כם (I: 403, 405, 459).
3. (متحركة) מתחרכת (I: 489).
4. (شعر) שיער (poetry; I: 497). A copier reading this word as the Hebrew שיער (hair), added צמיחת ה- (the growing of the hair).
5. (مזمار) מזמר (II: 458) fistula (II: 87, 2)
6. (دقة الهواء) *יהדקת האויר (II: 475), percussio aeris (II: 90, 1).
7. (على) עלי (II: 516, 518).
8. (قول) וזה הוא הקול (III: 70) Et iste...sermo (II: 140, 1).
9. (أخل) יחלו (III: 93) nocebunt (II: 143, 17). Possibly a loan-translation.
10. (بل) בל (III: 110).
11. (صدق) יצדק (III: 176) credat (II: 157, 7). Possibly a loan-translation.
12. (ردف) רדפו (III: 286) disponuntur (III: 21, 6). Cf. 10, no. 24.
13. (الأخر) האחר (III: 331) postremum, (III: 434) δ' δ' σχατον. It is also possible that the translator did not read الأخر but الآخر, which he then translated as אחר. Cf. Tessier, *Verbum*, 34.
14. (الجيد) הגדה (III: 462) bonum intellectum (III: 54, 10).
15. (متقدمة) מתקדמת (III: 490) prior (III: 57, 14).
16. (الحكمي) החכמי (III: 491) scientialis (III: 58, 1).

17. (الکلی) הכלי (III: 492) universalis (III: 58, 3).

Faulty transcriptions, possibly caused by "corrections" by a copier, not understanding the meaning of the transcribed term:

1. (طراوة) תואר (I: 451) ὑπερβαλῶν (410a5).
2. (أغطية) תירה (II: 25) περικαρπίον (412b2).
3. (خلل) כלל (II: 174) occasionem (II: 34, 8).
4. (لمنع) למען (II: 409) propter prohibitionem (II: 78, 13).
5. (يماس) ישים (II: 611) occurrunt (II: 113, 7) ἀπτόμενα (423a26).
6. (شمع) שמיעה (II: 654) cera (II: 121, 3).
7. (نكسب) שנוכב צלמים (III: 153) fingere formas (II: 153, 8).
8. (يحق عليه) יתרחק עליו (III: 189) necessario (II: 159, 9).
9. (يعتبر) יתערב (III: 456) aspicit (III: 53, 8).

4. Unusual loan-translations:

1. יסתור...מן (I: 78), from ستر عن; prohibens ab (I: 16, 12).
2. תפשנו על (I: 99), from أخذ على; accepimus ab (I: 19, 10). Cf. זה מה שלקחנוהו ממני שקדמנו (I: 211) Hoc igitur accepimus ab Antiquis (I: 35, 13-4).
3. נצחון (I: 141), from غلبة; litem (I: 25, 12). Cf. בנצחונם (III: 561) per dominium (III: 67, 6).
4. יוחקו (I: 151), from حق; considerantur (I: 27, 7).
5. יחתכנה (I: 286), from قطع; pertransit (I: 47, 13). Cf. כשיחתך (I: 401) cum abscinduntur (I: 68, 7).
6. יקח קבלה (I: 494), from تقبل; concesserit (I: 84, 1).
7. בהודיעו שורשיו (II: 201), from وضع; quod ramificatur per radices (II: 38, 3).
8. שנקח לדבר (II: 343), from أخذ; dicamus igitur (II: 68, 1).
9. קובץ (II: 572), from قابض; stipticus (II: 105, 5). Cf. B.

422b15.

10. הדבר המושם (II: 588-9), from الموضوع (נושא); subiectum (II: 108, 7). Cf. 10, no. 15.
11. העתה (II: 600; III: 30), from الآن; modo (II: 111, 1; 134, 3). ושהעתה (III: 111) is probably a corruption of: ושהוא עתה; et quod est instans (II: 146, 20-1).
12. צידוק (III: 177), from تصديق; fides (II: 157, 6). Cf. 10, no. 19.
13. ימנה (III: 246), from منا; experimentatur (III: 10, 3). Cf. 10, no. 28.
14. והתרכבו (III: 287), from تركب; per compositionem (III: 21, 7).
15. תמה (III: 319), from تام; perfecti (III: 28, 14), התמות (III: 320). Cf. ישלמו (III: 412) sunt perfecte (III: 45, 6).

5. Incorrect translation caused by incorrect reading of the Arabic:

1. טעו (غلط) I: 157; admiscent (خلط) I: 28, 8.
2. לא...ויבוא עליה (ولا تغذ) I: 285-6; B: ولا تغذ, 407a13-14; cf. 4: no. 5.
3. ימצאו (يجد) I: 436; diffinitionum (يحد) I: 75, 1.
4. דבק (متعلق) I: 451; αἰγλη (متألق) 410a5.
5. המימיים (المائية) II: 71; in rebus mortalibus (المائتة) II: 15, 3.
6. יפחות (ينقص) II: 143, 145; propria, proprius (يخص) II: 30, 6, 9.
7. המקבלים (القابلة) II: 169; oppositis (المقابلة) II: 33, 10.
8. הפעולה (الفعل) II: 190; intellectus (العقل) II: 37, 5.
9. בנין (البناء) II: 294; edificator (البنّاء) II: 58, 3.
10. מביא ל- (موصول إلى) II: 429; copulatus cum (متصل إلى) II: 82, 3.
11. יפגשו (تقابل) II: 535; recipientibus (تقبّل) II: 100, 10.
12. ומה שאין כח לו (ما لا عجز له) II: 557-8; δὲ ἀπύρημον, B: ما خفي عجمه, 422a29.

13. הפוך (منقوصا) III: 19; diminuta (منقوصا) II: 131, 3. Cf. B. 425a10.
14. בסבת (بسبب) III: 27; per negationem (بسلب) II: 133, 8.
15. כשיספיקו (إذا صفتا) III: 31; cum sint ambo coniuncta (II: 134, 5) ὅταν συμπίσωσιν, B: إذا إتفتا, 425a23-4.
16. הודמנות (وقع) III: 85-6, 92; consonantia (وقف) II: 143, 1-2, 14. Cf. 10, no. 11.
17. נחלקם (قسم) III: 98; comparando (قاس) II: 145, 2.
18. המקבל (القابل) III: 105; dicens (القائل) II: 146, 16.
19. מוצאים (وجد) III: 131; determinabant (حدّ) II, 150, 1.
20. חלקות (ملاسة) III: 143; tangere (ממاسة) II: 151, 9.
21. ישוער (قدر) III: 238; poterit (قدر) III: 8, 3.
22. יסופר (يقصّ) III: 244, 250; experimentetur, experimentatur (يقضى) III: 9, 5; 11, 3. Cf. 10, no. 28.
23. ינהיג (يقود) III: 272; efficitur (يكون) III: 18, 2.
24. מוכן (مصور) III: 306; intelligitur (متصور) III: 25, 2.
25. הגידו (قص) III: 336; κρίνει (قضى) 431a24.
26. השכל (العقل) III: 349; operatione (الفعل) III: 34, 4.
27. בענינים מתאחרים (متخللة) III: 412; in rebus monstruosis, ἐν τοῖς τρηκώμασι (متخللة) III: 45, 6; 432b22.
28. השכלי (العقلي) III: 445; actuale (الفعلی) III: 51, 5.
29. משובחת (مجمود) III: 481; terminato (محدود) III: 56, 13.
30. ההקפה (ضم) III: 490; continentie (عم) III: 57, 13.
31. הפחד (الفرع) III: 523; sonus (القرع) III: 64, 1.
32. ישא (يرفع) III: 568; expellit (يدفع) III: 68, 2.

In the following examples the mistake is caused by translating one of the meanings of the Arab word not fitting in this context:

1. וזה שיתחלק (تجزأ) I: 501; sufficit enim (I: 85, 3-4).
2. בריאה (صحيح) II: 382, 493; verus (II: 92, 9). Cf. 10, no. 19.

3. אויר שוחז (II: 442-3); B: الهواء محدودا (420a19); aer distinctus (II: 84, 7).
4. המאסף (II: 454); B: الملمم (420b2; Kazimirsky, *Dictionnaire*, 1029: 1. Rassemblé. 2. Rond); obtuso, obtusum (II: 86, 11, 12).
5. אבל לא יאמר בו (II: 461); B: وما قيل من الحيتان (420b12); Sed ea que dicuntur (II: 87, 7).
6. כל זמן (מא) II: 667-8; quod (II: 125, 1).
7. יגיע (قضى) III: 133; iudicat (II: 150, 5)

6. *Translation of proper names:*

1. לוקיש (I: 107) Leucippus (I: 20, 14) Λεύκιππος (404a5). Cf. Fobes, *Averroes*, 186.
2. מה שאין כן (I: 173) Melissus (I: 32, 1) = ما ليس, corruption of ثاليس, Θαλῆς. Cf. תאליס (I: 505) Melissus (I: 86, 2).
3. אבראקלידס (I: 178) Empedocles (I: 32, 9) Ἡράκλειτος (405a25).
4. הירחוניים (I: 182) = القمرون, corruption of القمايون, Ἀλκμαίων (405a29).
5. רינון (I: 186) Zeno (I: 32, 19) Ἴππων (405b2).
6. קומאטיאס (I: 189) Kritias (I: 32, 25) Κριτίας (405b6).
7. קיליס (I: 262) Chili (I: 44, 4) = قبليس, corruption of فيلبس, Φίλιππος (406b17).
8. מן האש (I: 452) de igne (I: 77, 11) = من النار, for Ἡφαίστειο (410a6).
9. ארקוס (I: 497) Archoiz (I: 84, 6) = ارقوس, corruption of ارفوس, Ὀρφεύς, cf. ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἔπεσι (410b28).
10. דיארק (II: 330) Socrates (II: 65, 2), for Greek Διάρους υἱός (418a21)
11. בן פלוני (III: 32-33, 35-36) filius, filium Socratis (II: 134, 7-9), corruption of ابن إقليون for Greek τὸν Κλέωνος υἱόν,

Κλέωνος υἱός, υἱῶ Κλέωνος (425a25-7).

12. פלוני (III: 291), Socratem (III: 22, 7), corruption of إقليدس for Greek Κλέων (430b5).

7. *Use of words or expressions with a specific sense:*

1. מצא, מצא, מצא באמת (I: 127; II: 200; III: 78, 229) vere, recte, bene dicere (I: 23, 6-7; II: 38, 1; II: 142, 1; III: 6, 5-6). Cf. ומצא באמת כי איקטור (I: 127) et verum dixit, quod Acteon (I: 23, 6-7) διὸ καλῶς ποιῆσαι...ὥς "Ἐκτωρ (404a29); Exceptions are: שאין טוב לומר (I: 276) quod non est rectum dicere (I: 46, 1); הנכון נאמר (II: 423) recte fuit dictum (II: 81, 1).

Tessier, *o.c.*, 40-1, explains this expression as a translation of وجد, instead of اجاد.

2. הוצאת קול, יציאת קול, מה שיצא מן הקול (II: 457-482) vox (II: 87, 1-II: 91, 2). Cf. מה שיצא מן קול הוא קול (II: 457) vox enim est sonitus (II: 87, 1-2) ἢ δὲ φωνὴ ψόφος τίς (420b5). This distinction is obviously introduced here in order to mark the difference between "voice" (vox) and "sound" (sonitus). The term קול (III: 71) sermo (II: 140, 1) is a transcription of the Arabic term قول.

3. מקום ספק (II: 226, 518, 578; III: 51) locus dubitationis, dubium esse, quaestio esse (II: 44, 1; II: 98, 1; II: 106, 4; II: 137, 1). Cf. יש בענין מקום ספק (II: 226) in hoc est locus dubitationis (II: 44,1) ἀπορίαν δ' ἔχει (416a29).

For the occurrence of this expression in Maimonides' *Moreh Nebukim* see Efron, *Philosophical Terms*, 93.

4. מפני (III: 573-6) ut (III: 68, 10-14). Cf. הראות מפני שיראה (III: 573-4) visus ut aspiciat (III: 68, 10) ὅπως ὀρα (435b22). Goshen-Gottstein, *o.c.*, 96, only knows of מפני in a final sense in the works of Ibn Falaquera, and wonders if

it also occurs elsewhere.

5. תחא (II: 543) aliquid (II: 101, 6).
Cf. תחא ממשש (II: 543) aliquid tangibile (II: 101, 6) ἀπτόν
τι (422a11).
Goshen-Gottstein, *o.c.*, 73, refers to this use of תחא only
after a negation. Cf. 10, no. 3.
6. הדיה (I: 323) Apologus (I: 53, 3) μύθους (407b22).
Wolfson, Averroes' Long *De Anima*, 451, and esp. 454, n.
4, treats the different translations of the Greek term μύθος.
Wolfson's suggestion that the addition of some Latin Mss,
reading "scilicet Apologo quem posuit ad corrigendum
animas civium," may be part of the original Arabic text used
by Averroes, is refuted by the fact that Zerahyah's
translation does not have this addition.
7. תכלה (II: 90, 125, 127) desiderium, desiderativam,
desiderativa (II: 20, 8; II: 27, 6; II: 27, 9).
These references are clearly an exception to Klatzkin's
statement (*Thesaurus* IV: 197) that this word does not
feature in this meaning in the philosophical literature.

8. *Poor, incorrect translations:*

(It should be noted that this list is not complete, but just a
selection)

1. תוחמה (I: 44) curvum (I: 11, 5) τὸ καμπύλον (402b 19).
Cf. תוחמה (III: 87) acutus (II: 143, 5) τὸ δξὺ (426a31).
2. תחשהה תח על (I: 373) secundum alterationem (I: 63, 9)
κατ' ἀλλοίωσιν (408b10-1). Cf. תחשהה תח על (III: 162)
secundum similitudinem (II: 155, 6) κατὰ μεταφορὰν
(428a2).
3. תחיה (I: 478) animal mortale (I: 80, 6) τὰ θνητὰ
(410b6).

4. כפות (II: 34) securis (II: 8, 5-9) πέλεκυς (412b12-15).
5. הרוח (II: 168) virtutes (II: 33, 9) αἱ ἐνέργειαι (415a19).
Cf. וחוז (II: 413) et fortiter (II: 79, 7) σφοδρῶς (419b22).
6. החרס (II: 369) concha (II: 72, 5) μύκας (419a5).
7. מגובן (II: 408) concava (II: 78, 11) κοῖλα (419b14). Cf.
גבנות (III: 468) gibbositas (III: 55, 4) τὸ κυρτὸν (433b23);
חללות (III: 353) concavitas (III: 55, 4) τὸ κοῖλον (433b23).
8. הכף (II: 458) λύρα (420b7).
9. כנס בחמימות אשר נכנס (II: 470) calore intrinseco (II: 88, 9) τῆν
θερμότητα τῆν ἐντὸς (420b20-1).
10. למנוחה (II: 553) silentii (II: 103, 7) σιγῆς (422a23).
11. האונס (II: 555) ὁ βίαιος (422a26).
12. המרירה (III: 37) colera (II: 134, 16) χολῆς (425b1).
13. השכל הפועל, השכל הפועל (III: 433-4) intellectus operativus,
intellectus operativi (III: 49, 1-5) ὁ πρακτικός, τοῦ
πρακτικοῦ νοῦ (433a 14-16). Cf. בשכל הפעלי (I: 295)
Intelligere enim mechanicum (I: 48, 11) τῶν πρακτικῶν
νοήσεων (407a23-4). The proper term is: השכל המעשי.
14. בשילוח (III: 540) per transmutatione (III: 65, 19).

9. Pleonasms:

1. כבוד מה שנאמר אותו לבד (II: 81) tantum est dicendum (II:
18, 3). Cf. 10, no. 8.
2. ראוי מזה שיהיה צריך בהכרח (II: 381) unde necesse est (II: 74,
7-8).
3. אבל בכלל לא יהיה נראה שום דבר כלל (II: 382-3) sed nichil
omnino videbitur (II: 74, 9-10).
4. ומפני זה יהיה נמצא משני אלו יחד, כי אנו נמצא (II: 393-4) et ideo
invenitur in utroque, quoniam (II: 76, 4).
5. ושאר מה שדומה לזה, ממה שילך זה הדרך (II: 584) et alia similia
(II: 107, 9).

10. *Inconsistent translations:*

(Selection)

1. על הסגולות (I: 17) in passionibus (I: 4, 8) τῶν ἰδίων (402a15); ובסגולותיו (III: 27) et per eius proprietates (II: 133, 8) καὶ τοῖς ἰδίοις (425a19); ייחודי קצתם (III: 36) sensibilia quorundam (II: 134, 14) τὰ δ' ἀλλήλων ἴδια (425a30); המיוחדים (III: 202) propria (II: 161, 13) τὰ ἴδια; לייחודים (III: 202) priorum (II: 161, 14).
For the occurrence of the term סגולות (translation of خواص) in Maimonides' *Moreh Nebukim* see Efros, *o.c.*, 91.
2. חידושים (I: 65) passiones (I: 14, 5) παθημάτων (403a20) מחידושי (III: 212) ab aliquo accidente (II: 162, 8) πάθει (429a7); בלתי מקבל להפעלות (I: 201-2) non recipit passionem (I: 34, 5) ἀπαθῆ εἶναι (405b20); אין עלה בו (I: 386) nichil patitur (I: 66, 3) ἀπαθές ἐστίν (408b25).
3. אינו שוה אחד (I: 83) nullus est (I: 17, 4) οὐκ ἔστι τις (403b9); מה מאחד (III: 391) nullus (III: 41, 12); לא...שום דבר (II: 382-3) nichil (II: 74, 10) οὐθὲν (419a21); מה מדבר (III: 406) nichil (III: 44, 6) οὐθὲν (432b16). Cf. ch. 7B: 7, no. 5.
4. בלא תכלית (I: 104) infinitis (I: 20, 8) ἀπειρώ (404a1); תכלית (II: 174) perfecta (II: 34, 7) τέλεια (415a27); תכלית (II: 191) finis (II: 37, 7) τέλος (415b17); בתכלית (II: 434) perfecte (II: 83, 5) ἀκριβῶς (420a10); עד תכלית (III: 506) ad finem (III: 60, 10) εἰς τέλος (434b1); יבוא אל תכליתו (III: 542) redditur ad ultima eius (III: 65, 22) διεδίδото μέχρι τοῦ πέρατος (435a9-10); בלתי הולכים אל הכליה (III: 385-6) infinite (III: 41, 3) ἀπειρα (432a24).
5. הנקראים תהו ובהו (I: 105) que dicuntur atomi (I: 20, 10) τὰ καλούμενα ξύσματα (404a3); ההכלה אשר באויר (I: 117) atomus existens in aere (I: 22, 2-3) τὰ ἐν τῷ ἀέρι

- ξύσματα (404a18); להבלה (I: 117) atomos (I: 22, 4).
6. השקשה (I: 149) solidi (I: 27, 4) τοῦ στερεοῦ (404b24); ששה (II: 401) durum (II: 77, 6) στερεὰ (419b7); קלח (II: 601) durum (II: 111, 3) στερεὸν (423a13); חלק (II: 401) lene (II: 77, 6) λεῖα (419b7); קלח (II: 642) molle (II: 118, 5) μαλακοῦ (424a3); הגשמים החלקים (II: 346) corpora celestia (II: 68, 4) τῶν στερεῶν (418b7); מן הגופות החלקים (II: 411-2) corporibus solidis (II: 79, 3) στερεῶν (419b20).
7. חוצה מן הראוי (I: 160) extra veritatem (I: 29, 3) ἀλόγως (405a5); ריקה מן (II: 114) extra (II: 26, 2) ἄνευ (414a20); יוצאת מ- (II: 142) extra (II: 30, 3) παρὰ (414b22); נעדר מן (II: 610) extra (II: 113, 5) ἄνευ (423a25); ימלט מן (III: 236), נמלט מן (III: 244) extra (III: 7, 9; 9, 7) ἄνευ (429b5, 14); ערום מן (III: 263) abstracta a (III: 16, 5) ἄνευ (430a7); בלתי (III: 438) extra (III: 50, 3) ἄνευ (433a20).
8. חן דרך הסוף (I: 280) secundum consequentiam (I: 47, 3) τῶ ἐφεξῆς (407a8); זה סוף מה שנאמר אותו לבד (II: 81) tantum est dicendum (II: 18, 3) ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω μόνον (413a11); עד לבסוף (II: 99, 138) post (II: 23, 4; 29, 5) ὑστερον (414a1; b16); עד סופו (II: 136) post (II: 29, 1) ὑστερον (414b14); עד סופו (II: 233) in postremo (II: 45, 6) τελευταῖον (416b3); זה סוף מה שהוא נראה (II: 371-2) hoc tantum apparet (II: 73, 1) ἐπὶ τοσοῦτον φανερόν ἐστιν (419a7-8); עדיין (II: 80) post (II: 18, 2) ὑστερον (413b10); יהיה עדיין לעתיד (II: 309-10) erit post (II: 60, 9) εἰσαῦθις (417b29-30); ועדיין (II: 337) et post (II: 66, 3) προελθοῦσι (418a28); ועדיין...עד סופו (II: 396) et post (II: 75, 8) ὑστερον (419a31).
9. דעת (I: 328) opinio (I: 54, 1) δόξα (407b27); דעת (II: 64) intellectus (II: 13, 5) νοῦς (413a23); דעת (III: 150) consilium (II: 153, 3) ὑπόληψις (427b16); דעת (III: 487) cogitationem (III: 57, 7) δοκεῖν (434a10); ידע, ידע (III: 223,

- 307) cognoscat, cognoscit (III: 4, 3; III: 25, 4) γνωρίζη, γνωρίζει (429a19-20; 430b22).
10. להותיר (I: 336) in perficiendo (I: 56, 5) ἀποδιδόναι (408a3-4); ערדן (I: 433) perficere (I: 74, 5) ἀποδιδόναι (409b16).
11. ניאותות (I: 337) convenientia (I: 56, 7) ἐφαρμόζειν (408a5); ניאותות (II: 663) consonantia (II: 123, 6) ἡ συμφωνία (424a31-2); נודמנות (III: 86, 92) consonantia (II: 143, 1, 14) συμφωνία (426a27, b6).
- For the occurrence of the term ניאותות, derived from נאותה, corresponding to *موافقة*, see Wolfson, *Crescas*, 401, n. 8. Wolfson suggests that this term reflects the Greek ἐπιτηδειότης. The term נודמנות is the result of an incorrect reading of the Arabic *مرافقة* as derived from *وقع* (Cf. 5, no. 16).
12. ריה (I: 434) tristitiam (I: 74, 7) λύπας (409b17); ריה (II: 492) contristatione (II: 92, 8) τοῦ λυπηροῦ (421a12); ריה (III: 479) tristitiam (III: 56, 10) λύπη (434a3); רעס (II: 129) tristitiam (II: 27, 12) λύπη (414b4).
13. רש (I: 539) impossibili (I: 92, 6) ἀδυνάτω (411b17); רש (III: 154) falsari (II: 153, 9) ψεύδεσθαι (427b21); רש (III: 169) falsa (II: 156, 11) ψευδεῖς (428a12); רוב (III: 173) falsa (II: 157, 3) ψευδής (428a18); ענינים בטלים (III: 185) res falsas (II: 159, 1) ψευδῆ (428b2); בטל (III: 291) falsum (III: 22, 7) τὸ ψεῦδος (430b4).
- For the occurrence of these terms in Maimonides' *Moreh Nebukim* see Wolfson, *o.c.*, 343, n. 47.
14. מהם ש אין זה מקצר (I: 544) hoc non dat (I: 94, 3) οὐδὲν ἦττον (411b24) ולא נקצר שנאמר (II: 75) et non sumus contenti indicendo (II: 16, 4-5) λέγομεν (413b4); מקצר מ- (II: 498) diminuitur (II: 94, 3) λείπεται (421a21); ולא תקצר (III: 411) et perfecte operatur (III: 45, 5) μήτε ἀπολείπει (432b22).

15. במקום (II: 16) in subiecto (II: 4, 3) καθ' ὑποκειμένου (412a18); הדבר המורגש (II: 110) subiectum (II: 24, 15) τὸ ὑποκείμενον (414a14); דבר המושם (II: 588-9) subiectum (II: 108, 7) τὸ ὑποκείμενον (422b32-3); למראה המונח (III: 49) coloris subiecti (II: 136, 4) τοῦ ὑποκειμένου χρώματος (425b14).
16. בשם מוחלט (II: 210) simpliciter (II: 40, 2) ἀπλῶς (416a10); שבמפש* (II: 279) simpliciter (II: 55, 3) ἀπλῶς (417a22); במאמר מוחלט (II: 344; III: 84) simpliciter (II: 68, 2; 142, 9) ἀπλῶς (418b5; 426a26); הפעולה הגמורה (III: 319) actio simpliciter (III: 28, 5) ἢ δ' ἀπλῶς ἐνέργεια (431a7); לגמרי (III: 501) simpliciter (III: 60, 1) ἀπλοῦν (434a28).
17. בהיר (II: 340) diaffonum (II: 67, 1) διαφανοῦς (418b1); לבהיר כל זמן היותו מזהיר (II: 350) diaffoni cum fuerit diaffonum (II: 69, 3, 4) τοῦ διαφανοῦς, ὅταν ἦ ...διαφανὲς (418b11-12); יוהירו (II: 347) diaffona (II: 68, 6) διαφανὲς (418b7). For the term בהיר in this sense see Efros, *o.c.*, 13.
18. שיעבור מעלינו (II: 360) non percipi (II: 70, 9) λάθοι ἄν (418b25); עובר מעלינו (II: 623) non perciperemus (II: 114, 13) λαυθάνοντος (423b9-10); שיהיה יסור מעלינו (II: 360-1) non percipi (II: 70, 9) λάθοι ἄν (418b25); בו לא נשער בו (II: 621) non fuit perceptum (II: 114, 9) λαυθάνει (423b7); בו מבלתי ישוער בו (III: 190) absque ea quod sit percepta (III: 159, 11) λάθοι (428b8); עבר מדעת (I: 500) Et ignoraverunt (I: 85, 1) λέληθε (411a1-2); שיעבור עלינו (II: 615) ignoramus (II: 113, 14) λαυθάνει...ἡμᾶς (423a31); שלא נעזב (III: 41) ut non ignoremus (II: 135, 3) ὅπως...λαυθάνη (425b5); יעבור מעלינו (II: 622) non comprehenditur a nobis (II: 114, 10-11) λαυθάνει (423b8); סכל (I: 80) et ignorabat (I: 16, 17) ἀγνοῶν (403b8).
19. בריא (II: 382) vera (II: 74, 9) ἀκριβῶς (419a21); אמתית (II:

- 490) verus (II: 92, 5) ἀκριβῆ (421a10); בריא (II: 493) verus (II: 92, 9) ἀκριβοῦς (421a12); צוד (III: 147) verum (II: 152, 7) ἀληθῆς (427b12); צוד (III: 175) fides (II: 157, 6) πίστις (428a20); צוד (III: 176) credat (II, 157, 7) πιστεύειν (428a21).
20. תפן (II: 409) per reflexionem (II: 78, 12) תִּפֶּן ἀνακλάσει (419b16); תפתת (II: 420) reflectitur (II: 80, 6) ἀνακλᾶται (419b29-30); תתפן (II: 581) contrarietatis (II: 108, 2) ἐναντιώσεως (422b23); תתפן (II: 607) convertitur (II: 112, 6) ἀντιστρέφειν (423a21); תתפן (III: 337) rerum contrariarum (III: 32, 5-6) תִּתְּפֵן ἐναντία (431a25); תתפן (III: 339) in rebus contrariis (III: 32, 8-9) ἐναλλάξ (431a27).
21. תתפן (II: 429) cum percussione (II: 82, 3); תתפן (II: 446-7) si acus percusserit acum (II: 85, 7-8) ἐὰν πατάξῃ βελόνη βελόνην (420a24); תתפן (II: 465) percutiendo (II: 88, 3) τύπτοντός (420b14); תתפן (II: 475) percussio aeris (II: 90, 1) הַפְּלֶגֶת τοῦ...ἀέρος (420b27-8).
22. תתפן (II: 443) utrum (II: 85, 1) πότερον (420a19); תתפן (III: 115) utrum (II: 147, 6); תתפן (III: 382) et utrum (III: 40, 6) πότερον (432a19); תתפן (III: 382) utrum (III: 40, 9) πότερον (432a21); תתפן (III: 478) utrum (III: 56, 9) πότερον (434a1); תתפן (III: 512) utrum (III: 62, 1).
23. תתפן (II: 565) et est salvatum (II: 104, 6) σωζόμενον (422b4); תתפן (III: 76) et...serventur (II: 141, 3) καὶ σώζεσθαι (426a17); תתפן (III: 188) et est salva (II: 159, 6) σωζομένου (428b6); תתפן (III: 412) non sunt perfecte (III: 45, 6) ἀτελείσιν (432b23); תתפן (III: 521) ut salvetur (III: 63, 9) σώζεσθαι (434b17-8); תתפן (III: 529) salvari (III: 64, 11) σώζεσθαι (434b26).

24. סהכרה (III: 41) consequentia (II: 135, 3) τὰ ἀκολουθοῦντα (425b5); יחייב (III: 43) consequuntur (II: 135, 8) τὸ ἀκολουθεῖν (425b8); ירדפנ, ירדפנ (III: 178) consequitur (II: 157, 10-11) ἀκολουθεῖ (428a22); אשר יחייבנו (III: 199) quam consequuntur (II: 166, 8) τοῦ συμβεβηκέναι (428b20); וחייה (III: 421) affirmaverit (III: 47, 1) ἐπιτάττοντος (433a1); יבוא אחריה (III: 175) consequitur (II: 157, 6) ἔπεται (428a20); הרודפים (III: 201) consequentium (II: 161, 12) ἐπομένων (428b21).
25. הבנה (III: 114) intellectum (II: 147, 4) νόησις (427a1); הציר בשכל (III: 122) intelligere (II: 148, 6) ἡ νόησις (427a9); ההכמה (III: 230) intellegens (III: 6, 7) ἡ νοητική (429a28); ההכמה (III: 157) scientia (II: 154, 7) ἐπιστήμη (427b25); ידיעה (III: 361) scire (III: 37, 4) ἡ ἐπιστήμη (431b22). Cf. no. 9.
26. ענין (III: 160) dispositio (II: 155, 7) ἕξις (428a3); הענין (III: 190) aliquid (II: 160, 2) τουδὲ (428b10); הענין (III: 277) re (III: 19, 5) τῷ πράγματι (430a20); הענינים הלימודיים (III: 354) intentiones mathematice (III, 35, 6) τὰ μαθηματικά (431b15).
27. השיגו (III: 203) contingunt (II: 161, 15) συμβέβηκε (428b24); יכנס (III: 237) continget (III: 8, 2) συμβαίνει (429b7).
28. יסופר, ימנה, נודיע (III: 244-250) experimentatur (III: 9, 5; 10, 1, 3; 11, 3; κρίνεται (429b15, 17).
29. דמיונות (III: 327, 372) imagines (III: 30, 1; 39, 8) τὰ φαντάσματα (431a15; 432 a9); דמיון (III: 372) imaginatio (III: 39, 9) ἡ φαντασία (432a10).
30. אמות אמנה (III: 186) opinionem veram (II: 159, 2) ἀληθῆ δόξαν (428b5); אמונות, דעות (III: 374) creditionum, creditiones (III: 39, 12-13) νοημάτων, νοήματα (432a11, 12); אמונה (III: 431) existimationem (III: 48, 10) νόησις

- (433a12); תנועה אשר נוכח הפעולה (III: 436) cogitatio apud actionem (III: 49, 7-8) διάνοια πρακτική (433a18).
31. מרום אל מקום ממוקם בהעתק (III: 379-380) motum localem (III: 40, 3-4) τὴν κατὰ τόπον κίνησιν (432a17); בתנועה מרום אל מקום ממוקם (III: 403) motu locali (III: 44, 2) τῆς κατὰ τόπον κινήσεως (432b13); העתקה (III: 414) motus localis (III: 45, 10) τῆς πορείας (432b26).
32. מחלום (III: 450) cogitantem (III: 52, 5) βουλευτικόν (433b3); חכמת המעשה (III: 483) virtus cogitativa (III: 57, 2) ἡ δὲ βουλευτική (434a7); חכמת העצמי (III: 488) virtutem cogitativam (III: 57, 10) τὸ βουλευτικόν (434a11-2).
33. עמידה (III: 467) finis (III: 55, 3) τελευτή (433b22); ודמיון (III: 508) quiescere (III: 60, 14); שפנויות (III: 141) mora anime (II: 151, 6) διατελεί ἢ ψυχῇ (427b2); ודמיון (III: 538-9) remanet (III: 65, 16) ἐὰν μένη (435a5).

Summarizing the results of this survey, it is clear that this translation has many peculiarities, such as transcriptions (rather than translations) of Arabic terms, loan translations, faults, and inconsistencies. The question of how someone like Zerahyah, an expert in Maimonides' *Moreh Nebukim* and its philosophical terminology, could be the author of such a translation is difficult to answer. One possibility is that the text which survives is not the definitive one, but only a first draft. Another possibility is that the translation is not the work of a single translator, but of several, amongst whom may have been some of Zerahyah's students in Rome. This supposition also gives a possible explanation for the problem how someone managed to translate five philosophical works in one year (1284), a feat attributed to Zerahyah. A definitive answer, however, to this complicated question can only be given after an exhaustive comparative investigation of all his translations.

CHAPTER EIGHT

THE HEBREW TEXT

Sigla and abbreviations:

r	=	Ms Rome, Casanatense 148, 3
l	=	Ms London, Beit ha-Midrash 42, 4
A	=	Averroes, ed. Crawford
Ar	=	Aristotle, ed. Ross
B	=	Ed. Badawī
+	=	added by
-	=	omitted by
del.	=	delevit (deleted by)
f.l.	=	fortasse legendum (to be read?)
i.l.	=	intra lineas (between the lines)
s.l.	=	sub linea/supra lineam (under/above the line)
i.m.	=	in margine (in the margin)
inv.	=	invertunt (transposed by)
*	=	conjecture or correction
ditt.	=	dittography
e.p.	=	et passim
< >	=	to be added
[]	=	to be omitted
?	=	doubtful reading
...	=	lacuna

המאמר הראשון מספר הנפש לארסטו, העתק זרחיה בן יצחק הספרדי מלשון ערבי אל לשון עברי מהעתקת חנין

פרק א

אמר ארסטו: [402א] אנו מפני היותנו רואים כי הידיעה היא מן הענינים
5 השלמים והמעולים, אלא שיש יתרון קצתם אל קצתם או בדקות, או
שתהיה ידיעה בענינים יותר נכבדים ויותר טובים עד שיש להפלא מהם, על כן
ראוי לשני אלו הענינים יחד להתירנו ההגדה מענין הנפש על ההקדם. [5] הנה
אנו רואים כי לדעת בה יעזור גם כן בכל דבר אמת עזר גדול, וכל שכן בענין
«הטבע». כי הוא כמו התחלה לבעלי חיים. ומה שאנו מחפשים אותו הוא
10 לעמוד על הענין ולדעת טבעה ועצמותה, ואחר כך כל אשר יקרה בה. ויש מי
שחושב באלו המקרים כי קצתם הפעלויות מיוחדות לנפש, [10] וקצתם
כוללים בסבת הנפש לגוף גם כן. ומן הדברים היותר קשים להיות מוכרחים
מכל הפנים הוא שימצא דבר שנהיה סומכים עליו בענין הנפש. כי מפני היות
זאת החקירה משותפת לענינים אחרים הרבה זולתה, כלומר לחקור על ענין
15 עצמותה ובעבורה ומה היא, וכל שכן שיחשוב חושב כי החקירה בעד כל
הענינים אשר נרצה לדעת עצמותה [15] מהם הוא דרך אחד, כמו שדרך
המופת על הסגולות הקורות לעצם דרך אחד, על כן ראוי בענין זה שבקש זה
הדרך, ואף על פי שלא תהיה הדרך הזאת אחת משותפת. כי לבקש מה
שיכוון בו יותר קשה. כי צריך להמציא בכל אחד ואחד בכל הענינים דרך מן
20 הדרכים, ושידע איזה דרך יהיה. ואם הוא מבואר אם הוא מופתי או חלוקי
[20] או דרך אחרת, הנה ישאר בענין אחר מכן ספקות רבות ומקום מבוכות

(1) העתק: העתקת r, בן יצחק: בן חנין r+ (7) מענין: על ענין r, מ r s.l. (19)-
(2) דרך מן הדרכים: מן הדברים r, דרך r i.m.

(5) השלמים והמעולים: Ar, honorabilibus A (6) $\theta\alpha\upsilon\mu\alpha\sigma\iota\omega\tau\acute{\epsilon}\rho\omega\upsilon$
עד...מהם: A- (9) «הטבע»: Natura A (12) כוללים...לגוף: accidunt corpori
A, ומן...מכל הפנים (13): Et valde est difficile et grave A (15) וכל שכן:
necesse est A (17) סגולות: Ar, passionibus A (21) ומקום
מבוכות: Ar, A- $\kappa\alpha\iota$ $\pi\lambda\acute{\alpha}\nu\alpha\varsigma$

בעניינים אשר ממנה הנה ראוי שיבוקש. כי התחלות העניינים 'השונים שונות, כמו התחלות המספרים' והתחלות השטחים.

ומן הדין שיהיה ראוי לחקור תחלה באיזה סוג מן הסוגים היא ומה היא, כלומר אם היא דבר רמוז אליו, או עצם או איך או כמה או אחת [25] מן המאמרות זולתי אלו אשר חלקנום. ועוד אם היא ממה שהוא נמצא בכח, או הוא יותר ראוי שתהיה שלמות אחת מן השלמויות, כי ההפרש שיש בין שני העניינים אינו מועט. [402ב] והנה ראוי גם כן שנראה אם היא מתחלקת או היא בלתי מתחלקת, ואם כל נפש מאורעת במין או לא. ואם איננה מאורעת במין, [ו] אם החילוף בנפש הוא במין או בסוג. כי אנו מוצאים עתה אותם שאזנו וחקרו על ענין הנפש, ידמה שהם אמנם עיינו בענין נפש האדם לבד. [5] וראוי שנשמור עצמינו שלא נעזוב מחקור אם גדר הנפש אחת *כגדר החי, או הוא בכל אחד זולתי באחר, כמו גדר הסוס וגדר הכלב וגדר אדם וגדר אלוה. כי הגדר הכללי או שלא יהיה שום דבר או שיהיה אחרנו. וכן אם יהיה דבר *אחר ינשא משא על שהוא כולל. ועוד אם לא תהינה הנפשות הרבה אבל החלקים, אם ראוי לחקור [10] תחלה בעבור הנפש בעבור עצמה או על חלקיה. וממה שהוא קשה גם כן להבדילו איזה מהם משתנים בטבעם, ואם ראוי 'לחקור' תחלה בעבור החלקים או על פעולתם. ומשל זה אם ראוי תחלה שנחקר על הציור בשכל או על השכל, על ההרגשה או על המרגיש, וכן שאר מה שדומה לזה. ואם יהיה ראוי לחקור בעד הפעולות תחלה, [15] הנה יהיה ספק לאדם אם ראוי שנהיה חוקרים בעבור המורגש קודם המרגיש ועל המושכל קודם השכל. וידמה שלא יהיה זה לבדו, כלומר

(24) דין: דרך. r del., דין. r i. m. (32) אחת: אחד r, *כגדר: בגדר l, r (35) *אחר: אחד l, r (40) וכן: מה + l del.

(22-23) 'השונים...המספרים': principia diversarum sunt diversa, v.g. A numerorum (26) חלקנום: determinata a nobis A (29) מאורעת במין: ut loquentes A (31) אזנו: univocantur in specie A (32) *כגדר: aliud A (34) הגדר הכללי: vivum universale A (35) *אחר: perscrutandum A (38) 'לחקור': secundum totum A (36) בעבור עצמה: de sensu A (39-40) על המרגיש: est A

לדעת במה שהדבר, מועיל לעמוד על מקרי העצמויות, ומשל זה בלמודים
 מה הישר ומה המיוחד ומה הקו ומה השטח [20] מועילים בידיעה *זויות
 המשולש כמה זויות קמות ישתוו, אבל הענין גם כן הפך זה כלומר שהמקרים
 עוזרים *עזר גדול על הידיעה במה שהוא הדבר. כי כשיהיה לנו להביא דבר על
 דרך הדמיון בעבור המקרים, או כולם או על רובם, יהיה לומר [25] בענין
 העצמיות מאמר יותר טוב. כי מה הוא הדבר הוא התחלת כל מופת, כי מה
 שיהיה מן הגדרים בלתי אפשר בו [403א] ידיעת המקרים ולא יורגש בהם
 שום דבר בקלות, מן המבואר הוא שכולם הולכים דרך הדבר אשר בו גמר.
 וממה שיסופק בו מנפעלי הנפש גם כן, אם הם כולם משותפים והם גם כן
 עם זה למה שהם בו, או קצתם גם כן מיוחד בנפש. [5] כי זה צריך אל
 השגתו בהכרח, אלא שאינו דבר נקל. והנה אנו מוצאים שרובם אינו לא
 לפועל ולא לנפעל שום דבר ממנו חוצה לגוף, ומשל זה הכעס והגבורה
 והתאוה ובכלל ההרגשה. ואשר ידמה שיהיה מיוחד לה הוא הציור בשכל.
 ואם יהיה זה גם כן דמיון או לא יהיה בלא דמיון, אי אפשר [10] שיהיה
 ולא זה נעדר מן הגוף. ונאמר כי אם היה שום דבר מפעולות הנפש ונפעליה
 מיוחד לה, תהיה ההפרדה איפשר בה. ואם לא יהיה לה דבר שמיוחד לה, לא
 יתכן שתהיה נפרדת. אבל הענין בזה כמוהו בישר, כי מדרך מה שהוא ישר
 יקרה לו ענינים הרבה, והמשל בזה כי מישוש כדור נחושת על נקודה. אלא
 שאי אפשר שיהיה היושר [15] לפי מה שיהיה לבדו מישוש. כי הוא בלתי
 נפרד, כיון שהוא תמיד עם אחד מן הגשמים. וידמה שיהיו נפעלי הנפש כולם
 גם כן עם הגוף, כמו הכעס והרצון והפחד והרחמנות והגבורה והשמחה גם כן,
 והשנאה והאהבה. כי הגוף מתפעל הפעלות אחד עם אלו. וממה שיוורה על זה
 כי איפשר שיתחדשו חידושים [20] חזקים נראים, «ולא יקרה» לאדם מהם

(45-44) *זויות המשולש: ואיזה מן המשולש 1, r (46) *עזר: עוזר 1, r

(43) לעמוד על: causas A+ (44) המיוחד: curvum A (45-44) *זויות
 המשולש: angulos trianguli A (50) שכולם...גמר: quod non sunt nisi
 verba sine certitudine A (61) לבדו: abstracta A+, מישוש: A-, ἀψεται
 Ar (63) רצון: gratia A, הרחמנות: pietas A, והשמחה: et tristitia A+ (65)
 חידושים: A, passiones A: «ולא יקרה»: et non accidet A

<לא> כעס ולא פחד, ואיפשר שיעוררום החידושים המועטים, החלושים,
 כשיהיה הגוף מזומן, וזה ענינו כענין עת הכעס. ויותר <מבואר> ממה שאנו
 מוצאים קצת בני אדם בגדר השוטים, ואף על פי שלא קרה לו דבר מפחד.
 ואם [25] היה הדבר לפי מה שסיפרנו, מן המבואר הוא שנפעלי הנפש ענינים
 בחומר הנקרא היולי. וראוי שיהיו הגדרים כן, ומשל זה כי הכעס תנועה בחלק 70
 מזה הגוף, או לכח, בשביל כך, בסיבת כך. ועל כן העיון בענין הנפש, או כל
 נפש או הנפש הרמוז אליה, הוא ממעשה הטבעי. והנה ישתנה מה שבו יהיה
 גדר הטבעי כל אחד מאלו למה שיגדר כן הדברי, [30] ומשל זה הכעס מה
 הוא. כי הדברי יאמר שהוא תאות הנקמה ומה שהולך על זה הדרך, והטבעי
 יאמר שהוא רתיחת הדם אשר בלב [403ב] והחמימות. והענין כי ענין הדבר 75
 הוא זה הרמוז אליו, והנה ראוי בהכרח שיהיה זה בחומר, ענינו כך, והוא אשר
 יהיה בו מציאותו. ומשל זה הבית: כי אחד יתן ענינה ויאמר שהיא מחסה
 יסתור האדם מן ההפסד הקורה מן הרוחות [5] והמטר והקור והחום, ואחר
 יאמר שהוא מאבן או מלבנים ועצים, ואחר יתן הצורה הנמצאת באלו
 בסיבת אלו הענינים. כי זה הוא הטבעי, אשר כיון כונת ההיולי וסכל הענין, או 80
 אשר כיון כונת הענין לבדו? או היותר טוב שיהיה הוא אשר קיבץ שני
 הענינים? כי כל אחד משני אלו אל איזה צד ייוחס? ונאמר כי אשר כיון בו
 העיון בענין נפעלי ההיולי [10] אשר היא בלתי נפרדת, אינו שוה אחד אלא
 הטבעי אשר ישקיף בכל פעולות זה הגוף וזה ההיולי *ונפעליה. אמנם מה
 שלא יהיה מהם כן, המעיין בה זולתו, כי קצתה יכוון לה בעל המלאכה כמו 85
 הנגר <והרופא. ואמנם הענינים שאינם נבדלים, אלא באמת הם [הם]
 נפעלים לזה הגשם [15] על דרך ההסרה, יכוון בהם הלימודי. אבל הנפרדות
 באמת יכוון בהם הפילוסוף הראשון.

(71) הגוף: r i.m. (84) *ונפעליה: ופעולותיה l, r (88) בהם: להם l

(66) <לא>: neque A (67) וזה...הכעס: A, καὶ οὐτως ἔχῃ ὅταν
 Ar ὁργίζονται, <מבואר>: manifestum A (68) השוטים: valde timorosi
 A (77-76) ענינו...מציאותו: A, Ar τοιῶδι, εἰ ἔσται (78) מן ההפסד
 Ar, ab imbribus A הקורה מן הרוחות: Ar, ab imbribus A (80) כי
 זה הוא: quis igitur istorum A (82) אלו: A+ aliorum (84) *ונפעליה: et
 et A (86) <ו> passionibus A

הגופות וילחץ באלו הצורות יתן לבעלי חיים התנועה, מפני שאלו גם כן לא ינורו בעת מן העתים, יתרפדו מחוצה כשיכנסו בניפוש צורות אחרות כמותן, אמרו, כי אלו גם כן ימנעו מה שהוא נכנס בבעל חיים מהם מן היציאה, וינגדו [15] וידחו עמהם הדבר אשר ידחה אותם ויקבצם, ושהחיות יהיה כל זמן שבעל החיים יתכן לו לעשות זה. והנה ידמה שיהיה מה שאמרו כמו כן 115 סיעת פיתאגוריש ענינו הוא זה הענין בעצמו. כי קצתם אמרו שהנפש היא ההבלה אשר באויר, וקצתם אמרו שהוא הדבר המניע להבלה. ואמרו זה מפני שאנו רואים אותה [20] מתנועעת תמיד, ואף על פי שלא יהיה שום רוח באותו מקום כלל. ויסורו אל זה הענין בעצמו אשר אמרו גם כן שהנפש דבר יניע עצמו. כי ידמה שאלו כולם יהיו חושבים כי התנועה ענין ניאות לנפש 120 בתכלית הניאותות, מפני שאין אנו רואים [25] שום דבר יניע מבלתי היות הוא גם כן מתנועע.

וגם כן אנכסאגוריש אמר כי הנפש היא המניעה, ולדעת אנכסאגוריש שאמר שהשכל מניע הכל, שאין אנכסאגוריש הולך בזה על דעת 125 דימוקראטיס. כי דימוקראטיס התיר המאמר שהנפש והשכל דבר אחד בעצמו, כי הוא אומר כי האמת הוא הענין הנראה לחוש. אמר: ועל כן אמר אומר, ומצא באמת, [30] כי איקטור היה מושם בעל ההבנה. ולא היה עושה גם כן השכל על שהוא כח מה בחי, אבל הוא אומר כי הנפש והשכל דבר אחד בעצמו. [404b] ואמנם אנכסאגוריש באורו מהם נסתר, כיון שרוב 130 מה שאומר הוא שהשכל הוא סיבת הנכון והישר. והיה אומר במקומות

(121) שאין אנו: שאנו l del, שאין אנו l

(111) יתן (= יתנו) (112) יתרפדו: A sustineri (114) וינגדו וידחו: contra atomos A (117) expellunt A ההבלה אשר באויר: A atomus, להבלה: A et quod omnia non ὀλκείότατον Ar, A- (121) בתכלית הניאותות: A- (125) moventur nisi per animam, anima autem movetur per se A+ ,et verum dixit A התיר המאמר: A absolute dixit (127) ומצא באמת: A apopletizabatur et "Εκτωρ Ar, Acteon A איקטור: A carebat intellectu A (129) A- בחי: A in inventione ... נסתר: A (130) latentius loquebatur A הנכון והישר: A τοῦ καλῶς καὶ ὀρθῶς Ar, A

ומפני שחשבו בנפש שהוא דבר מניע ויודע, הסכימו אנשים לקבץ שני ענינים וגזרו [30] על הנפש שהוא מספר מניע עצמו. והנה נפל החילוף בהתחלות מה הם וכמה הם, ורוב מה שנפל ממנו בין מי ששם אותה גשמית 155 ובין מי ששמה בלתי גשם. [405א] וגם כן נפלה החילוף בין אלו ובין אותם אשר טעו ושמו ההתחלות משני הענינים. והחילוף גם כן נפל במספר ההתחלות כי קצתם אמרו שהיא התחלה אחת, וקצתם אמרו שהיא יותר מאחד. והם הולכים בגדר הנפש הדרך המחוייב לאלו הענינים. כי [5] חשבם שטבע הראשונים מנענעים, לא חוצה מן הראוי. ועל כן חשבו בני אדם שהיא 160 אש, כי האש יותר דק שביסודות בחלקיו, ודומהו כשלא יהיה גשם. והיא גם כן מתנועה ומניע שאר הגשמים על הכוונה הראשונה. אמנם דימוקראטיס אמר בזה מאמר יותר קרוב להיותו נעלם, וגזר דינו על הסיבה בכל אחד משני הענינים, ואמר שהנפש והשכל דבר אחד בעצמו, ושזה [10] מן הגשמים הראשונים שאינם נחלקים. וייחס אותו אל התנועה בסיבת קטנות 165 חלקיה וסיבת הצורה. ונאמר כי היותר נכון שבצורות לתנועה היא הצורה הכדורית, ושהשכל והאש צורתם זאת הצורה. אבל אנקסגוליס ידמה שהוא אמר כי הנפש דבר זולתי השכל, כמו שאמרנו בשעבר, אלא שהוא גם כן יעשה יחד [15] כולם כמו טבע אחד. אבל ישימו השכל יותר טוב שבענינים 170 כשהוא התחלת הענינים כולם, כי הוא אמר שהשכל לבדו מבין שאר הענינים הנמצאים דבר פשוט, טהור ונקי. ויסמוך שני הענינים יחד בהם, כלומר הידיעה והתנועה, אל ההתחלה אחת בעצמה, ויאמר שהשכל הניע הכל. וידמה [20] שיהיה מה שאין כן, לפי מה שיסופר עליו, שהיה חושב בנפש דבר מתנועה, כיון שהיה אומר כי לאבן נפש כי הוא מניע הברזל, כלומר אבן 175 קלמיטא. אבל דיוגניס ואנשים אחרים חשבו כי הנפש אויר, מפני שחשבו כי

(167) אנקסגוליס: אנקסגוליס r

(153) הסכימו: voluerunt A (154) החילוף: magna A+ (157) אשר טעו (غلط): qui admiscent A (غلط) (160) מנענעים (= מנענע), הראוי: veritas A (161) דומהו: et quod magis videtur A (166) ונאמר: et dixit A (169) יחד כולם: eis A, ישימו (= ישים) (171) ויסמוך: attribuit A, בהם (= בו) (172) אל ההתחלה אחת בעצמה: A- (173) מה שאין כן: Melissus A, Ar ἄλῆς, חושב: dicere A (175-174) אבן קלמיטא (= קלוניטא): A-

האזיר יותר דק מאלו כולם בחלקיו, והתחלתה, ושמפני זה היתה הנפש יודעת ומתנוועעת, כי מדרך מה שהוא ראשון והתחלת כל דבר יהיה ידוע, ומדרך מה שהוא יותר דק [25] שבענינים הוא מניע. ואבראקלידס יאמר כי ההתחלה נפש, כיון שהוא אומר שהוא האיד אשר ממנו יושם עצמות שאר הענינים, וישימנו יותר רחוק שבדברים מן הגשמים, ושהדבר המתנוועע אמנם הוא נודע 180 במתנוועע. והנה היה זה חושב והרבה אנשים זולתו כי הענינים הנמצאים הם בתנועה. וידמה שיהיו הירחונים [30] גם כן רואים בנפש דומה לזה הדעת, כי הם אומרים כי היא בלתי מתה מפני שהיא תדמה לאותם שאינם מתים, ושזה לה מדרך שהיא מתנוועעת תמיד. אמר כי האלהיים כולם, גם כן השמש ושזה [1405] והירח והכוכבים והשמים בעצמם, מתנוועעים תנועה דבקה תמיד. 185 ואנשים שראוי לגנות בהם אמרו שהיא מים, ומהם רינון. וידמה שיהיו נוטים לזה הדעת מפני הזרע, כיון שהוא לח משאר הדברים. כי הוא סותר למי [5] שאמר שהנפש דם, כי אומר שהזרע אינו דם, ושהזרע הוא הנפש הראשון. ואחרים אמרו שהיא דם, כמו קומאטיאס, מפני שחשבו כי ההרגשים 190 כאיבי(ז) הענינים בנפש, ושההרגשה היא מפני טבע הדם. כי כל אחד מהיסודות, מלבד האדמה, נפסק עליו הדין, אבל האדמה שום אדם לא פסק דינו בה, אבל [10] אמר מי שאמר בה שהיא מן היסודות או שהיא היסודות כולם.

(176) והתחלתה: Ar, A- καὶ ἀρχή Ar (177) כל דבר: aliarum rerum A,
 ידוע: cognoscit A (= ידוע) (178) אבראקלידס: Empedocles A,
 Ar Ἡράκλειτος' (179) יושם: A constituit (= ישים), עצמות: A- (180)
 הגשמים: A+ et semper liquidum, ושהדבר...חושב (181): A-, τὸ δὲ
 Ar κάκεινος ἦστο κινούμενον κινουμένῳ γινώσκεισθαι... (182)
 אלקμαίω Ar, aliquis A (185) והשמים בעצמם: A-, καὶ τὸν
 Ar οὐρανὸν ὄλον digniores A (186) ראוי: A, iudicaverunt A אמרו:
 Ar, Ζηνο A (189) קומאטיאס: Critias A, ההרגשים...בנפש
 A: quod nihil consequitur animam sicut sentire A (190)
 Ar αἰσθάνεσθαι ψυχῆς οἰκειότατον (192) מן היסודות: omnibus A+

והם על דרך הכללות *יגדירו הנפש בשלשה ענינים, בתנועה ובחוש ובשהיא
 195 אינה גוף, וכל אחד מאלו ישוב אל ההתחלות. ומפני זה שמוה גם כן, אשר
 גדרוה בידיעה, *יסוד 'או' מן היסודות. ומה שאמרו קצתם בזה דומה למה
 שאמרו הקצת בזה, מלבד אחד. [15] כי הם אומרים כי הדבר גם כן יודע
 בדומהו. ומפני שהנפש מודיעה הדברים כולם, שמו עצמותה מן ההתחלות
 כולם. כי יש מי שאומר שההתחלה והיסוד אחד, והם שמים הנפש גם כן דבר
 200 אחד, אש או אור. ומי ששם ההתחלות יותר מאחת, הם שמים הנפש יותר
 מדבר אחד. [20] ואמנם אנכסאגוריש היה לבדו אומר כי השכל בלתי מקבל
 להפעלות, ואין בו דבר מן הדברים ישתתף שום דבר משאר הענינים זולתו.
 אלא שהוא לא יאמר באיזה צד ובאיזו סיבה הוא בזה הענין יודיע הדברים,
 ואין זה ממה שיהיה נראה ממאמרו. ואותם אשר שמו בהתחלות הפכות, כי
 205 הם שמו עצמות הנפש גם כן מן ההפכים. ואותם ששמו ההתחלה אחד משני
 הענינים המתהפכים, [25] כמו החם והקר וזולת זה מה שדומה לו, הם
 האמינו בנפש גם כן על זה המשל שהיא אחת מזה הצד. והנה אנו מוצאים
 אותה על כן שהם נמשכים אחר השמות, כי קצתם אומרים שהיא החם, מפני
 ששם החיות בלשון יון נופל על זה הענין. וקצתם אומרים שהיא [גדרים
 210 אותה כי] הקר, סיבת הנפש, ושהקרירות אשר יבוא לה מן הניפוש נקרא
 בלשון יון 'פסוסי', כלומר 'פשי'. זה מה שלקחנוהו ממי שקדמנו בענין הנפש,
 [30] ואלו הם הסיבות אשר הביאם לומר מה בו.

פרק ג

והנה ראוי לחקור תחילה על ענין התנועה. כי אין ראוי להיות זה לבדו בטל,
 215 כלומר שעצמותה [406א] *כענין אשר יספרו בו אותם שאומרים שהנפש

(194) *יגדירו: יגדילו r, l (196) *יסוד: יסודות r, l (215) *כענין: בענין r, l

(194) *יגדירו: diffiniunt A (196) *יסוד: elementum A (198) מודיעה:
 cognoscit A (= ידעת), עצמותה: constitui A (203) יודיע: cognoscit A
 (= ידע) (204) הפכות: contrarietatem A (209) שהיא: +A algidum (210)
 הנפש: anelitum A (= ניפוש) (211) בלשון יון: -A, 'פסוסי' (= פסחוס): ysargi
 A, 'פשי': Ar, anelitus A (215) *כענין: talis dispositionis A

היא המניעה לנשמה ואשר איפשר לו שיניע עצמו, אבל לנפש תנועות אחד מן העניינים המשותפים. ואומר שאין ראוי בהכרח שיהיה המניע הוא גם כן מתנועע, וזה גם כן מפני שנאמר במה שקדם. וכל מתנועע אמנם יתנועע על אחד משני פנים: או בזולתו [5] או בעצמו. ונרצה לומר במאמרנו בזולתו מה שיהיה אמנם יתנועע מדרך שהוא בדבר מתנועע, כמו רוכב הספינה שמתנועע לא כמו תנועת הספינה. כי הספינה תתנועע בעצמה ורוכביה מתנועעים בשהם במתנועע. וזה יתבאר מן האיברים, כי התנועה אשר היא ברגלים היא ההליכה והיא גם כן ניאיתה באדם, [10] ואינה נמצאת ברוכבי הספינה באותו הענין. 'ומפני שהתנועה יאמר בשני פנים, ראוי עתה שנחקור על הנפש אם היא תתנועע בעצמה או < בזולתו. ואומר כי התנועות מפני היותם ארבעה והם: התנועה והשינוי והגידול והחיסרון, 'ראוי בהכרח > או שתהיה מתנועעת אחת מאלו התנועות, או יתנועעו יותר מתנועה < אחת > מהם, או שתהיה מתנועעות אלו התנועות כולם. ואם היא מתנועעת לא בדרך המקרה, [15] התנועה נמצאת לה בטבע. ואם יהיה זה כן, יש לה גם כן מקום. כי כל התנועות אשר זכרנום אמנם הם במקום. ואם יהיה עצם הנפש הוא המניע עצמו, ההתנועעות לה אינו הוא על דרך המקרה < כמו ללבן ולשלוש אמות. כי הם יתנועעו [20], אבל על דרך המקרה. כי אשר יתנועע אמנם הוא אותו הגשם אשר שני אלה לו, ועל כן אין לה מקום. אבל הנפש הוא ראוי שיהיה לה מקום, כיון שתהיה בטבע משותפת בתנועה.

ועוד שאם תהיה מתנועעת בטבע, היא גם כן תתנועע באונס, ואם תתנועע באונס, היא גם תתנועע בטבע. ועל זה המשל ילך הענין במנוחה, < כי

(235) באונס: אונס I

(216) נשמה: se A, אחד מן העניינים המשותפים (217): impossibile A (221) ורוכביה: equitans A (224-225) 'ומפני...או': Et quia motum dicitur duobus modis, debemus modo perscrutari de anima utrum necesse est A 'ראוי בהכרח': A- (226) moveatur per se aut A (227) יתנועעו (= תתנועע), 'אחת': uno A (228) מתנועעות (= מתנועעת) ut albo et tricubito. Ista enim moventur, 'כמו...המקרה': sed accidentaliter A (236-237) 'כי...בטבע': a quod enim movetur naturaliter, in eo quiescit naturaliter A

הדבר אשר תתנועע אליו בטבע, היא תנוח בו [25] בטבע, וכן הדבר אשר
 יתנועע אליו באונס, הלא היא תנוח בה באונס. כי איזו תנועות ואיזו מנוחות
 הם אלו התנועות והמנוחות, אנו רואים אונס לנפש, אני איני חושב, ולא מי
 שבחר להתחטא בזה באותות יקל עליו להשיבו מהם. ועוד כי אם תהיה 240
 מתנועעת אל מעלה, הוא אש, ואם תהיה מתנועעת אל מטה, הוא אדמה. כי
 שתי אלו התנועות אמנם הם לשתי אלו הגשמים. והמאמר בשני הגשמים
 שביניהם [30] הוא זה מאמר בעצמו.

ועוד כי אם אנו נמצא אותה מנועעת הגוף, ראוי שתניעהו באותם
 התנועות אשר תניעם היא גם כן. ואם יהיה זה כן, המאמר כשיהופך, גם כן 245
 יהיה אמת, והוא שהתנועה אשר יניעה הגוף [406b] יתנועע גם כן היא אותה
 התנועה. והגוף יתנועע תנועת ההעתק, יהיה ראוי מזה שתהיה הנפש תשתנה
 לפי השתנות הגוף, נעתקת או בעצמה או בחלקיה. ואם יהיה זה כן, איפשר
 שתהיה יוצאת ממקום, שתחזור ותכנס, ויהיה מוכרח מזה שיהיה מה שמת
 מבעלי החי, שיחזור [5] ויתנפש. 250

אמנם התנועה על דרך המקרה היא תתנועע בה אם תהיה בזולתה, וזה
 שיהיה החי ידחה באונס. אבל אין ראוי שיהיה הדבר אשר עצמותו המתנועע
 מעצמו יתנועע מזולתי האלהים, אלא אם יהיה זה בדרך המקרה, כמו שאין
 ראוי שיהיה הענין הטוב בעצמו טוב מפני זולתו, ולא הענין המובחר מפני
 שהוא מובחר בסיבת זולתו. [10] אם כן הטוב שבדברים הנאמר בנפש, והיא 255
 שהנפש תתנועע, הוא שיאמר שהיא יניעה הענינים המורגשים.

אבל אם תהיה היא תניע עצמה, היא גם כן תתנועע, אם כן הראוי מזה
 שיהיה, מפני שכל תנועה היא הסרת המתנועע במין תנועתו, שהנפש גם כן
 תסור מעצמותה, אם לא תהיה מניעה עצמה על דרך המקרה, [15] אבל

(259) מעצמותה: מצי. l del. מעצמותה l

(239) אנו רואים: accidunt A (= קורים), אני... מהם (240): A- , οὐδέ
 (245) A- , ἀποδοῦναι ἄποδοῦναι βουλομένοις πλάττειν (242) שני: A- (249)
 תניעם: movetur A (= תתנועע) (246) יניעה: movetur A (= יתנועע) (249)
 ותכנס: et existat in eo A+, מוכרח: possibile A (253) מזולתי האלהים:
 per aliud A (258) הסרת המתנועע: processus moti A (259) תסור:
 procedat A

יהיה דבר מתדבק לא *כגודל. כי אין דרך לומר איך יצוייר בחלק מחלק מחלקיו, איזה חלק יהיה דבר אחד בעצמו. והצטיירות בחלק ממנו או שיהיה בגודל או שיהיה בנקודה, אם ראוי שיקרא זה הענין חלק. ואם יהיה עתה יצוייר בנקודה, ויהיו הנקודות בלא תכלית, מן המבואר הוא כי לא יחתכנה ויבוא עליה בשום עת מן העתים. ואם אמנם יצוייר בגודל, [או] יצוייר [15] הדבר האחד בעצמו פעמים רבות ופעמים אין תכלית להם. אבל אנו מוצאים הציור גם כן פעם אחת איפשר. ואם יספיק שיבוקש בחלק אחד ממנו, איזה חלק שיהיה, מה צורך שיתנועע תחילה ובכלל עם היות לו גודל? ואם ראוי בציור השכל שיבוקש בגלגל בעצמו, מה המשוש בחלקים? ועוד איך יושכל בזולתי מתחלק מתחלק, או <ב>מתחלק בלתי מתחלק? וראוי בהכרח שיהיה השכל [20] הוא זה הגלגל, *כי הציור בשכל הוא תנועה לשכל וההקפה תנועה לגלגל. ואם יהיה הציור בשכל הקפה, יהיה גם כן זאת ההקפה ציור לו בשכל. וזה [לא] יושכל תמיד, כי זה ראוי אחר היות ההקפה חוזרת חלילה. כי הציור בשכל הפועלי יש לו תכלית, [25] כי כל דבר ממנו אמנם יהיה בסיבת דבר זולתו. והציור בשכל העיוני, והוא הגדר המאמרים על משל אחד, כן. כל מאמר הוא או גדר או מופת. והמופתים ילקחו *מן התחלותיהם, ולהם *כאחרון, והוא ההקש או התולדה. והיא, ואם לא תפול בה התולדה, לא תהיה משמשת וחוזרת אל התחלותיה, אבל תהיה מתוספת

(282) *כגודל: בגודל: l, r (291) בזולתי מתחלק מתחלק: בזולתי מתחלק r

(292) *כי: כן r, l (297) *מן: בין r, l (298) *כאחרון: באחרון r, l

(282) *כגודל: sicut magnitudo A, יצוייר: intelligit A (= יצייר) (284-285)

אם...בנקודה: A-εἰ δὲ καὶ τοῦτο μέγιστον εἴπειτα, εἰ μὲν εὖτε A,

Ar ἡμῶν κατὰ, ויהיו הנקודות: A et punctus est (285-286) לא

יחתכנה ויבוא עליה (= ולא تنفذ): pertransit A, فليس تنقطع النقط ولا تنفذ

B, יצוייר: intelligit A (= יצייר) (288) יבוקש: tangere A (= ימומש) (289)

תחילה: A circulariter (= הקפה) (290) יבוקש: tangat A (= ימומש) (291)

יושכל: intelligit A (= ישכיל), <ב>מתחלק: A per divisibile (292) *כי:

enim A (294) וזה: Quid igitur? A (295) חוזרת חלילה: A semper eterna

(297) *מן: ex A (298) *כאחרון: sicut ultimo A, והיא (= הם) (299) משמשת

וחוזרת: A revertuntur

300 תמיד אמצע או קצה, ותלך על היושר. אבל ההקפה [30] תהיה חוזרת אל התחלתה. והגדרים כולם כלים גם כן. ועוד, אם תהיה התנועה כלה אחת בעצמה פעמים רבות, ראוי שיושכל הדבר בעצמו פעמים רבות. ועוד כי הציוור בשכל הוא במנוחה והעמידה יותר ממנו בתנועה, וכן ההקש. וכן כי מה שאינו נקל אינו ענין יוטרר בו, אבל ילך דרך האונס. [407b] ואם תהיה התנועה בלתי היותה מעצם הנפש, אמנם תתנועע על הענין היוצא מטבעו. וממה 305 שהוא קשה גם כן שיהיה השכל מעורב לגוף עירוב אי אפשר לו עמו *שיסור ממנו, אם יהיה היותר מעולה לשכל שלא יהיה מעורב לגוף, [5] כמו שנהוג במאמר ולפי מה שיראו רבים. וממה שהוא נעלם גם כן הסיבה אשר השמים מתנועעים הקפה. כי אין עצם הנפש היא הסיבה בתנועתה הקפה, אבל יתנועע זאת התנועה על דרך המקרה. ולא הגוף גם כן הסיבה בזה, אבל 310 הנפש יותר ראויה בזה. ועוד כי לא יאמר למה זה הענין יותר מעולה, עם שראוי [10] שיהיה הבורא יתי אמנם שם הנפש מתנועע תנועת הקפה, מפני שההתנועעות לה יותר נכבד מהמנוחה, ושתתנועע על זה הצד יותר נכבד מהתנועה על זולתו. ובהיות זה העיון הוא בזולתי זה המאמר יותר טוב אנו עוזבים זה מהרה. 315

ואומרים כי יש הנה דברים תחייב זה המאמר ורוב המאמרים [15] בנפש. והם שהם יחבאו הנפש בגוף וישימוהו בו מבלתי השיגם עם זה באיזה סיבה נחבאה בו, ומה ענין אותו «הגוף», אף על פי שזה ראוי במה שאני חושב על כל פנים. כי מפני השיתוף יהיה זה פועל פעולה אחת מן הפעולות וזה מתפעל וזה יניע וזה יתנועע, ולא יהיה שום «דבר» מזה באיזה מן הענינים 320 יזדמן [20] קצתם בקצתם. ואלו אמנם מבקשים שיאמרו לבד איזה דבר היא, ולא יבארו עם זה שום דבר מענין הגוף המקבל אותה. כאלו היא כמו החידה שעשה פיתאגוריש שתהיה איזה נפש שיזדמן נכנסת באיזה גוף

(306) *שיסור: שיעור 1, r

(302) ראוי...רבות: Ar, A- δέησει πολλάκις νοεῖν τὸ αὐτό (303)
 והעמידה: Ar, A- καὶ ἐπιστάσει (304) יוטרר בו: A delectabile (306)
 *שיסור: A recedere (315) מהרה: A statim (317) יחבאו: A coniungunt
 (=יחברו) (318) נחבאה: A sit coniuncta, «הגוף»: A corporis (320) שום
 «דבר»: A nichil (323) חידה: A Apologus, Ar, μύθους

הרכבת חלקי הגוף ביאור הענין בו והמגיע ממנו בתכלית הוא נקל, כי
 הרכבות חלקי הגוף הרבה ועל ענינים הרבה. כי השכל הרכבת איזה חלק ראוי
 לחשוב שהוא, ואיך זה? והחוש הרכבת איזה חלק והתאוה הרכבת איזה
 345 חלק? [15] וממה שיש להיות בו אדם נבון בזאת המבוכה הוא שתהיה
 הנפש יחס העירוב, כי אין עירוב היסודות אשר בו יהיה הבשר ושבנו יהיו
 העצמות על יחס אחד בעצמו. ויתחייב מזה שיהיו בגוף נפשות הרבה ובכל
 הגוף, אחר היות האיברים כולם מעירוב היסודות ותהיה יחס העירוב חיבור
 350 ונפש. ולאדם שיבקש בזה לבנדקליס גם כן, [20] וזה כי בנדקליס יאמר כי
 כל אחד מן האיברים הוא לפי יחס מה, ואם היחס הוא נפש או הנפש הוא
 דבר אחר אלא שהיא תתחדש באיברים? ועוד אם החיבה היא סיבת העירוב
 כמו שיזדמן שיהיה, או שהיא סיבת הערוב על יחס? והחיבה אם היא זאת
 היחס או דבר אחר זולתי היחס? ואלו הם הענינים וזה עיקר מה שבה מן
 355 הספקות. [25] ואם תהיה הנפש דבר בלתי העירוב, מה ענינה תסור, כשיסורו
 יחסי העירוב אשר יהיו נמצאים עם הבשר וגם שאר איברי בעלי חיים? וגם
 בה, אם לא יהיה כל אחד מאיברי הגוף לו נפש, או לא תהיה הנפש יחס
 העירוב, מה זה הוא הדבר אשר יפסד כשתפרד הנפש?
 אבל אם הנפש לא יתכן להיות חיבור ולא שתהיה מתנועעת על ההקפה,
 360 [30] זה מבואר ממה שזכרנו. אבל אם היא מתנועעת על דרך המקרה, כמו
 שאמרנו, ושהיא תתנועע בעצמה, אמנם זה שהנפש כולו היא תתנועע בדבר
 אשר היא בו ושזה גם כן יתנועע בעבור הנפש. אבל על פנים אחרים אי
 איפשר שתהיה מתנועעת במקום.
 ואמיתת הענין יותר שיהיה הספק בענינה כשהיא תתנועע [b408] העיון
 365 באלו הענינים ודומיהם, והם שאנו אומרים בנפש שהיא תדאג ושהיא תשמח
 ושהיא תפחד ונאמר גם כן שהיא תכעס ושהיא תרגיש ושהיא תבדיל, ואלו

(361) כולו: כאלו r, כולו r i.m.

(343) והמגיע ממנו: A- (344) ועל ענינים הרבה: Ar, A- καὶ πολλαχῶς
 (354) וזה עיקר מה: A- (355) תסור: tollitur A (356) יחסי העירוב: propter
 A mixtionem, וגם בה (357): Et etiam A (361) כולו: A- (364) העיון: per
 A considerationem (= בעיון) (365) ושהיא תשמח: A+ et audescit

כולם יחשב שהיא תנועות. [5] ויקדים במחשבת האדם בעבור זאת הסיבה
 שהנפש תתנועע. ואין זה ראוי, כי אם יהיו אלו כלומר שתדאג ותפחד
 ושתבדיל יותר ראוי בשתהיינה תנועות בלבד, וכל אחד מהם תניע שום דבר,
 כי זאת ההתנועעות אמנם היא תנועה בעבור הנפש, המשל בזה אם יכעס 370
 הוא מנועע אל הלב, כלומר שהלב יתנפת, וההבדל תניע, כלומר שאבר כמו זה
 האבר ילך על זה הדרך. [10] וקצת אלו הענינים יקרה בדרך העתק ענינים
 שיתנועעו, וקצתם יקרה על דרך ההשאלה אמנם איזה מן הענינים יהיה ואיך
 יהיה, זה המאמר בו באמת זולתי זה המאמר. אבל המאמר בשהנפש תכעס
 דומה למאמר אומר אלו אמר שהיא אורגת או בונה. כי הוא ראוי שיהיה 375
 היותר טוב לא שנאמר שהנפש תראה או תלמד או תבדיל, [15] אבל יאמר
 שהאדם יפעל זה בנפש. ואין זה בשהתנועה תהיה בנפש, אבל פעם תגיע אליה
 ופעם תהיה ממנה, ומשל זה שהחוש מן הענינים הרמוז אליהם, והזכרנות מן
 הנפש אל התנועות או האיחור ההווה בחושים.
 אבל השכל ראוי שיהיה עצם אחד בלבד ולא יפסד. [20] כי אלו היה 380
 נפסד היה ראוי בזה בלבד בזמן העייפות אשר תהיה בזקנה. אבל אנו
 מוצאים מה שיקרה בחושים מזה, כי הזקן אלו היה לו עין, כעין הבחור,
 [לא] היה רואה כמו שהיה רואה הבחור. ותהיה הזקנה אינו ענין שהתפעלה
 הנפש בו שום דבר, אבל ענין הוא בה כמו שיהיה בענין השכרות ובענין החולי.
 [25] והציוור בשכל והעיון יותר ראויים שישתנו > כשהיו נפסדים בפנים שום 385
 דבר אחר, אבל הוא בעצמו אין עלה בו. אבל ההבדל או החיבה או השנאה

(382) כעין: בעין l (386) או החיבה: והחיבה l, או i.m. l

(367) ויקדים במחשבת האדם: homo existimat A (369) יותר ראוי
 בשתהיינה: A-, בלבד: A- (372) זה הדרך: cum sit rectum ut aliud currat
 (373) שיתנועעו: Ar, A-, εωςουμένω, על דרך ההשאלה:
 A+ tali cursu (376) תראה: A- (374) באמת: A- (376) A
 pietatem A (= תירא) (379) אל... בחושים: A-, εὐ τοῖς ἐπὶ τὰς
 Ar αἰσθητικαῖς ἢ μὲν (380) בלבד: A+ que fit in re (380) A
 (381) בלבד: A- (382) מזה: A+ accidit in corpore (385)
 > ישתנו: A, diversantur, כשהיו נפסדים: (= כשהיה נפסד) (386) עלה:
 A (= علة) patitur

אינו עלה לזה, אבל לזה אשר לו זה מדרך מה שלו זה. ועל כן כשיפסד זה לא יזכור ולא יאהב, כי זה לא יהיה בעבור זה אבל למשותף אשר *יתחרב. אבל השכל ראוי יותר שיהיה דבר אלוהיי ודבר בלתי מתפעל. [30] הנה נראה מזה כי לא יהיה איפשר שהנפש תתנועע, ואם תהיה בלתי מתנועעת בכלל, אם כן מן המבואר שהיא ולא מעצמה תתנועע.

והמאמרים היותר רחוקים, אשר זכרתי, מן ההקש הוא שיאמר שהנפש מנין יניע עצמותו. כי יתחייב להם ענינים משתנים, אמנם תחילה הענינים הראויים מן המאמר שהיא תתנועע, [409א] ואחר כך ייחדם הענין אשר יתחייב מן המאמר כשהיא מספר. כי הוא לא ידע איך ראוי שיושכל אחדים מתנועעים, ובעבור איזה דבר היא מתנועעת, ואיזה תתנועע, וראוי שתתחלף. ועוד אם היו אומרים, יאמרו כי הקו כשיתנועע יתחדש שטח, והנקודה [5] כשתתנועע תחדש קו. כי הנקודה והיא אחת לה מקום, ומספר הנפש על כל פנים במקום ולה מקום. ועוד כי המספר, אם חסר ממנו מחסר מספר או אחת, יהיה הנשאר מספר אחר. והצמחים והרבה מן בעלי החיים ישאר חי כשיחתך, ויחשבו [10] שנפשו היא אותו הנפש בעצמה במין. ולאדם לראות שאין הפרש בין שיאמר אחדים ובין שיאמר גופות קטנות. כי יהיו מכדורי דימוקראטיס הקטנות נקודות, ונשאר הכם לבדו, יהיו בו מה שהוא מתנועע ומה שהוא מניע במה שהיה במתדבק. כי אין מפני שהוא משתנה בגודל או בקטנות [15] יתחייב מה שאמרנו, אבל מפני שהוא כם. ועל כן ראוי בהכרח שיהיה הנה דבר מניע לאחדים. כי אם יהיה בבעל חיים הנפש היא הדבר

(388) *יתחרב: יתחבר l, r

(387) עלה לזה: Ar, esse illius A ἄρα ἐκείνου, לא יזכור ולא יאהב (388): non rememorabimur neque diligemus alios A *יתחרב: amittebatur A (393) ענינים משתנים: A impossibilia (394) הראויים: A contingunt (395) לא ידע: A nescimus, יושכל: A intelligimus (=) נשכיל, אחדים: A unitatem (397) יתחדש: A facit (= תחדש) (398) ומספר הנפש: A sicut numerant, על כל פנים (399): A- (401) ויחשבו: A+ tamen, נפשו: A anima eorum (= נפשם) (403) הכם: A quantum (= כֶּמֶן) (404) שהוא משתנה: A diversantur (= שהם משתנים) (405) כם: ראה 403

המניע ובמספר גם כן, ראוי מזה להיות הנפש לא הדבר המתנועע והמניע, אבל הדבר המניע לבדו. ואיך יתכן שיהיה אחת? כי הוא ראוי להיות לה הבדל אחד [20] ישנה בו שאר האחדים. כי איזה חילוף יפול בנקודה אחדיית, אלא אם יהיה במקום? כי אם תהיינה האחדות והנקודות במקום אחד בעצמו >כי יש להם מקום הנקודה, עם לא יהיה שום דבר ימנע שתהיינה במקום אחד בעצמו < שתי נקודות ונקודות בלא תכלית. כי הענינים אשר מקומם בלתי מתחלק, [25] הם כמו כן [כן] ואם תהיה מספר הנפש הוא הנקודות אשר בגוף או שתהיה הנפש במספר אשר מן הנקודות אשר בגוף, למה לא יהיו הגופות כולם להם נפש? כי הם יראו שבגופות כולם נקודות ושהם בלא תכלית. ועוד איך יתכן שיתפרדו הנקודות הגופות ויעדרו מהם, [30] כיון שהקיים לא יתחלקו אל נקודות?

פרק ה

והנה התחייב כמו שאמרנו מצד אחד שיהיה מאמריהם זה כמו מאמר מי ששמה גוף דק החלקים, [409ב] אבל מצד אחר כמו שאמר אותו דימוקראטיס בתנועת הנפש כי תיחדם *הדבה. כי אם תהיה הנפש בגוף המרגיש *כולו, יהיה ראוי בהכרח שיהיו שני גופות במקום אחד, אם תהיה הנפש גוף מה. וראוי על אותם שאמרו במספר שתהיה בנקודה אחת נקודות הרבה, [5] ושיהיו כל גוף לו נפש, אם לא יהיה מתחדש בדבר מספר מה אחר משתנה לנקודות הנמצאות בגופות. והנה יתחייב להם שיהיה הבעל חיים אמנם יתנועע בעבור המספר כמו שאמרנו מדעת דימוקראטיס

(421) *הדבה: הרבה l, r (422) *כולו: בלא l, r (424) כל גוף: לא + del. r

(407) במספר: in numeris A (= ובמספרים) (409) בנקודה אחדיית: in puncto et unitate A (410-412) >כי יש להם מקום הנקודה, עם לא יהיה שום דבר ימנע שתהיינה במקום אחד בעצמו<: quia occupant locum (419) puncti; licet nichil prohibeat ut in eodem loco sint A מאמריהם: sermo eorum A (= מאמרם) (421) הנפש: -A, ὁμοῦ ἴσως Ar (422) *כולו: A, toto אחד (= אחד בעצמו) (424) שיהיו (= שיהיה), מתחדש בדבר: contingat A

בתנועתו. כי אין הפרש בין שיאמר חלקים קטנים או אחדים גדולים, [10] מדרך מה היא בכלל אחדים מתנועעים. כי ראוי בהכרח על שני הפנים יחד שיתנועע החי בשהיא גם כן תתנועע.

430 כי אותם שקבצו התנועה והמספר בדבר אחד יתחייב להם זאת הדבה והרבה זולתם ממה שילך זה הדרך. כי אי איפשר שתהיה גדר הנפש הולך על זה הדרך ולא מקרה ממקרים. וזה מחשבה מבוארת אם יבקש המבקש [15] שיהיה עודף מזה המאמר פעולות הנפש ונפעליה, *כמחשבה, והחוש וההנאה וההזק ושאר מה שילך זה הדרך. כי הענין, כמו שאמרנו במה שקדם, [כי] לא הוא נקל, ולא שנכזב שום דבר מזה.

440 ומפני היותנו זוכרים שלושה מינים בהם ימצאו [20] הנפש, כי קצתם גזר שהיא מניעה עצמה בתכלית התנועה, וקצתם זוכרים שהיא גשם בתכלית הדקות, ובתכלית מה שאיפשר שיהיה הגוף עליו מן ההרחקה משאר הגשמים, ויוכל להיות שאנו נהיה מביאים מה שנשים ספק על שני אלו המאמרים ומה שנתפוס בו עליהם, [ו]הנה נשאר לנו לדרוש על איזה צד יאמר שהיא מהיסודות. [25] כי הם אומרים בזה כמו שתרגיש העניינים הנמצאים ותדע כל אחד מהם, אלא שראוי בהכרח שזה המאמר יהיה

(429) בשהיא: כשהיא r (433) *כמחשבה: במחשבה r, l

(427) בתנועתו: -Ar, A- κινεῖν, גדולים: -Ar, A- μεγάλας (428) היא: (=) הם (429) היא גם כן תתנועע (=) הם גם כן יתנועעו (430) אחד (=) אחד בעצמו), יתחייב: A habent, הדבה: A impossibilia (ראה 421) (432) מקרה ממקרים: A accidens accidentium eius (433) עודף: A perficere, *כמחשבה: A ut cogitationem (434) ההזק: A tristitiam, ושאר מה שילך זה הדרך: -Ar, A- ὅσα ἄλλα τοιαῦτα (435) נכזב: A per figmentum, *μαντεύσασθαι (436) ימצאו (= وجد): A diffinitionum (= حد) (437) שהיא...תנועה: A ipsam esse motam ex se...τῷ, A κινήτικώτατον, visi sumus A (439) ויוכל להיות: A κινεῖν ἑαυτό, A dubitationes (440) מה שנתפוס בו עליהם: -A, A καὶ ὑπεναντιώσεις, Ar (442-441) שתרגיש...ותדע: A sentimus...et cognoscimus, Ar αἰσθάνηται...καὶ...γινώσκει Ar

מחוייב ענינים הרבה משתנים. כי הם שמים כי הדומה אמנם יהיה נודע בדומה, וכאלו הם ישימו <ה>אנפש אלו הענינים, <אבל> הם <לא> אלו לבד, אבל הם הרבה זולתם, אבל ראוי שיהיו הענינים אשר מהם בלא תכלית. 445
 [30] נחשוב שהנפש תדע ותרגיש הענינים אשר מהם כל אחד, כי אז לא תהיה יודעת הכל ולא תרגישם, המשל בזה האלוה ומה האדם ומה הבשר ומה העצם, [410א] וכן איזה דבר שיהיה משאר הענינים <המורכבים>. כי כל אחד מהם הוא לא כיסודות באיזה ענין יזדמן, אבל ביחס והרכבה מן ההרכבות, כמו שספר בנדקליס בהוית העצם. ואמר כי הארץ הגדולה, [5] 450
 אשר הגיעה באמתחתה הנשואה מן התואר הדבק שני חלקים מן השמונה חלקים ומן האש ד' חלקים, חדשה העצמות הלבנות. ואין תועלת כשיבאר שיהיו היסודות בנפש, כל זמן שלא יהיה בה היחס וההרכבה. כי היא אז יודע כל אחד בדומה, ולא יהיה מודיע העצם והאדם שום דבר, [10] אם לא יהיו שני אלו גם כן בה. כי אין זה המאמר ממה שיצטרך בשנותו אל מאמר. כי 455
 אין שום דבר יהיה ספק ויחשוב כי בנפש אבן או אדם, וכן החי ומה שאינו חי, וכן ילך הענין בשאר הטבעים.

ועוד שיהיה הנמצא נאמר על צדדים הרבה, כי יש ממנו מה שיוורה על הדבר הרמוז אליו, וממנו מה שיוורה על הכס, וממנו מה שיוורה על האיד,

(443) מחוייב (= מחייב), ענינים...משתנים: *impossibilia A* (444) <אבל>:
 sed A, <לא>: non A (445) אבל ראוי: *immo videtur A* (446) נחשוב:
 ponatur A, אשר מהם: *fit A+* (449-448) המורכבים...ב. *composita*.
Esse enim uniuscuiusque istorum non est ut elementa sint in A
 (451) אשר הגיעה באמתחתה הנשואה: *que est in vasis ossis habet A*
 de *εὐστέργουις χοάνοισι...λάχε Ar* (451) מן התואר (= *طراوة*)
αἰγλῆς Ar, A- (= *متعلقة*): *Ar, pallore A* (451) הדבק (= *متعلقة*)
 שני חלקים מן השמונה חלקים (452): *τὼ δύο τῶν*, *octavam partem A* (452):
Ar ὁδαὼ μπερέω (452) חדשה: *et sic facta sunt A* (453) כשיבאר: *A-*
 ידע (= יודעת) (454) יהיה מודיע: *cognoscet A* (= יהיה יודע) (455) בשנותו
 אל מאמר: *contradictione A* (456) כי...ויחשוב (456): *nullus enim existimat*
 (457) A וכן...הטבעים: *A-*, *τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τῶν*, *Ar ἄλλω* (459) כס: ראה 403

- 460 וממנו מה שיורה על זולת זה משאר המאמרים [15] אשר חולקו, אם הנפש מהם כולם! כי לא יחשב כי לכל העניינים יסודות. או אם הם מיסודות העצמים לבד? אבל אם תהיה כן איך תודיע גם כן כל אחד משאריה? ויאמרו כי לכל אחד מהסוגים יסודות והתחלות ייחודיות, מהם עצמות הנפש? [20] ותהיה איך וכמה ועצם. אלא שאי אפשר שיהיה מיסודות הכמה עצם, לא 465 כמה. כי אותם שאומרים שהוא מן הכל, יתחייב להם אלו העניינים ועניינים אחרים הולכים דרכם. ומן המגונה גם כן המאמר שהדומה בלתי מתפעל מדומהו ושהדומה ירגיש דומהו ויודיע [25] הדומה דומהו, אם אמונתם *בשההרגשים הפעלות והתנועות, וכן ההודעה והציור בשכל.
- והנה יודע על המאמר אשר אמר אותו בנדקליס כי כל אחד מן העניינים 470 אמנם יודיעו היסודות החושיות על דרך ההדמות, יש בו ספקות הרבה והאונס במה שהוא אומר [30] במקום זה. והוא כי מה שהוא בגופות הבעלי חיים [410ב] אדמה פשוטה, כמו העצמות, אינו מרגיש בשום דבר מן העניינים, ולא תרגיש גם כן ולא העניינים הדומים, אם שזה היה ראוי. ועוד כי כל אחד מן ההתחלות יהיה מה שיסכלהו יותר ממה שיודיעהו, כי כל אחד 475 מהם אמנם יודיע אחת ויסכל עניינים הרבה, וגם יסכל אחרים כולם. [5] ויתחייב לפי בנדקליס שיהיו יחסי האלית בתכלית הסכלות, יתרומם האל מזה הטרוממות גדול. כי הוא לבדו לא ידע מן היסודות זה האחד, והוא הנצחון, אבל החי המת יודיעם כולם, כי כל אחד מבעלי חיים הוא מהם כולם. ובכלל באיזה סיבה אין כל הדברים הנמצאים להם נפש, כיון שכל הנמצאים א
- (468) *בשההרגשים: בשהתרגשים I, r,

(460) המאמרים אשר חולקו: predicamentorum A (461) הם (= היא)
 (462) תודיע: cognoscit (= תדע) (467) יודיע: cognoscit (= ידע) (468)
 *ההרגשים: sentire A, ההודעה: A distinguere (470) יודיעו: cognoscit
 A (= ידע), היסודות החושיות: A corporalia elementa (471) והאונס: A-
 A dicemus (473) תרגיש (= תרגישו) (474)
 Ar καὶ δυσχερέας, אומר: A
 יודיעהו: A sciat (= ידעהו) (475) יודיע: A cognoscit (= ידע), אחרים כולם:
 Ar, plura A πάντα γὰρ τᾶλλα (476) יחסי האלית: A attribuere Deum
 A, יתרומם האל מזה הטרוממות גדול (477): A- (478): הנצחון: A, litem A
 החי המת: A animal mortale, יודיעם: A scit (= ידעם)

480 או שהם יסוד או מיסוד אחד או מכולם? [10] כי ראוי בהכרח שיהיה מדוע אחת או קצתה או הכל. ולאדם שיספק בדבר הממציא לאלו מה הוא, כי היסודות אמנם דומים להיולי, כי הדבר אשר יפעל הוא גדול השיעור. ואיזה דבר שיהיה אי איפשר שיהיה דבר יותר מעולה ויותר ראוי בראשות מן הנפש. והיותר רחוק גם כן מן האיפשרות כי תקדם על השכל שום דבר מזה, כי 485 הראוי להיות זה הוא יותר קדמון בטבע [15] ממה שיגדל אליו ויביא העילוי בו. אמנם היסודות הם ראשונים מן העניינים הנמצאים.

וכל מי ששם הנפש מן היסודות מפני הדעת העניינים וההרגשים בהם, ומי ששם אותה בתכלית ההתנועעות, לא שמו דבריהם בכל נפש. כי אנו אין אנו מוצאים העניינים המרגישים כולם מתחרת, [20] כיון שאנו מוצאים קצת מבעלי חיים דבק במקום אחד, אף על פי שיחשב שזאת התנועה לבדה מבין 490 שאר התנועות אשר היא תניע לנפש הבעל חיים. ועל זה המשל גם כן ילך ענין מי ששם השכל וכח החוש מן היסודות, כי אנו מוצאים הצמחים גם כן חיים ואין להם תנועת העתק ולא מן החוש. ונמצא הרבה מבעלי חיים שאין להם הבדלה. [25] ואם יקח האדם קבלה אלו העניינים גם כן *ויחשוב שהשכל חלק אחד מן הנפש וכן גם כן כח החוש, כי הם אינם עם זה מדברים בכלל 495 בכל נפש ולא בנפש אחת בעצמה. והנה קרה כמו זה בעצמו במאמר גם כן אשר יסופר כשהוא נמצא ב[צמיחת ה] שיער המיוחס אל ארקוס, כי הוא אומר שהנפש חוזר אל פנימה מן הכל [30] בזמן הניפוש, כי הרוחות ישאנה.

(494) *ויחשוב: וחשוב l, r

(480) מיסוד אחד: aut pluribus A+, מודיע: sciant A (= יודעים) (481) הממציא לאלו מה הוא: quod dedit istis esse A (482) יפעל: ligat A, גדול השיעור: valde nobile A (484) תקדם (= יקדם) (485-486) שיגדל אליו ויביא העילוי בו: quod per eum acquirit nobilitatem A (487) הודעת: cognitionem A (= ידיעת), ההרגשים: et sensum A, בהם (= בה), ומי...ההתנועעות (488): et per motum A, καὶ οἱ τὸ ἐκ τῆς κινήσεως, (489) מתחרת (= متحركة, מתנועעת) (493) ולא מן החוש: A-, ' οὐδ' Ar et αἰσθησεως (494) אם יקח...קבלה: si concesserit A, *ויחשוב: et posuerit A (497) שיער (= شعر, שירה): in versibus A, המיוחס אל ארקוס: Ar, attributis Archoiz A, τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις

ואי איפשר שיקרה מזה בצמוח ולא [411א] בקצת בעל חיים, כיון שאין
הבעל חיים כולו מתנפש. והנה עבר מדעת מי שחשב שהיה ראוי להשיג הנפש 500
מן היסודות, אם לא יהיה בהם צורך להשימה מהם כולם. וזה שיתחלק אחד
מחלקי ההפך בשיודע על עצמו ועל המנגד לו. [5] כי יודע בישר הישר
והעקום, כי היא השופטת על שני הענינים בישרה. אבל העקום לא יודע בו לא
הוא עצמו ולא הישר. והנה אמרו בני אדם גם כן כי הנפש מתפשטת בכל, וכל
שכן תאליס מזה המקום היה חושב כי הענינים כלם מליאים מן האלוה ית'. 505
אלא שבזה המקום יש בו ספק. כי יש לשאול באיזה דבר היתה הנפש, והיא
נמצאת או באויר [10] או באש, לא תפעל בעל חיים, ותפעל זה במערב,
אע"פ שיחשב בנפש אשר היא באלו שהיא יותר מעולה. ולאדם גם כן
שיחקור באיזו סבה תהיה הנפש אשר באויר יותר מעולה מן הנפש אשר
בבעלי חיים, ויותר קרובה לכל תהיה 'בלתי' מתה. ולשני אלו המאמרים 510
יחד ישיגו גנאי יוצא מן ההקש. כי המאמר בשהאש [15] והאויר בעל חיים
יותר דומה למאמר מי שאין לו דעת. ולאומרים שהם בעלי חיים, ובהם נפש,
מאמר מגונה. וידמה שיהיה שהם חשבו שהנפש נמצאת באלו מפני שהכל
מהם צורתו כמו צורת חלקיו. על כן ראוי עליהם שיאמרו שהנפש גם כן
צורתה כצורת חלקיה, כיון שהבעל[י] חיים יהיה בעל נפש כשיכלא בו שום 515
דבר מן האויר המקיף. [20] ואם יהיה האויר, כי יפרד, מתדמה הצורה,
ותהיה הנפש, כשתפרד, לא תהיה מתדמת החלקים, מן המבואר הוא כי שום
דבר ממנה יהיה נמצא ושום דבר לא יהיה נמצא. הנה ראוי בהכרח בה או
שתהיה מתדמת החלקים, או שלא תהיה נמצאת באיזה חלק שיזדמן מן
הכל. 520

(505) תאליס: תאסליס I (516) כי יפרד: כיפרד r (517) כשתפרד: בשתפרד r

(499) בצמוח: in plantis A (500) עבר מדעת: ignoraverunt A (501)
יתחלק: sufficit A (502) בשיודע על: in iudicando A, יודע: scimus A
(503) יודע: scimus A (504-505) וכל שכן: forte A, תאליס: Melissus A
Ar ἔπιζητήσεται, debet respondere A (509) שיחקור: ἔπιζητήσεται Ar
(511) et magis immortalis A: 'δ' ἄν τ' Ar (510) ויותר... 'בלתי' מתה:
ישיגו (= ישיג)...ההקש: improbable et irrationabile A (512) יותר דומה:
similis A, ולאומרים: Et etiam non dicere A (513) מאמר מגונה:
improbabile A (517, 519) מתדמת (= מתדמה)

והנה יהיה נראה ממה שאמרנו שאין ההודעה [25] נמצאת בנפש מפני שהיא מן היסודות, ולא ההתנועות יאמר בה בנכון ולפי האמת. ומפני היות לנפש ההודעה וההרגשה והמחשבה ועוד התאוה והתכלה ובכלל מיני החפץ ומיני הרצונים, וגם יהיה לבעל חיים בעבור הנפש [30] התנועה במקום וגם הגידול והעמידה והחסרון, [411ב] ואם כל אחת מאלו לנפש בעצמה, ובה כולה תדע ותרגיש ותניע ותפעל כל אחת משאר התנועות והפעולות ותהיה נפעלת, ואמנם תפעל ותפעל באיברים המשתנים פעולות והפעלויות משתנים? ואם החיים באחת מאלו או יותר מאחת או בהם כולם [5] וסבתם סבה אחרת? ואמרו קצת בני אדם שהנפש מתחלקת ושהיא תדע בדבר ותתאו באחר. ומה זה ידיק הנפש אם תהיה בטבעה מתחלקת? כי זה אינו הוא הגוף, כי המחשבה יהיה בענינים על ההפך, כלומר שהנפש יותר ראויה שתהיה מדביקה הגוף. והראיה על זה שהיא, כשתצא ממנו, יתעפש ויתעפר. ואם יהיה במקום זה שום דבר אחר שישמנה אחת, [10] אותו הדבר בלבד הוא הנפש. אלא שצריך גם כן לחקור מענין אותו הדבר אם הוא אחד או הרבה חלקים. כי אם הוא אחד...ואם הוא מתחלק, יגזור המאמר הדבר אשר הוא ידיק זה מה הוא. ויתמשך זה באלו הפנים בלא תכלית. והנה ישים ספק האדם גם כן בענין חלקיה, [15] ויבקש איזה כח יתן כל אחד מהם לגוף. כי אם תהיה הנפש בעצמה תניע הגוף כלו, ראוי שיהיה אחד אחד מחלקיה ידבק

(524) וגם: r del., וגם r i.m. (536) ישים: r i.m.

(521) ממה שאמרנו: Ar, A- εἰρημένω εὐδῶ, ההודעה: cognoscere A (= הידיעה) (522) ולפי האמת: Ar, A- ἀληθῶς (523) ההודעה: ראה 521, התאוה והתכלה: appetere A, מיני החפץ ומיני הרצונים (524): et velle et aut (528) וסבתם: aut A (527) ואמנם: universaliter modus desiderii A (529) בדבר: per hoc A (= ותתאוה) (531) יותר ראויה שתהיה: A- (532) שהיא (= שהוא), יתעפש ויתעפר: A, putrefiet Ar, A- διαπνέεται καὶ σήπεται (535) יגזור המאמר: quaerendum est A, Et erunt principia (536) ויתמשך...בלא תכלית: Ar καὶ οὕτω δὴ πρόεισι ἐπὶ τὸ ἄπειρον (537) eius infinita A copulat A (538) תניע:

חלק חלק מן הגוף. וזה המאמר דומה לשקר, כי יקשה ושיפרע פריעה שיאמר
 540 איזה ידביקנו השכל, ואיך זה. והנה נמצא הצמחים גם כן כשיחתך שיחיה,
 [20] וכן קצת הבעל חיים הנחתך, יהיה הנפש בהם אחת בצורה, ואעי"פ שלא
 תהיה אחת במספר. כי אנו מוצאים כל אחד משני החלקים יש לו חוש
 ויתנועע במקום זה זמן אחד. ואי אפשר שיהיה נשאר על זה, כי אין להם
 כלים ישמרו בהם טבעם. אלא שאין זה מקצר מהם שלא יהיה בכל אחד מן
 545 החלקים עניני [25] הנפש כולם, והם מתדמים במין קצתם לקצתם. אמנם
 לכל הנפש מדרך שהיא סובלת לחלוק. וידמה שתהיה ההתחלה גם כן
 הנמצאת בצמחים נפש, כי זה לבדו ישתתף הצמח והחי. [30] וזה יבדיל
 ההתחלה החושיית, ולא יהיה שום דבר מן הענינים יהיה לו חוש בלתי זה.
 נשלם המאמר הראשון מספר הנפש לארסטו, ש"ל יתברך שמו ויתעלה,
 550 ונתחיל המאמר השני בעזרת האל יתי אשר כל נפש לו תכלה.

(539) דומה לשקר: *similis impossibili A*, ושיפרע פריעה (= فرع؟): *et*
 (*καὶ πλάσαι Ar*, *etiam in fingendo A*) (540) כשיחתך (= כשיחתכו) (541)
 הנחתך: *Ar*, *anulosa A* *εὐτόμωδω*, יהיה: *quasi A* (543) ואי
non est inopinabile A איפשר:

נאמר על שני מינים, אחד מהם *כחכמה והאחר יהיה רואה, אם כן הוא
 20 מבואר כי זה השלמות *כחכמה. כי בזמן מציאות הנפש ימצא היקיצה [25]
 והשינה, והיקיצה כעין שיראה, והשינה כעין ענין הדבר כיון שיהיה לו שיפעל
 ולא יפעל. והחכמה באחד בעצמו יותר קדמון בהויה. ועל כן הנפש
 >ההשלמה הראשונה בגשם טבעי אשר לו חיות. והוא שיהיה על דרך שהוא
 כליי. [3412] וחלקי הצמחים גם כן הם כלים אבל הם פשוטים בתכלית,
 25 ומשל זה כי העלים הם קרום ומלבוש לאילן, הוא התירה לאילן, והשרשים
 כעין הפה, כי שני המינים יחד ימשכו המזון. ואם יהיה ראוי שנאמר דבר כולל
 בכל נפש, [5] הוא שהיא השלמות הראשון בגשם טבעי כליי. ועל כן אין ראוי
 שנחקור גם כן אם הגוף והנפש דבר אחד, כמו שאין ראוי שנחקור על זה ולא
 בצורה והחומר, ובכלל בחומר כל אחד מן הענינים והדבר אשר לו אותו
 החומר. כי האחד ושיהיה הדבר נמצא, כיון שיהיה נאמרים על מינים הרבה,
 30 כי ההשלמה היא אשר יסופר בזה על הכוונה הראשונה.

[10] והנה אמרנו הנפש מה היא על דרך הכלל. והוא שהיא עצם על זה
 הענין, וזה הוא שיהיה לגשם הרמוז אליו. ומה הוא, כמו שהוא אלו היתה כלי
 מן הכלים גשם טבעי, *ככפות על דרך המשל, היה *חדות הכפות והוא
 35 עצמותו ונפשו על זה הענין. ועל כן, אלו כשיתפרדו, לא יהיו כבר כפות כל זמן
 שלא יהיה על דרך השיתוף בשם. [15] אבל עתה במה שכבר כפות, כי הנפש
 לא תהיה לכמו זה הגוף מה הוא וענינו, אבל לגוף טבעי על תואר כך, בו

(19) *כחכמה: בחכמה l, r (20) *כחכמה: בחכמה l, r (28) אין: r-, אין r
 i.m.? (34) *ככפות: בכפות l, r, *חדות: כדור l, r

(20-19) *כחכמה: est sicut scire A, כי...והשינה (21): quoniam apud
 ipsum est esse anime A, ἴψυμ εἶναι καὶ ἴπυμ εἶναι καὶ ἴπυμ εἶναι καὶ ἴπυμ εἶναι
 Ar, sicut studio A, ἴπυμ εἶναι καὶ ἴπυμ εἶναι, כעין שיראה: studio A
 Ar, ἀναλογον...τῷ θεωρεῖν (23) חיות: in potentia A+ (25) קרום:
 A, fructibus A, מלבוש: vestes A, לאילן: fructibus A, הוא התירה
 לאילן: A-, (תירה) = أَغْطِيَة (Ar, B, περίκαρπιον (28) גם כן: A- (29)
 בצורה והחומר: in cera et figura A+, neque in ferro et figura A (30)
 שיהיה (= שיהיו) (34) *ככפות: sicut securis A, *חדות: acumen A (35)
 כשיתפרדו: talis A (37) cum istud est abstractum A על תאר כך: talis A

התחלת תנועה ועמידה. וראוי להשתכל מה שנאמר באיברים כי העין אלו
 היה בעל חיים, היה הראות בעצמו «נפשו», כי זה הוא עצם העין אשר מדרך
 ענינו. [20] והעין חומר הראות, והוא אשר כשיהיה נעדר, אינו כבר עין אלא
 על דרך השיתוף בשם, כמו העין שהוא מאבן והעין המצוייר. והנה ראוי
 שיוקח מה שבחלק על הגשם החי בעצמו, כי הקש החלק לחלק [25] הוא
 הקש החוש בעצמו בגשם המרגיש בעצמו, מדרך מה הוא כך. ואין מה שבו
 *הכח שיחיה הוא אשר סרה ממנו הנפש, אבל אשר לו הנפש. אבל הזרעים
 והאילנות הם בכח גשם זה הענין. וכמו שהחתיך והראות שלמות, [413א] כן
 היקיצה. וכמו שהראות כח הכלי, כן הנפש, אבל הגוף הוא מה שבכח. וכמו
 שהעין היא הרואה והראות, כן שם החי הוא הנפש והגוף. ואמנם אם הנפש
 אינה נפרדת מן הגוף [5] או חלק מה ממנו, אם יהיה מטבעה החילוק, אין
 זה נעלם, כי היא לקצת החלקים היא ההשלמה. אלא שאין דבר מונע מהיות
 50 זה בקצת החלקים, מפני שהם אינם שלמויות לשום דבר מן הגוף. ועם זה
 לא יתבאר אם הנפש השלמה לגוף כמו בעל הספינה לספינה. ועל זה הפנים
 ילך [10] ביאור ענין הנפש על דרך המשל והחק.

פרק ב

ומפני היות הענין המבואר אשר הוא קרוב במאמר אל *ההבנה אמנם יהיה
 55 מן הענינים הנעלמים, אלא שהם יותר נראים, הנה ראוי שנבקש גם כן שנלך

(43) החוש: לחוש, r del. החוש r i.m. (44) *הכח שיחיה: בכח שהחי l, r (46)
 הוא: היא l (54) *ההבנה: ההכנה l, r

(38) ועמידה: et quietis A+, נאמר: de hoc A+ (39) «נפשו»: anima eius A
 (41) העין המצוייר: Ar, A- καὶ ὁ γεγραμμένος (42) על הגשם החי
 בעצמו: Ar, in toto corpore A ἐφ' ὅλου τοῦ ζῶντος σώματος
 (43) בגשם (= לגשם) המרגיש בעצמו: ad totum sensibile A, מדרך מה
 הוא כך: Ar, A- τῆ τοιοῦτου (44) *הכח שיחיה: A potentiam ut vivat
 (45) שלמות: A perfectiones (47) הרואה והראות: A, visus et membrum
 כן שם: A, ita A, κάκεῖ Ar, (= בעל החיים) (52) והחק: et descriptionem
 A (54) קרוב: A magis propinqua

בסיפור ענין הנפש זה הדרך. כי ראוי שיהיה המאמר המוגדר לא שיורה ויודיע לבד מה הדבר, [15] כמו שיתבאר רוב הגדרים, אבל תהיה הסבה גם כן נמצאת וראויה בו. אבל עתה עניני הגדרים כאלו הם תולדת, ומשל זה מה הריבוע, והוא שימצא שטח עומד הזווית, משתוה הצלעים, שוה לארכם, וזה הגדר הוא ענין התולדת. אבל האומר שהריבוע [20] הוא מציאות בינוני לענינים, סיפר הסיבה.

ונתחיל בחקירה ונאמר שהמתנפש יהיה נבדל מבלתי המתנפש בשהוא יחיה. ומפני שיחיה יאמר על מינים רבים, כי אם ימצא בדבר אחת מהם לבד אמרנו בו שהוא יחיה, והמשל בזה הדעת וההרגשה והתנועה והעמידה במקום והתנועה [25] בפרנסה והחסרון והגידול. ועל כן יחשב בהם גם כן בכל הענינים המתבארים שהם יחיו, <כי> ימצא כח והתחלה בו יקבל הגידול והחסרון בשני המקומות אשר הם זה הפך זה. כי אין יגדל למעלה ולא למטה, אבל יגדל על שני הפנים יחד, על ענין אחד. [30] וכל מה שיתפרנס הוא על כל פנים יחיה גם כן, אמנם יחיה כל זמן שאיפשר לו לקבל המזון. וזה הענין איפשר שיבדיל שאר הענינים, ואי אפשר לשאר הענינים שיבדילו זה הענין בענין המימיים. ויהיה זה נראה במה שהוא צומח, [413ב] כי אין בו ולא כח אחד זולתם אחרים מכוחות הנפש.

כי יחיה יאמר לכל מה שיחיה מקודם זאת ההתחלה. אמנם אם הוא בעל

(69) *יחיה: יהיה l, r

(56) יורה ויודיע: A demonstrat (57) כמו...רוב הגדרים: A- , ὡς περ οἱ conclusiones A (=) (58) תולדת: A πλαῖστοι ὡς ὄρωσιν λέγουσιν Ar (64) B قائم الزوايا rectorum angulorum A (59) עומד הזווית: A (65) והתנועה בפרנסה: A et nutrirī A (66) הענינים המתבארים: A vegetabilia A (67) יגדל (= יגדלו): A+ , et diminuuntur A (68) יגדל (= יגדלו), על שני הפנים יחד: A- , ἐπι- αὐξεται Ar (69) על כל פנים: A necessario A , *יחיה: A vivit A (70) שאר הענינים: A- , in rebus (71) המימיים (= المائية), (72) זולתם (= זולתו) mortalibus A

חיים אמנם יהיה תחלה מפני החוש. כי הענינים אשר לא יתנועעו ולא יחליפו
 75 מקומם, אלא שלהם הרגשה, נקראם בעלי חיים, ולא נקצר שנאמר בהם
 שהם יחיו לבד. [5] והחוש הראשון הנמצא בהם כולם הוא המישוש. וכמו
 שהמפרנס יתכן שיהיה נבדל למישוש ולכל חוש, כן יבדיל המישוש שאר
 החושים. ונרצה לומר המפרנס החלק מן הנפש אשר ישתתף בו הצמחים גם
 כן. והנה אנו מוצאים הבעל חיים כלו בעל חוש המישוש. [10] אבל הסבה
 80 אשר לו נפל כל אחד משני אלו הענינים ועדיין נספר בהם.
 אבל בזה המקום זה סוף מה שנאמר אותו לבד, והוא שהנפש התחלת
 אלו הענינים אשר זכרונם כולם ובהם הוגדרה, כלומר בזן ובמרגיש וההכרה
 והתנועה. ואם כל אחד מאלו הוא נפש או חלק מן הנפש? ואם הוא חלק אם
 הוא חלק על דרך שהוא נבדל [15] בענין לבדו או במקום גם כן? אמנם
 85 בקצתם לא יקשה לעמוד על זה מענינו, אבל קצתם יש בענינו ספק. כי כמו
 שבצמח ימצא קצתו, אם יהפך יחיה והוא נפרד קצתו מקצתו, תהיה הנפש
 אשר בו אמנם בצורה אחת בכל אחד מהצמחים, או בכח יותר מאחת, כן
 אנו מוצאים [20] אותו יקרה במין מן הנפש בבעל חיים כשיחותך. כי לכל
 אחד מחלקיו הרגשה ותנועה במקום. ומה שיהיה לו הרגשה יש לו דמיון
 90 ותכלה, כי במקום שיהיה נמצא החוש שם תמצא גם כן הנאה וצער, ובמקום
 שימצאו אלו תמצא בהכרח תאוה [25] כמו כן. אבל השכל והכח *העיוני
 עדיין לא התבאר בו שום דבר מענינו. אבל ידמה שיהיה סוג אחר מן הנפש,
 ויהיה זה לבדו יתכן שיהיה נפרד, כמו שיתכן שיהיה נפרד הנצחי הנפסד. אבל
 שאר חלקי הנפש נראה מאלו שהם אינם נפרדים כמו שיאמרו בני אדם, אבל

(74) הענינים: העני r, הענינים i.m. (91) *העיוני: החיותי i, r

(74) תחלה: Ar, A- πρῶτως (75) אלא: tantum A+, נקצר: sumus
 contenti A (78) ישתתף (= ישתתפו) (80) לו (= לה), נפל (= נפלו), בהם (=)
 בה (82) ובהם הוגדרה: Ar, A- καὶ τοῦτοις ὄπισται, וההכרה והתנועה
 (83) et distinguentis et moventis A (86) יהפך: dividitur A (87) או:
 autem A (88) אנו מוצאים אותו: Ar, A- ὅρῳμεν, במין: alio A+, בבעל
 חיים: anulosis A+ (89) ומה: omne A+ (90) תכלה: velle A, וצער: A-
 Ar lύτη (91) כמו כן: Ar, A- καὶ, *העיוני: speculativa A (92) בו (=)
 בהם, מענינו (= מענינים) (94) מאלו: Ar, A- ἐκ τούτου

- 95 מן המבואר שהם בענין [30] משתנים. כי מציאות הדבר בהרגשה בלתי מציאותו בדעת, כיון היות ההרגשות כמו כן בלתי עשיית הדעת. וכן כל דבר משאר הענינים אשר זכרתי. אמנם אם קצת בעלי חיים להם אלו כולם, ולקצתם קצתם, ולקצתו אחת לבד, [414א] וזה יפעל שינוי בין הבעל חיים, ובאיזו סבה היא, זה ראוי לחקור בעדו עד לבסוף. והנה קרה דומה לזה בענין החושים כמו כן, כי לקצתם החושים כולם, ולקצתם קצתם, ולקצתם אחד מהם. והוא המוכרח אליו בתכלית ההכרח, כלומר המישוש.
- 100 [5] ולמען היות הדבר אשר בו יחיה וירגיש נאמר על שני מינים, וכן נאמר בדבר אשר בו נדע, האחד מהם החכמה והאחר הנפש, וזה שאנו בכל אחד משני אלו נאמר שאנו נדע, ועל זה הדמיון נאמר בדבר אשר בו נהיה בריאים האחד מהם הבריאות והאחר אבר אחד מן האיברים או הגוף בעצמו. ויהיה 105 החכמה מאלו והבריאות יצירה [10] וצורה אחת וענין בפועל <לשני הדברים המקבלים, לאותו המקבל לחכמה, וזה המקבל לבריאות, כי יחשב בו פעולת שני הפועלים אמנם יהיה נמצא אל מקבל להפעלות ולענין, ותהיה הנפש היא הדבר אשר בו תחלה נחיה ונרגיש ונבדיל, הנה ראוי בהכרח שיהיה ענין וצורה, [15] לא כמו ההיולי וכמו הדבר המורגש. כי מפני היות העצם 110 נאמר על שלשה מינים, כמו שאמרנו, האחת מהם ההיולי והאחר הצורה והאחר המורכב מהם, ותהיה ההיולי מאלו כח הצורה השלמה, ויהיה אשר מהם מתנפש, לא יהיה הגשם השלמת הנפש, אבל היא לגשם אחד. ומפני זה בטוב [20] חשבו אשר היה דעתם שהנפש אינה ריקה מן הגשם ולא היא הגשם. אבל הגשם אינה, אבל היא לגשם, ומפני זה היא בגשם, ובגשם בענין 115

(95) מן המבואר: = A, Ms B: manifestum est: (96) בדעת: = A, Mss
 BCD: in cognitione, ההרגשות: sentire A, עשיית הדעת: cogitare A
 (98) ולקצתם קצתם: Ar, A-: τοῖς δὲ τοῖς αὐτοῦ Ar, (99) עד לבסוף:
 post A (102) יחיה וירגיש: vivit et sentit: = A, Mss ABCDG: (103) נדע:
 Ar, scitur A: ἐπιστάμεθα (104) אשר בו נהיה בריאים: per quam
 Ar, sanatur A: ὅ ὑγιαίνουμεν (105) מן האיברים: corporis A+, הגוף
 בעצמו: totum corpus A (106) יצירה וצורה (ראה 7): forma A, μορφή
 Ar: καὶ εἶδος (108) שני: A- (109) בו (= בה) (110) הדבר המורגש:
 subiectum A (115) לגשם: Ar, per corpus A

כך, לא כמו שיפעל מי שקדם מהכנסתם אותה בגשם מבלתי היותם מקיימים אותו הגשם, איזה גוף הוא ובאיזה ענין הוא זה, עם זה [25] לא ימצא איזה דבר שיזדמן יקבל איזה דבר שיזדמן, אבל יהיה לפי היחס על אלו הפנים. כי השלמת כל אחד מן הענינים אמנם מטבעו שיהיה במה שהוא אותו הדבר בכח, בהיולי הניאות לו. הנה נראה מזה שהיא השלמה אחת וענין למה שיש לו כח על שיהיה בתואר כך. 120

פרק ג

אבל אלה הכחות מן הנפש אשר זכרתי ימצא [30] בקצת הבעלי חיים כולם כמו שאמרנו, ובקצתו ימצא קצתם, ובנפרדים מהם ימצא אחת לבד. ורצינו לומר בכחות הזן והמרגיש ובעל התכלה והמניע במקום וההבדלה. ומה שימצא מאלו [אן] בצמחים [414] *הזן לבדו, אבל בזולתו זה והמרגיש ובעל התכלה. כי התכלה היא התאוה והכעס והחשק. ובעל חיים כלו לו אחת מן החושים על מיעוטו, והוא המישוש. ומי שיש לו מישוש [5] לו גם כן ההנאה והסער או הערב והסעור, ומי שיהיה לו זה יש לו גם כן התאוה, כי התאוה אמנם היא הכוסף אל הדבר הערב. ועוד כי יש לו חוש המזון, כי הבדלת המזון הוא חוש. ואם שיהיה מה שיחיה אמנם יתפרנס ביבש וברטוב והחם והקר, והמישוש הוא החוש לאלו. אבל החוש לשאר המורגשים [10] הוא על דרך המקרה במזון, כי לא יהיה מועיל במזון <בקול> ולא במראה ולא ריח. ואמנם הטעם הוא אחד מן הממוששים. והרעב והצמא תאוה. 130

(124) בנפרדים: קצתם + r del. (126) *הזן: ובין l, r (127) ובעל (1): הכ+ l del.

(116) מהכנסתם: in ponendo A (= בהכנסתם), מבלתי היותם מקיימים (117): absque determinatione A (118) ימצא: Ar, A- φαινομένου, אבל... כך (121) A- (123) ימצא (= ימצאו) (124) לבד: Ar, A- μόνη (125) בעל התכלה: desiderativam A, ההבדלה: distinguentem A (126) *הזן: nutritiva A (127) בעל התכלה: desiderativa A (129) והסער: tristicam A או הערב והסעור: Ar, A- καὶ τὸ ἴδύ τε καὶ λυπηρόν, זה: istas A (= אלו) (132) החוש: sentire A (133) <בקול>: per vocem A

- 135 אמנם הרעב הוא תאות החם והיבש, והצמא תאות הקר והלח. אמנם הטעם כאילו הוא סבת אלו. וראוי שנעתיק הענין [15] בהם עד סופו. אבל במקום זה יספיק לנו זה הגדר, והוא כי מה שיהיה לו מישוש מבעלי חיים יש לו תאוה כמו כן. אבל הענין בדמיון הוא נעלם, וראוי שנחקור עליו עד לבסוף.
- 140 ולקצתו עם זאת התנועה במקום גם כן, ובזולתו המבדילה גם כן והשכל כבני אדם דבר זולתם, אם הוא כן או שיהיה יותר מעולה מהם.
- [20] ונאמר כי מן המבואר הוא מדרך ההמשל האחד יהיה גדר הנפש וגדר הצורה אחת. כי אין שם השלמה יוצאת מהכחות אשר זכרנום, אלא שראוי בצורות גם כן שיהיה גדר כולל ניאות לצורת כלם ולא יפחות אחת מהם, וכן [25] בנפשות אשר זכרנו. על כן יהיה מי שבקש באלו ובזולתם המאמר הכולל אשר אין אלו יפחות ולא אחד מכולם ולא הוא לפי המין 145 הניאות אשר לא יתחלק ולעזוב כמו זה המאמר, הוא מן הראוי לגנותו.
- והענין בענין הנפש דומה בענין בצורות, כי הוא נמצא תמיד [30] בכח בצורות ובענינים המתנפשים, המתקדם במה שיבוא אחריו, והמשל בזה המשולש במרובע, והזן במרגיש. וראוי לבקש בכל אחד נפשו מה הוא ויוגדר, משל זה נפש הצומח מה היא ונפש האדם מה היא ונפש הבהמה מה היא. 150 וראוי שנחקור באיזו סבה [415א] היתה בזה הענין במה שיהיה אחרי כן. כי המרגיש לא יהיה זולתי היות הזן, והזן יהיה נבדל למרגיש בצומח. ועוד כי לא

(136) עד סופו: post A (138) כמו כן: Ms A: etiam, =, עד לבסוף: post A
 (139) ולקצתו: Ar, ponamus A, δὲ ἐν τοῖς, גם כן: -Ar, καὶ (141)
 האחד (= האחד בעצמו), יהיה (= שיהיה) (143) ראוי: A, possibile, לצורת כלם: omnibus figuris A (= לצורות כלם), ולא יפחות אחת מהם (נقص)
 (144): A, et non sit propria alicui earum (145) אשר אין אלו יפחות: A, qui non est neque proprius (146) הניאות: +A, hunc, ולעזוב (= ויעזוב) (147) דומה בענין (= דומה לענין), בצורות: A, in figuris (149) נפשו מה הוא ויוגדר: A, quid est secundum suam definitionem, τὸ
 Ar, ἐκάστου ψυχῆ (150) ונפש האדם מה היא: -A, καὶ τὸ ἀνθρώπου, talis dispositionis ex (151) היתה (= היו), בזה הענין...כן: Ar
 A, consequentibus (152) והזן יהיה נבדל למרגיש: A, sed sensibile
 Ar, separatur A, τὸ δ' ἀίσθητικῶν χωρίζεται τὸ θρεπτικῶν

יהיה ולא אחד משאר החושים נעדרים מן הממשש, ויהיה הממשש נעדר מן
 [5] שאר החושים, כי הרבה מן הבעלי חושים אין לו ראות ולא שמיעה ולא
 155 מריח ולא החושים האחרים. וממה שמרגיש קצתו יש לו תנועה במקום
 וקצתו אין לו זה. אמנם השלמת הענין ואחריתו הוא מה שלו המחשבה
 וההבדלה. כי מה שיהיה מן הענינים הנפסדים לו מחשבה לו שאר [10] אלו
 הענינים כולם, אבל מי שיש לו אחת מאלו אין כולם לו מחשבה, אבל קצתם
 אין לו ולא הדמיון, וקצתם אמנם יחיה באלו לבד. אמנם השכל העיוני
 160 והמחשבה, המאמר בו בלתי זה. והנה התבאר בכל אחד מן אלו הוא כאב
 הדבור בנפש גם כן.

פרק ד

והנה יצטרך בהכרח מי שהיה מזומן שישים חקירתו [15] על אלו עד שיעמוד
 על כל אחת מהם מה היא, ואחר כך נבקש על הענינים הראויים ובעד שאר
 165 הענינים. ואם יהיה ראוי שיאמר כל אחד מהם מה הוא, ומשל זה שיאמר
 המצייר בשכל מה הוא והמרגיש מה הוא והזן מה הוא, הנה ראוי שנקדים גם
 כן המאמר בשיצוייר בשכל מה הוא והוא שמרגיש מה הוא. כי הפעולות
 [20] והמעשים יתקדמו בשכל החזק. ואם יהיה הענין כן, ויהיה העיון גם כן
 בשאר הענינים המקבלים לאלו ראוי שיתקדם העיון בהם, הנה ראוי שיבוקש

(153) נעדרים (= נעדר) (154-155) ולא מריח ולא החושים האחרים: neque
 odoratum neque alium sensum, οὐδὲ ὄσμησιν ἄλλω, Ar (158) אין כולם לו (= להם) מחשבה: non
 est necesse ut habeat Ar (160) בו (= בהם), התבאר: declaratum est quod sermo A
 (= יחיו) (161) הוא כאב הדבור (161): virtutum A+ est sermo magis conveniens A
 (= יבוקש) (= יבוקש), על הענינים הראויים: de perscrutetur A (164) כן: A-
 A (165) ובעד שאר הענינים (165): A- καὶ περὶ τῶν, Ar (166) המצייר בשכל: A
 intellectus A (167) Ar εὐλογεῖται, virtutes A (168) יתקדמו (= יקדימו), החזק: A
 (169) A (169) המקבלים לאלו (= القابلة): oppositis istis A (= المتأبلة), שיתקדם
 (= שיבוקש), ut intendamus A

170 לגדור אלו תחילה לבעבור זאת הסיבה בעצמה, ומשל זה המזון והמורגש והמושכל. הנה ראוי שנשים המאמר תחילה במזון ובתולדה, כי הנפש הזנה היא קודמת בשאר מה שיחיה גם כן, והם יותר כוללים מכוחות [25] הנפש אשר בהם יחיה כל מה שיחיה. ופעולות אלו התולדה ופעולת המזון, כי החזק שבפעולות ניאות לטבע מה שיחיה, ממה שהוא תכלית ואין בו כלל ואין תולדתו מעצמו, שיפעל אחר כמוהו, ויפעל הבעל חיים בעל חיים כמוהו ויפעל 175 הצומח צומח כדי לשתף הדבר הנצחי האלהי [3415] בשיעור מה שאיפשר בו. כי כל הענינים יתאוו אל זה, בסיבת זה יפעל כל אשר יפעלנו בטבע. ואשר בסבתו יאמר על שני מינים, האחד מהם אשר בעבורו והאחר אשר לו. ומפני היות בלתי איפשר שישתף הנצחי האלהי בהתמדה, מפני שאי אפשר שיהיה דבר מן הדברים <הנפסדים> [5] שישאר בעצמו אחד במספר, יהיה משתתף 180 בו כל אחד מהם לפי מה שאיפשר שישתפיהו, קצתו יותר וקצתו פחות. וישאר לא הדבר בעצמו, אבל כמו הדבר, ואין אחד במספר אבל אחד בצורה. והנפש היא לגשם אשר יחיה סבה והתחלה, [10] ושני אלו נאמרים על מינים רבים. וכן הנפש היא סבה על השלשה סבות אשר התבארו. כי היא הדבר אשר ממנו התנועה, והדבר אשר בסבתו היה הגוף, והנפש גם כן סבה 185 על דרך שהיא עצם הגשמים המתנפשים. אמנם אם היא להם על דרך העצם, זה מבואר, מפני שהעצם סבת המציאות לכל הענינים. והמציאות למה שיחיה הוא שיחיה והנפש היא סבת אלו והתחלתה. ועוד כי ההשלמה [15]

(170) בעצמה: A- (172) גם כן: A-, והם יותר כוללים (= והיא יותר כוללת) et uti (173): ופעולות אלו: A et actiones istius, ופעולת המזון: et uti actio que est magis (174): החזק שבפעולות ניאות (174): nutrimento A (174) φυσιώτατον γὰρ τῶν ἔργων Ar, conveniens A (=) occasionem A כלל: ex eis que sunt perfecta A (180) οὗ Ar, in quo est A (178) בעבורו: corruptibile (180) <הנפסדים>: A, בעצמו: idem A (= אחד בעצמו), אחד: A- (= אחד, Ar καὶ ἐν (182) ואין: neque A (= ולא) (183) ושני אלו...סבה (184): A-, ταῦτα δὲ, πολλὰχῶς λέγεται, ὁμοίως δ' ἢ ψυχῆ...αἰτία Ar סבות: modis A (= מינים) (186) הגשמים...מבואר (187): A-, τῶν ἐμψύχων, istius A (188) סבת אלו: Ar δῆλον...σωμάτων, que est A (188)

[אשר בסבתו] הוא ענין מה שהוא בכח נמצא. ומן המבואר שהנפש סבה גם
 190 כן על דרך הדבר אשר בסבתו, כי כמו הפעולה אמנם תפעל בסבת דבר, כן
 הטבע, וזה הוא תכליתה. וכן הנפש *בבעל חיים ובטבע, כי כל הענינים
 הטבעיים הם כליי הנפש, כמו בבעל חיים [20], כן בצומח, עד שהיא גם כן
 בסבת הנפש. והדבר אשר בסבתו נאמר על שני דרכים, האחד מהם אשר
 בסבתו והאחר אשר לו. והנפש היא גם כן הדבר אשר ממנו תחלה תהיה
 195 התנועה במקום, אלא שזה הכח אינו נמצא בכל מה שיחיה. והשינוי גם כן
 והגידול יהיו בנפש, כי החוש יחשב בו שהוא שינוי מה, [25] ואין שום דבר מן
 הדברים ירגיש כל זמן שלא יהיה לו נפש. וכן ילך הענין גם כן בגידול ובהתכה,
 וזה כי דבר מן הדברים <לא> יתך ולא יגדל בטבע כל זמן שלא יתפרנס, ואין
 שום דבר יתפרנס כל זמן שלא תהיה לו שיתוף בחיות.

200 אבל בנדקליס הוא לא מצא בזה הענין כשיושג מה שיקרה בגידול
 הצמחים, אבל בהודיעו שרשיו אל מטה [416א] תניעהו האדמה בטבע אל
 אלו הפנים ושם זה סבתו, או בענפיו אל מעלה שהאש יתנועע על זה המשל
 ושם זה סבתו. כי עשותו גם כן מה שעשה מאמרו למעלה ולמטה לא מצא
 בו. כי אין הלמעלה והלמטה לעניניה כולם ולכל אחד בעצמו, אבל כמו
 205 שהראש לבעל חיים, כן השרשים לצמחים, [5] כיון שבפעולות ראוי שיאמר
 בכלים שהם משתתפים או משתנים. וגם עם זה מה הדבר אשר יחזיק האש

(191) *בבעל חיים ובטבע: בחי ובעל הטבע l, r (192) הנפש: לנפש. l del.
 הנפש l (194) בסבתו: מ + l del.

(189) הוא (= היא), גם כן (190): $\alpha\lambda$ Ar, A-; הפעולה (الفعل): intellectus
 A (العقل) (191) *בבעל חיים ובטבע: in animalibus et in omnibus A
 Ar(CeS^{CP} Σ) $\epsilon\upsilon$ τοῖς ζώοις...καὶ κατὰ φύσιν (192) כליי (= כלי),
 בצומח: in plantis A (198) דבר... <לא>: nichil A (200) לא מצא: non
 A recte dixit A, כשיושג (= כשישיג): Ar, cum dixit A (201) $\pi\rho\omicron\sigma\tau\theta\epsilon\iota\varsigma$
 אבל בהודיעו (= הודיעם, وضع) שורשיו (= שורשיהם): in hoc autem quod
 A ramificatur per radices A, תניעהו (= תניעם), אל אלו הפנים (202): ad
 A istam partem, או בענפיו: in hoc vero quod ramificatur A, המשל:
 A+ ad superius (203) לא מצא בו (204): non recte fuit dictum A (205)
 A+ debemus dicere (206) בכלים: eorum A

והאדמה ושניהם יתנועעו על שני פנים הפך זה מזה? כי הם מהרה יהיו נעתקים אם לא יהיה מונע שימנעם. «ואם יהיה שם דבר מונע», יהיה אותו מונע הנפש, והסבה בגידול ובפרנסה.

210 [10] «ו» יחשבו בני אדם כי טבע האש הוא בשם מוחלט סבת הפרנסה והגידול, כי האש ימצא לבדו מבין הגשמים או מבין היסודות תתפרנס ותגדל. ועל כן הקדים אל המחשבה שהיא היא הפועלת לזה בצמח גם כן ובבעל חיים. ונאמר שהאש הוא מחוברת לסבה על צד מן הצדדים, [15] ואינו סבה לגמרי, אבל הנפש יותר ראויה בזה. כי הגידול לאש בלא תכלית, כל זמן שיהיה הנשרף נמצא, אבל העניינים אשר עצמותם בטבע הם כולם 215 להם תכלית וגדר בשעור ובגידול. ואלו העניינים הם לנפש, לא לאש, והם בענין יותר ראוי מהם בהיולי.

ובהיות כח הנפש הזנה והמולידה אחת בעצמה, [20] התחייב בהכרח שנבאר תחלה מה המזון, כי בזאת הפעולה תהיה נפרדת משאר הכחות. ונאמר שיחשב כי המזון הוא ההפך להפכו, ואין כל הפך לכל הפך, אבל מה 220 שיהיה מן ההפכים אינו הוא חידוש לבד קצתו מקצתו, אבל גידול גם כן. כי הרבה מן העניינים יתחדשו קצתם מקצתם, [25] ואינם כולם *מגדלים, המשל בזה הבריא מן החולני. ואנו מוצאים אלו גם כן אינם על דמיון אחד קצתם לקצתם מזון, אבל המים מזון לאש, והאש אינו מזון למים. אבל 225 בגשמים הפשוטים אלו בלבד יחשב בהם שאחד מהם מזון והאחר מתפרנס. אלא שיש בענין מקום ספק. כי קצתם אומרים כי הדומה [30] יהיה נזון

(222) *מגדלים: מגדרים i, r [226] כי קצתם אומרים כי הדומה: r i.m.

(207) יהיו נעתקים (208): sunt ad separationem A, «ואם יהיה שם דבר מונע»: debet esse A, Et si illic sit aliquod prohibens A, יהיה: אדס, debet esse A, (210) «ו»: Et A, בשם מוחלט: simpliciter A (211) ימצא לבדו: A-, Ar (214) αὐτὸ φαίνεται Ar (212) הקדים אל המחשבה: existimatur A (215) simpliciter A אשר עצמותם בטבע: que constituuntur per לגמרי: Naturam A (217) ראוי (= ראויים) (218) הנפש: A- (219) כי...הכחות: = A, Ms G: quoniam per hanc differentiam distinguetur (220) מה שיהיה מן ההפכים (221): Ar, contraria A, δσα τῶν ἐναντίων (222) *מגדלים: augentur A (225) בלבד: proprie A

בדומהו, וכן יגדל בו. וקצתם אומרים כמו שספרנו הפך זה, והוא שההפך יהיה
 נזון בהפכו, מפני שהדומה לא יהיה נפעל מדומהו, ושהמזון יהיה משתנה
 ומתעכל. והמשתנה בכל דבר הוא אל הענין המתנגד ואל מה שבין שני
 הענינים. [35] ועוד כי המזון יתפעל הפעלות מה משהניזון בו, [ב416] לא
 230 הניזון מהמזון, כמו שאין הנגר מקבל ההפעלות מהחומר, אבל ההיולי
 בעבורו, אבל הנגר אמנם ישתנה לבד אל הפעולה מן הבטלה. כי מן המבואר
 הוא שיהיה *«בין»* המזון הוא המתדבק עד סופו, ובין היות הוא המתדבק
 תחלה הפרש. כי אם יהיה המזון שני הענינים יחד, [5] אלא שזה [הוא] הוא
 235 אשר לא מתעכל וזה הוא המעוכל, הנה הוא עובר שיאמר במזון שני הענינים
 יחד, מדרך מה שהוא בלתי *מעוכל, אם כן ההפך יתפרנס בהפכו, ומדרך מה
 שהוא *מעוכל, אם כן הדומה יתפרנס בדומהו. הנה יראה כי שני הכתות יחד
 יאמרו בצד מן הצדדים מאמר נכון וזולתי נכון. ומפני היות שאין דבר
 מתפרנס כל זמן שלא יהיה לו שתוף [10] בחיות, היה הגשם המתנפש הוא
 240 המתפרנס מדרך היותו מתנפש, ויהיה המזון אמנם הוא מצורף אל הניפוש
 לא בדרך המקרה. ושהדבר מזון *«בלתי היות מגדל»*, אלא שהוא מגדל מדרך
 שהוא רמוז אליו, ועצם הוא מזון. כי הוא שומר עצמותו ולא יסור, [15]
 נמצא והוא מתפרנס. והוא פועל לתולדה, לא תולדת המתפרנס, אבל יוליד
 כמו המתפרנס, כי זה מציאות לו, ואין שום דבר יוליד עצמו אבל ישמרנו.
 245 ויהיה זאת ההתחלה *«כח»* מן הנפש תוכל לשמור הוא מה שלו על ענינו, ויהיה
 המזון הדבר אשר בו יזמן לפעול. [20] ועל כן כשיהיה המזון נעדר לא יתכן
 להיותו נמצא. ומפני היות במקום זה ג' ענינים, הניזון והמתפרנס והזון, כי הזון

(228) לא יהיה: יהיה. r i.m. (237) *מעוכל: מעוכל: l, r

(227) וכן: etiam A+, כמו שספרנו: Ar, A- εἰπομεν ὠσπερ (230)
 משהניזון בו: a nutritibile A (231) הניזון מהמזון: A e contrario (232) כי מן
 המבואר הוא ש- (233): A- (237) *מעוכל: non digestum A (241) *«בלתי*
 היות מגדל»: est aliud ab esse augmentativum A (242) הוא מזון: A-,
 Ar τροφοῖ quoniam semper A, ולא יסור: A- (243) נמצא והוא: לא
 תולדת המתפרנס: A, Ms B: non nutritibilis (245) *«כח»*: A virtus A
 (247) במקום זה: A-, הניזון: nutritum, = A, Ms G: המתפרנס: per
 quod nutritur A

הוא הנפש הראשונה, אמנם המתפרנס הוא הגוף אשר לו, ואמנם הניזון בו הוא המזון. ומפני היות ראוי מכל הענינים שיתחבר מתכליותיו, ותהיה התכלית היא תולדת הדומה, [25] תהיה הנפש הראשונה היא המולידה לדומה. והדבר אשר בו תיזון שני מינים, כמו הדבר אשר בו ינהיג הספינה שני מינים, והם היד והעצים הנקרי טימוני, כי האחד מהם יניע ויתנועע, והאחר יניע לבד. וראוי בהכרח בכל מזון שיהיה איפשר בו שיתעכל, ומה שיפעל בו לעכול הוא החם, ועל כן יהיה מתנפש ולו חמימות. [30] הנה אמרנו על דרך הרשום המזון מה הוא. והנה ראוי שנבאר ענינו מהכל במאמר הנאות לו. 250 255

פרק ה

ואחר שבארנו אלו הענינים נאמר בכל חוש בכלל. ונאמר כי החוש יקרה על דרך ההתנועעות [מה] ויהא הפעלות, כמו שאמרנו, כי יחשב בו שהוא השתנות מה. ויש מי שאומר שהדומה [417א] יתפעל בעבור דומה, וזולתי הדומה מזולתי הדומה. והנה אמרנו במאמרים הכללים כמו כן בפעולה ובנפעל על איזה פנים יתכן זה או לא יתכן, ואנו גם כן מדברים בו בזה המקום. אלא כי מה שהוא בלתי מוקש שלא יפול חוש החושים בעצמם, ולמה גם כן לא יפעל חוש בלתי הענינים אשר מבחוץ, [5] ובהם אש ואדמה ושאר היסודות, והם הענינים אשר ישיגם החוש בעצמם, או «במקרים» המשיגים אותם. ונאמר כי המרגיש אינו בפועל, אבל בכח לבד, ועל כן לא ירגיש. כמו שהנשרף לא ישרף והוא מעצמו בלתי השורף, ולולי זה היה שורף 260 265

(248) המתפרנס: nutritibile A, אשר הוא (= היא) לו: Ar, A- ξῆρον ταύτην
 (249) שיתחבר (= שיתחברו): ut sint vocata A, העצים: remus A,
 הנקרי טימוני ("beam, pole"): (Cf. Lat. temo: "beam, pole"): omne A- (254) מתנפש:
 animatum A (255) מהכל: post A, במאמר הנאות לו: sermonem A, εἰ
 Ar τοῖς οὐκ ἐκείνοις λόγους (260) הכללים (= הכלליים) (262)
 יפול...בעצמם: sensus sentiunt se A (264) «במקרים»: accidens A
 (265): המשיגים: contingentia A, המרגיש: sensus A (266) ירגיש:
 αἰσθάνεται Ar, sentimus A

עצמו ולא היה בו צורך [10] למציאות האש בפועל. ומפני היות מאמרנו בדבר שהוא ירגיש על שני דרכים, וזה כי מה שבכח ישמע ויראה נאמר שהוא ישמע ויראה, ואם יזדמן שיהיה ישן, ומה שסר עד שיפעל נאמר בו זה המאמר, ראוי שיהיה החוש גם כן יאמר על שני מינים, האחד מהם עם שהוא בכח והאחר שהוא בפועל.

[15] כי אין מאמרנו תחלה על שיתפעל הדבר ושיתנועע ושיפעל ושינועע דבר אחד בעצמו. כי התנועה היא פעולה אחת, אלא שהוא בלתי גדל, לפי מה שנאמר במקומות אחרים. כי כל שיפעל ויתנועע בעבור פועל ובעבור מה שהוא בפועל. ועל כן יפול הנפעל על שהוא מן הדומה, והנה יהיה נופל על שהוא מזולתי הדומה. [20] ולפי מה שאמרנו, כי זולתי הדומה הוא אשר יתפעל, וכשהוא נפעל, הוא דומה.

והנה ראוי שנבאר גם כן הענין בכח וההשלמה, אבל בזה המקום אמנם נדבר בהם *במפשט. ונאמר שאנו נרצה לומר במאמרנו בדבר מה 'הוא', כאלו אמרת אדם, שהוא חכם, שהוא בעל חכמה וממי שיש לו חכמה. [25] והנה אנו אומרים זה כאמרנו במי שהגיע לו חכמת הדקדוק שהוא חכם. אלא שהוא אין מה שלכל אחד מהם מן הכח הוא מצד אחד, אבל הראשון שבהם כוחו מפני שסוגו כן ו'ה'חומר, והשני מפני שהוא כשירצה יוכל לראות, כל

(267) מאמרנו: מאמרינו I (272) מאמרנו: מאמרינו I (279) *במפשט: כמשפט I, r, במאמרנו: במאמרנו I (281) הדקדוק: הדק. I del. הדקדוק I

(269) מה שסר עד ש-: quod pervenit ad A (270) ראוי...יאמר: unde Ar, sensus dicitur A ἢ λέγεται καὶ ἡ αἰσθησις, על שני מינים: Ar, A- ἢ μὲν (271) האחר שהוא: et A, ἢ Ar, A- δὲ, בפועל: Et similiter etiam sentire est potentia et est actu A+ (273) בלתי גדל: non perfecta A (275) יפול הנפעל על שהוא: pati (279) quandoque est A, והנה יהיה נפל על שהוא (276): quandoque A (280) שהוא *במפשט: I, r, simpliciter, בדבר מה 'הוא': quod aliquid A (280) שהוא בעל חכמה וממי שיש לו חכמה: quod homo est de habentibus scientiam A ὅτι ὁ ἀνθρώπος τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἐχόντων, (282) מצד אחד: eodem modo A (= מצד אחד בעצמו) (283) ו'ה'חומר: Ar, A- ἢ ἕλη καὶ

זמן שלא ימנעהו מונע מבחוץ. אבל אשר הוא כשיראה הוא בהשלמה, והוא
 285 באמת [30] חכם בזה האלף. אם כן שני הראשונים אמנם כולם הם חכמה
 בכח, אבל אחד מהם כשישתנה בחכמה ונעתק פעמים רבות מן הקנין הנהפך,
 והאחר בהיותו נעתק משלו הרגשה [417ב] או חכמת הדקדוק, אלא שהוא
 לא יהיה פועל אל לא יתפעל, כי פניו פנים אחרים. והנפעל גם כן אינו הוא
 פשוט, אבל קצתו הפסד מה מההפך, וקצתו יותר ראוי כשיהיה הצלה אחת
 290 מה <ב>כח בעבור מה שהוא בהשלמה והוא דומה. וזה הוא ענין מה שהוא
 בכח [5] אצל ההשלמה, כי הוא אמנם יהיה מעיין מה שלו החכמה. וזה או
 שלא תהיה שינוי, כי התוספת בו יהיה אל ההשלמה, או שיהיה סוג אחר מן
 השינוי. ועל כן אינו נכון שיאמר במה שיובן, כשהבין, שהוא השתנה, כמו שלא
 יאמר בבנין, כשיהיה נבנה, שהשתנתה. [10] אבל מה שהוא חוזר אל
 295 ההשלמה ממה שהוא בכח נמצא בשער הציור בשכל והדעת, כי אין ממשפטו
 שיקרא חכם, אבל ראוי שיכונה כנוי אחר. אבל מה שהתלמד אחר שהוא
 בכח, ויקח החכמה מאשר הוא בהשלמה מלמד, כי הוא ראוי או שלא יאמר
 בו כלל שהוא יתפעל, או שיאמר שהשינוי שני מינים, [15] האחד מהם השינוי
 אל עניני ההעדר, והאחר ההעדר אל הקנין והטבע. והשינוי הראשון למרגיש
 300 יהיה בעבור המוליד, עד כי כשיתלד יהיה לו על המקום וההרגשה גם כן,

(284) מונע: מניע I (291) שלו: שלד I del. I שלו I (300) המוליד: כז I+

= A, Ms A: scientia: חכמה, τὸδε τὸ A Ar, hoc A: בזה האלף: (285)
 ex habitu ad: מן הקנין הנהפך: per doctrinam A: בחכמה: (286)
 ἐξ ἐναντίας...ἐξέως Ar, dispositionem contrariam A: אל לא (288)
 יתפעל: quousque agat A: פניו: (289) modus eius A: אחת מה <ב>כח
 (290): eius quod est in potentia A: תהיה (= יהיה) (293) על כן:
 Edificator A (= הבנא), διδ, יובן (= יבין) (294) בנין (= הבנא): (=)
 edificat A (= בנה), שהשתנתה (= שהשתנה) (295) והדעת: A-
 διδασκαλίαν Ar, disciplina A: (= חכמה): (296) καὶ φρονεῖν Ar
 מה: A, qui A: (299) τὸ Ar, transmutatio A (= ההעתקה)

*כחכמה. ומה שבפועל גם כן יאמר על משל שיראה. [20] אלא שההפרש ביניהם כי העניינים הפועלים בזה הענין מבחוץ, כמו הנראה והנשמע, וכן שאר המורגשים. והסבה בזה כי החוש בפועל אמנם ישיג בעניינים החלקיים, ואמנם החכמה היא אשר ישיג העניינים הכלליים, ואלו כאלו הם הנפש בעצמה. ועל כן יהיה לאדם שיצטייר בשכל כשירצה, [25] ואין אליו שירגיש, מפני שהוא יצטרך בהכרח אל מציאות המורגש. וזה הענין נמצא גם כן בידיעת המורגשים, כי זאת הסבה בעצמה הוא סיבתה, כלומר שהמורגשים מן העניינים החלקיים אשר מבחוץ.

אבל המאמר באלו המאמרים ופירוש ענינם יש זמן זולתי זה, יהיה עדיין לעתיד. אבל בזה העת זה עקר מה שנבארהו כי מפני היות מה שנאמר שהוא בכח אינו ענין פשוט, [30] אבל קצתו יאמר בו זה כמאמרנו בנער שהוא יוכל שיהיה שר הצבא, וקצתו יאמר זה בו כאמרנו בחנוך, כך ענין המרגיש. [418] אבל מפני היות הבדליהם בלתי נקראים בשמות, והיינו מבארים מענייניהם שהם משתנים, הנה יכריחנו הענין לעשות הנפעל או השינוי *כדברים האמתיים. והמורגש בכח כמורגש בהשלמה, לפי מה שאמרנו, [5] הוא יהיה יתפעל כל זמן שלא יהיה דומה, עד כי כשיפעל יתדמה והיה כן.

פרק ו

והנה ראוי שנתחיל תחלה במאמר בכל אחד מן החושים במאמר המורגשים.

(301) *כחכמה: בחכמה 1, r (314) *כדברים: בדברים 1, r

(301) *כחכמה: sicut scientia est A, יאמר: A-, על משל שיראה: simile considerationi A (304) ישיג (= תשיג), הנפש: in anima A (= בנפש) (305) שיצטייר (= שיצייר) (306) בהכרח: A-, מציאות: Ar, A- (307) ὑπάρχει הוא סיבתה (= היא סיבתם) (309) באלו המאמרים: A: de istis, יש זמן זולתי זה: erit post A (310): et habebit horam A (312) בחנוך: A: de experimentato, ענין המרגיש: A: de sensu (314) משתנים: et quomodo A+ *כדברים: A: sicut res (315) המורגש: A: sentiens (= המרגיש), שאמרנו: A+ enim (316) והיה כן: A-, kal ἔστιν οὖν ἐκεῖνο

Ar

ונאמר שהמורגש נאמר על ג' פנים, מהם שהם ירגישו בעצמם, והאחד הנשאר
 על דרך המקרה. [10] והאחד מהשנים מיוחד לאחד אחד מן החושים, והאחר
 משותף לכולם. ורצוני לומר באמרי מיוחד מה שלא יהיה מזולתם מן
 החושים הרגשתו, ומה שלא יהיה איפשר שיפול להם בו השגגה, כמו הראות
 במראה, והשמיעה בקול, והטעם במזון. אבל המישוש מיניו יותר מאחד,
 אלא שכל [15] אחד מהם יודו על אלו הענינים, ולא יטעה במראה איזה
 מראה הוא, ולא בקול איזה קול הוא, אבל בדבר «צבוע» מה הוא ואנה הוא,
 325 ובדבר שממנו הקול מהו ואנה הוא. כי מה שהיה כן נאמר בו שהוא מיוחד
 לכל אחד מהם. אבל המשותפים [ו] התנועה והמנוחה והמספר והצורה
 והשיעור. אלו הענינים אינם ייחוד ולא לאחד מהם, אבל משותפים להם
 כולם, כי המישוש [20] שני תנועות מורגשות ולראות(ז). אבל בדרך המקרה
 יאמר בדבר שהוא מורגש [היה], הלבן הוא דיארק, כי יהיה מורגש זה על
 330 דרך המקרה, מפני שהוא *קרה ללבן אשר ירגישנו, אם יהיה זה. ועל כן יהיה
 בלתי מתפעל מדרך שהוא כן מן המורגש. אמנם הענינים המורגשים בעצמם,
 המיוחדים [מהם] הם שהם באמת [25] מורגשים, והם אשר עצם אחד אחד
 מן החושים מוטבעים לפי הם.

(320) והאחר: והאחד (322) איפשר: שלא + l del. (331) *קרה: קרוב l, רחב r

(319) והאחד הנשאר: tertius A (323) במראה: apud colorem A, במזון:
 apud saporem A (324) ידו על (= יודע עלו): iudicavit A (325) בדבר
 «צבוע»: in colorato A (326) נאמר בו ש-: A- (327) לכל אחד מהם: A-,
 Ar ἐκάστης (328) אלו: A+ enim (329) כי...ולראות(ז): motus enim
 A (=) sentitur tactu et visu A (330) כי במישוש התנועה מורגשת ובראות) (330)
 הלבן הוא: quasi sit album A (= כאלו הלבן הוא), דיארק: Socrates A,
 Ar Διάφους ὑλός (331) *קרה: accidit A, אשר ירגישנו: A-, אם יהיה זה:
 quod fuit iste A (333) והם אשר...מוטבעים (= מוטבע) לפי הם (334): et
 A καὶ , sunt ea que sentire est nata substantia cuiusque sensuum A
 Ar αἰσθησέως ἀπὸ τῆς οὐσίας πέφυκεν ἐκάστης

והדבר אשר אליו ייוחס הראות אותו הדבר הוא המראה. והמראה הוא הצבע, ולא יתכן להמליץ בעדו במאמר אלא שהוא בלתי נקרא בשם. ועדיין יהיה נראה מה שאני אומר אותו ביותר מזה למי שירצה. כי המראה הוא הקולור בלעז, וזהו הנמצא בעצמו. ורצוני לומר באמרי בעצמו לא בענין, אבל כי בו תמצא הסבה בשהוא מראה. וכל מראה [418ב] הוא מניע לבהיר בפועל, וזה הוא טבעו. ועל כן אינו מראה זולתי *אורה. אבל על כל פנים שכל אחד מן המראים היא מראה באורה.

ועל כל פנים שנקח לדבר באורה מה היא, וזה שנאמר הבהיר מה הוא. נאמר שהבהיר מה שהוא מראה, [5] ואינו מראה בעצמו במאמר המוחלט, אבל מפני מראה זר. והנה אנו מוצאים בזה הענין האויר והמים והרבה מן הגשמים החלקים. כי אין מדרך שהאויר אויר, ולא מדרך שהמים מים, יזהירו, אבל מדרך שבמקום זה טבע אחד בעצמו נמצא בשני אלו יחד ובגשם הנצחי העליון. אמנם האורה היא פעולה זו, [10] כלומר הבהיר מדרך מה שהוא בהיר, אבל בכח מה שיהיה בו זה *והחשיכה. והאורה כעין הצבע לבהיר כל זמן היותו מזהיר בשלמות מאש ומה שדומה לו, כמו הגשם העליון, כי באלו גם כן נמצא אותו הדבר אחד בעצמו. הנה אמרנו המזהיר מה היא,

(341) *אורה: אותה l, r (348) זו: r- (349) *והחשיכה. והאורה: r, l inv.

(336) מראה: visibile A (= מראה) (337) לא: A- (338) למי שירצה: A- (339) in hoc quod est, A- הנמצא: visibile A (340) בשהוא מראה: unusquisque colorum: Ar, visibile A כל מראה: Ar, visibile A בהיר: A, diaffonum A (341) מראה: visibilis A, *אורה: luce A, על כל פנים: A, necessario (342) היא מראה: visibilis A (343) ועל כל פנים שנקח לדבר: A, Et ideo dicendum est A, *והחשיכה. והאורה: (344) אורה: visibile A, במאמר המוחלט: simpliciter A (345) מן הגשמים החלקים (346): A, corpora celestia Ar, *והחשיכה. והאורה: (347) יזהירו: A, sunt diaffona A, במקום זה: A- (348) זו (= זה) (349) *והחשיכה. והאורה: obscuritas. Et lux A (351) באלו (= בזה), היא (= הוא)

370 והקשקשת ועינים. אלא שלא יהיה נראה המראה המיוחד ולא באחד מאלו. אבל הסבה שיהיו אלו נראים המאמר בו זולתי זה. אבל בזה המקום זה סוף מה שהוא נראה, כי מה שיהיה נראה באורה היא מראה, וכן אין אדם רואה בלתי אורה. [10] כי זה גם כן היא אשר היה במראה מה הוא, כלומר בשהוא מניע לבהיר בפועל, והשלמת המזהיר הוא האורה. וראיה זאת מבוארת, כי 375 אתה, אם שמת מה שלו מראה על הראות בעצמו, לא היה נראה. אבל המראה מניע הבהיר *כאוויר בדבקותו [15] ותניע בו ההרגשה. כי דימוקראטיס לא מצא במחשבתו זה באמרו כי אלו היה הממוצע נעדר, היתה הראיה יותר אמתית, ואפילו היתה נמלה בשמים, כי זה שקר. כי הראות אמנם הוא כשיתפעל החוש הפעלות מה, ואי אפשר שתהיה נפעלת 380 מהמראה [20] הרואה. והנה נשאר שתהיה נפעלת בעבור הממוצע, על כן ראוי מזה שיהיה צריך בהכרח עד שיהיה באמצע שום דבר. אבל כשהיה העדר, כי אין אמנם לא יהיה הראות בריא, אבל בכלל לא יהיה נראה שום דבר כלל. הנה נאמר מה הסבה כשהמראה ראוי בהכרח שיהיה אמנם נראה באורה. אבל האש יראה בהם יחד, בחשכה ובאורה, וזה כראוי בהכרח, [25] 385 כי הבהיר בעבור זה ישוב מזהיר.

וזה הוא המאמר בעצמו בענין הקול גם כן ובענין הריח. כי אין שום דבר מהם, אם יפגוש *הרגשתו פעולת החוש, אבל יתנועע בעבור הריח ובעבור <הקול הממוצע, ויתנועע בעבור זה כל אחד משני החושים. [30] כי אתה

(376) *כאוויר: באוויר l, r (377) במחשבתו: במח del, l, במחשבתו l, במחשבתו זה: בזה (ב) מחשבתו (א) r (387) *הרגשתו: הרגשת l, r

(370) הקשקשת: squamme A (371) זה סוף מה שהוא נראה (372): hoc tantum apparet A, היא (= הוא) היא (= הוא) היא (= הוא) היא (= הוא) (374) הוא האורה (= היא האורה) (376) *כאוויר: sicut aer A (377) מצא: vere dixit A, זה (= זו), נעדר: vacuum A (379) שתהיה נפעלת: (= שיהיה נפעל) (380) מהמראה הרואה (= מהמראה הנראה): a colore, τοῦ ὁρωμένου χρώματος Ar (381) שתהיה נפעלת (= שיהיה נפעל) (382) העדר: vacuum A, כי אין אמנם: non tantum A, בריא: vera A, (383) כשהמראה (= בשהמראה זו) (387) *הרגשתו: suum sensum A, פעולת החוש: sentire A (= יפעל החוש)

חלק והגרמים המגובנים הם בהפוך יפעלו חבטות רבות אחר הראשון, למען
 410 היציאה על אשר יניע. ועוד כי ישמע באויר וישמע במים גם כן, אבל פחות.
 ואין האויר עקר הענין בקול ולא *המים, [20] אבל יצטרך להיות חבטה מן
 הגופות החלקים המשמיעים קול קצתם לקצתם ולאויר. וזה כשיהיה האויר
 מקיים החבטה מבלתי התחבא, כשיחובט שום דבר במהירות וחוזק, יתחדש
 קול. <כי> יצטרך שיקדים תנועת החובט להסתרת האויר, כמו אדם אלו היה
 חובט כרם או *תלי חול [25] שיתנועע במהירות. 415

אמנם הקול החוזר הנקרא בערבי צדי יהיה בעבור האויר, כשיהיה אחד
 בסבת הכלי אשר יאחזו אותו וימנע מהיותו מתפשט והולך, כשישוב האויר
 וידחה מאתו כמו הכדור. וידמה שיהיה הקול החוזר מתחדש לעולם, ואע"פ
 שאינו מבואר, כי יקרה בקול כמו שיקרה באורה גם כן, [30] כי האורה
 420 תתהפך לעולם, ולולי זה לא היתה האורה בכל מקום, אבל תהיה החשיכה
 במה שיצא מהמקום אשר יפול עליו השמש, אלא שהוא לא יתהפך כמו
 שיתהפך מהמים או מהנחושת או זולתם מן הגופות החלקים, עד שיפעלו

(411) *המים: במים l, r (412) החלקים המשמיעים: החלקים: l, r i. m.
 המשמיעים: l, r del. (413) יחובט: יחובטט r del. יחובט l i. m. במהירות:
 במק l del. במהירות l (414) החובט: המכה l i. m. (415) *תלי חול: תלמי
 חול l, r (416) הקול החוזר: תרי קלי l i. m. (421) יפול: יפוע l del. יפול l

(409) הגרמים המגובנים: corpora concava A, הם בהפוך יפעלו: quia
 faciunt per reflexionem A, למען (= למנע, למנע): propter prohibitionem A
 A (410) על אשר יניע: -A, Ar τὸ ὑπερβαρὺν (411) אין...עקר הענין:
 A (412) aqua A, non solus sufficit A, *המים: αὐτὸ ἴσον, A-
 החלקים: solidis A, המשמיעים קול: A-, כשיהיה...החבטה (413): quando
 fuerit aer fixus ad recipiendum percussionem A, מבלתי התחבא: et
 non dividetur A (414) <כי>: enim A, להסתרת האויר: divisionem
 A (415) כרם (כרם: to pile up) או *תלי חול: A, acervum arene A
 Ar ψάμμου ἢ ὄρεως, שיתנועע במהירות: A-, φερομένον
 Ar ταχύ (416) הנקרא בערבי צדי: A- (417) מהיותו מתפשט והולך: A,
 Ms A: ab exitu (420) תתהפך: A, reflectitur A (421) במה שיצא מ-: extra A

צל, והוא אשר בו ימצא הקול. והנכון נאמר כי ההעדר עקר הענין בשמיעה, כי יחשב באויר שהוא העדר, וזה הוא אשר יפעל השמיעה, [35] כשתנווע מתדבק וֹאֶחָד. אבל לא מפני שהוא מביא, [420א] כי לא יהיה מה שלא יהיה החבוט חלק, ואז יהיה האויר אחד, וזה שהוא יחד מפני שטחו, כי שטח החלק אחד.

כי מה שיש לו קול הוא המניע לאויר אחד בדבקות עד שיגיע אל השמיעה. והשמיעה היא מביא לחבוט מפני [5] שהוא באויר. ועל כן יהיה הבעל חיים אין מכל מקום ישמע, ולא מכל מקום יעבור בו האויר. כי *האבר המתמוע המתנפש אין בכל מקום *לו אויר, כענין הרואה בלחות. וזה בעצמו, כלומר האויר, אין קול לו, מפני שהוא דבר ממהר להתפרק. וכשימנע מן ההפרקה תהיה תנועתו זאת קול. אמנם האויר אשר באזניים [10] סודר בו על שהוא בלתי מתנועע, כמו שירגש בתכלית כל מיני התנועה. ובעבור זה נהיה שומעים גם כן במים, כי אין נכנס, כלומר המים, על האויר בעצמו הדבק, כיון שלא נכנס ולא באוון מפני העוות. וכשיקרה זה לא ישמע, ולא גם כן כשיגיע לאבר המוח [15] חולי, *כענין העור אשר על הרואה כשיבואנו חולי. ומה שיקרה מהפסד השמיעה, כשיכנס המים על זה האויר, הוא בעצמו יקרה מהכנסת האויר אשר מבחוץ עליו. וכן כי סימן השמיעה תחלה הוא

(430) *האבר: האויר: r, del. l (431) *לו: לא r, l (437) *כענין: הענין r, l

(423) והוא...הקול: et est illud per quod venit lux A, ההעדר: vacuum A
 (424) כשתנווע (= כשיתנווע) מביא: Ar, obediens A ψαθυρὸς
 (426) אחד: A+, ecco, וזה...שטחו: quoniam venit insimul a superficie
 (429) מביא (= מביאה) ל- (= מوصول אל): copulatus cum A (=)
 (430) מכל מקום: A in omni loco (= בכל מקום), מְטַוֵּל אֵלַי, דִּבְק)
 *האבר: Membrum A (431) *לו אויר: A, habet hoc, הרואה (= الناظر):
 (433) סודר: Ar (Pc, Σ), videntis A ὁκῶκ (434) בו (= בהם),
 ut A (= כדי), שירגש (= שירגיש), בתכלית: A perfecte (435) כלומר
 המים: A- (436) העוות: A, spiram, ישמע: A audiemus (437) לאבר המוח:
 A, occasio, חולי: A, sicut dispositio A (439) וכן:
 Et etiam A, כי: A

שמע הצלילות באזון תמיד, כמו השופר. כי האויר באזון יתנועע תמיד תנועה 440
תמידית מיוחדת לו, אלא *שהקול זר, לא ייחודי. ומפני זה אמרו כי השמע
אמנם יהיה בהעדר בעל הצלילות, [ו] מפני שאנו שומעים מה [20] שבו אויר
שוחז. ויש לתמוה אם אשר לו הקול הוא התבוט או החובט? ונאמר ששניהם
יחד, אלא שזה בשני פנים משתנים. כי הקול היא תנועת מה שאיפשר
שתתנועע על זה הצד כמו מה שיתחדש מהגשמים החלקים, כשיחובטו. אלא 445
שאיין כל חבוט וחובט [25] כמו שנאמר יהיה לו קול, המשל בזה אם יפגשו
שני מחטים, אבל יצטרך להיותם שוים. אבל מיני הענינים אשר יהיה להם
קול אמנם יתבאר בו הקול אשר בפועל. כי כמו שהמראים אינם נראים
בלתי האורה, כן לא נעמוד על החד והכבד *מבלתי הקול. וזה נאמר על דרך
ההעתק מן הענינים הממוששים. [30] כי החד יניע *החוש בזמן מועט הרבה, 450
והכבד יניעהו בזמן ארוך מעט. אלא שאיין החד ממהר, ולא הכבד מאחר,
אלא שתנועת זה תהיה כן בעבור המהירות, ותנועת [ב20] זה לאחור.
וידמה שיהיה זה דומה למה שימצא בחוש המישוש בענין החד והמאסף. כי
החד כאלו הוא *ינעוץ, והמאסף כאלו הוא ידחה, מפני שזה יניע בזמן מועט
455 וזה יניע בזמן ארוך, על כן יתחייב מזה שיהיה זה מהרה וזה באיחור. [5] וזה

(441) *קול: כלי r, l (443) לתמוה: לשי del, l, לתמוה l (449) *מבלתי:
ממראה r, l (450) *החוש: החוז r, l (451) ממהר: מההר del, l, מההר r,
ממהר r i.m. (452) שתנועת זה: שזה del, l, שתנועת זה l (454) *ינעוץ: ינעוץ
l, r

(440) הצלילות (= הצליל) (441) *שהקול: sonus A (442) בעל הצלילות:
tinnibile A (443) שוחז: distinctus A, محدودا B (445) שתנועע (=)
שיתנועע), יתחדש מהגשמים החלקים, כשיחובטו: scilicet ut a corpore
δὲτερον τὰ ἀφαιλλόμενα ἀπὸ, aliquo reflectantur corpora lenia A
Ar (446) יפגשו שני מחטים (447): τῶν εἰσῶν, ὅταν τις κρούσῃ
Ar (448) יתבאר בו הקול: percusserit acus acum A
A (449) נעמוד על: sentiuntur A *מבלתי: sine A
(450) *החוש: sensum A (452) בעבור: sicut A, δὲδ, sicut A
Ar (453) המאסף: obtuso A, والكهام والملمم B (454) *ינעוץ: stimulans
A (455) מהרה (= מהר)

מה שבארנוהו בענין הקול.

אמנם מה שיצא מן הקול הוא קול מה מן מתנפש. והמשל בזה כי המזמר והכף ומה שאין נפש[ו] לו, להם ריקוע ולחן ולשון, אבל יהיו דומים, מפני שביצא מן הקול הם אלו הענינים. והרבה מבעלי חיים [10] שאין להם יציאת קול, כמו הבעל חיים הנעדר מן הדם, ומבעלי חיים בעלי דם הם הדגים. וזה ראוי, כשיהיה הקול תנועת מה לאויר. אבל לא יאמר בו שהוא יוציא קול, כמו החי אשר בנהר הנקרא אחאליוס, כי יתחדש ממנו קול, יוציא מנחיריו, או בזולת זה ממה שידמהו, וזה לא יאמר לו יציאת קול אלא בשיתוף השם. אבל היציאת הקול הוא קול בעל חיים, ואין באיזה אבר שיזדמן. אבל מפני היות כל דבר אמנם יש לו קול [15] כשיכה דבר אל דבר לבד, וזה הוא האויר, אם כן מן הראוי ישמיעו קול אלו הדברים לבד, כלומר אשר תקבל האויר. כי הטבע עשה האויר המתנפש בו בשתי פעולות, כמו שעשתה הלשון בטעימה ובדיבור, והטעימה משתי אלו הפעולות ענין הכרחי, ועל כן הוא נמצא ברוב, [20] אבל המליצה היא למטיב הענין. כן נעשה למתנפש בחמימות אשר נכנס, על דרך שהוא ענין הכרחי, וכבר הגדנו בסבה בזה בזולתי זה הספר, ובכמו הקול כדי שימצא הענין היותר מעולה. והגרון כלי הניפוש ושיפוי כובע והוצאת הקול. והדבר אשר בסבתו היה זה האבר

(467) בשתי: l i.m. (470) נכנס: l i.m.

(457) מה שיצא מן הקול: Vox A, מן: in A (458) מזמר (= مزمار): fistula A, כף: -A, λύρα Ar, ריקוע: extensionem A, לשון: idioma A (459) הם: etiam A+ (461) לא יאמר בו (= לו יאמר בו): ea que dicuntur A, ما قيل من B (462) אחאליוס: Ar, Amelus A, εὐ τῷ Ἀχελῷ Ar (463) וזה...השם (464) Et intendebat per hoc quod tale non dicitur vociferatio nisi (464) equivoce (A: comm. II, 87, ll. 35-6) היציאת הקול (= יציאת הקול) (467) תקבל (= יקבלו), בו: -A, פעולות: actionibus A (468) דיבור: Ar, loquela A, διάλεκτου, משתי אלו הפעולות: -A, Ar, loquela A, propter melius A, ἔρημεια, למטיב הענין: Ar, loquela A, ενεκα του εἶ Ar (470) נעשה ל-: utitur A, אשר נכנס: intrinseco A (471) כדי...מעולה: propter melius A, Ar, ὁπως ὑπάρχῃ τὸ εἶ (472) ושיפוי כובע (Adam's apple): -A

הוא הריאה, כי בזה האבר יתעלה [25] החי ההולך על שאר בעלי חיים בחמימות. והוא יצטרך אל הניפוש מפני הלב תחלה. ועל כן יהיה צריך בהכרח להשיב האויר כשיתנפש אל פנימה, ויהיה ראוי מזה שיהיה *הדקת האויר אשר יתנפש מהניפוש אשר באילו האיברים הנקראים קנה הריאה הוא הוצאת הקול. כי אין <כל> קול [30] שיהיה מן בעל חיים הוא הוצאת קול לפי מה שאמרנו, כי איפשר לנו שנחדש קול בלשון, כמו שיתחדש בו מן השעול, אלא שהוא יצטרך שיהיה המכה מתנפש ועם דמיון. כי הוצאת הקול הוא קול מורה, ואינו הוא לאויר אשר יתנפש בו כמו השעול, [421א] אבל בזה יכה האויר אשר בקנה הריאה. והראיה על זה שאנו לא נוכל על הוצאת הקול, לא ואנו נתנפש ולא כשאנו נוציא הניפוש, כי אנו אמנם נניע בזה האבר כשנכלא אותו. ונראה גם כן הסבה אשר הדג אין לו קול, כי אין לו גררת, [5] ואמנם אין לו זה האבר מפני שהוא אינו מקבל האויר ולא יתנפש, ומי שאומר זה הוא טועה. ואמנם הסבה בזה המאמר בו יהיה בזולתי זה המקום.

פרק ט

אמנם ענין הריח והמורח הביאור שלו קלותו פחות ממנו בענינים אשר הוזכרו. וזה כי לא יתבאר ענין הריח איזה דבר היא, *כבאור הענין בקול או באורה או במראה. והסיבה [10] בזה כי זאת ההרגשה אינה בנו אמתית, אבל פחות מה שהיא בהרבה מבעלי חיים. כי הרחת האדם חלושה ולא ירגיש

(475) *הדקת: הרקת l, r (489) *כבאור: בבאור l, r

(474) בהכרח: ut aer in frigidetur A+ (475) *הדקת האויר (= دَقَّةُ الْهَوَاءِ) : percussio aeris A (476) מהניפוש (= מהנפש): ab anima A (477) <כל>: omnis A (479) ועם דמיון: aliqua A+ (480) קול מורה: sonus illius A = A, Mss A,B,C,G: Ar τὸ αὐτὸ δὲ μὸπιον, (482) נניע בזה האבר: movemus hoc membrum (484) ואמנם...האבר: οὐ δέχονται, (485) אינו...יתנפש: Ar εἶχουσι, non anelant aerem A (488) שלו קלותו (= שלהם קלותם) Ar εὐδ' ἀναπνέουσι, (489) היא (= הוא), *כבאור: sicut A (491) חלושה: valde A+

שום דבר מן העניינים המורחיים בלתי הזק או הנאה, מפני שההרגשה אינה בו
 בריאה. ומן הדין הוא שיהיה כך מרגיש הבעל חיים אשר עינו קשה למראים
 ושלא יתבאר אצלו ממיני [15] המראים, אלא במי שאינו בעל שער
 והמורגל, ושיהיה כן ירגיש ההרחות סוג בני אדם. כי ידמה שיהיה בעבור יחס
 495 שיהיה ביניהם ובין המוטעם, ומיני הטעמים על משל מיני הריח, אבל הטעם
 בנו יותר אמתי מפני שהוא מישוש אחד. [20] ואם תהיה זאת ההרגשה
 באדם בתכלית הבריאות, הוא בשאריה מקצר מהרבה מבעלי חיים. אמנם
 במישוש אנו נבדילנו בבריאותו, ועל כן הוא יותר זך משאר בעלי חיים. וממה
 500 שיורה על זה ש[הוא] בסוג האדם גם כן מפני זאת ההרגשה יהיה האדם [כס
 ק] מוטבע או זולתי מוטבע, [25] ולא יהיה זה מפני זולתה כלל. כי בעל
 הבשר הקשה בלתי מוטבע *בהבנה, ואשר בשרו חלק יהיה מוטבע.
 וכמו שבטעם המתוק ובו המר, כן ההרחות. אבל קצת מן העניינים הריח
 והטעם בהם מצויירים, ומשל זה שיהיה הריח מתוק ויהיה הטעם מתוק,
 505 [30] וקצת העניינים הם בהם ההפך. ועל כן תמצא ריח חריף וריח עפיץ וריח
 חמוץ וריח ערב. אבל כמו שאמרנו מפני היות ההרחות אינם מבוארות הענין
 ונגלות כמו הטעמים, [421b] כן אלו אמנם נאמרו שמותם על דרך ההדמות
 בטעמים. כי הריח המתוק הוא ריח הכרכום וריח הדבש, והריח החריף ריח
 השום ודומהו, ועל זה הענין ילך הענין גם כן בשאר. [5] וכמו שהשמיעה וכל

(494) ושלא: ושלו r (498) בשאריה: כשאריה r (502) *בהבנה: בהכנה l, r (506)
 ההרחות: ההראות l, r i.m.

(492) בו: A- (493) בריאה: verus A (= صحيح), ומן הדין הוא: et videtur A
 nisi conveniens oculo: Ar, εὐλογον (494) אלא במי שאינו בעל שער: Ar,
 καὶ ,et inconueniens A: A, τῶ φοβερῶ (495) והמורגל: Ar, A
 ἀφόβῳ (498) בתכלית הבריאות: A, valde verum A (ראה 493), מקצר
 מ- (= قصر): A, diminuitur a A (499) נבדילנו בבריאותו: A, excedit omnia A
 διαφερόντως ἀκριβοῖ (501) מוטבע: Ar, εὐφρεῖς Ar, discretus A
 או זולתי מוטבע: A, A, καὶ ἀφρεῖς (502) בלתי מוטבע *בהבנה: non
 ,discretum A: Ar, εὐφρεῖς ἢ διάνοια (503) מוטבע: A, discretum A
 εὐφρεῖς Ar (503) ההרחות: A, in odoribus A (504) מצויירים:
 A, convenientes A (506) מבוארות הענין ונגלות (507): A, manifesti A

- 510 אחד מן החושים, אמנם אלו הם למושמע וזולתי מושמע, אבל האחרים הם לנראים וזולתי נראים, *כן הריח גם כן מורח וזולתי מורח. ממנו מה שהוא זולתי מורח מפני שהוא לא יתכן לעולם שתהיה לו ריח, וממנו שהוא בלתי מורח כי הוא חלוש, ומה שיהיה ריחו רעה. כן גם כן יאמר בלתי המוטעם. והריח גם כן יהיה ממוצע, כאלו אמרת אויר או מים. [10] כי בעל חיים גם כן 515 אשר שוכן במים יחשב שהוא ירגיש הריח, ועל זה המשל בעלי הדם וזולתי בעלי הדם, כמו שירגישנו גם כן החי אשר באויר, כי קצת אלו יטושו עלי אוכלם מרחוק, כי הוא יריחנו.
- ועל כן נראה שזה המקום ספק, שיהיה בעל חיים כלו יריח עלי דמיון אחד, ויהיה האדם אמנם יריח כשיתנפש, [15] אבל יוציא הניפוש או יכלאנו, לא יריח, לא מרחוק ולא מקרוב, ולא אפילו יושם בנחיריו ניפוש. כי הדבר, 520 כשיושם על המרגיש בעצמו, לא יורגש, ענינו משותף בכולם, או שלא תפול ההרגשה בלתי הניפוש הוא ענין מיוחד בבני אדם. וזה יתבאר למי שנסהו. [20] על כן ראוי מזה שיהיה הבעל חיים בלתי בעל דם, כשיהיה בלתי מתנפש, לו הרגשה אחרת, זולתי אשר נספר. אבל זה בלתי איפשר, אחר 525 היותו מרגיש הריח, כי חוש המורח ואשר ריחו טוב וזולתי ריחו טוב אמנם הוא ריח. ועוד שאנו מוצאים הריחניים החזקים אשר יפסיד האדם [25] הפסדם, כמו הכופר וריח הגפרית ודומהו. על כן ראוי בהכרח שיהיה מריח, אבל לא כשיתנפש.
- וידמה שיהיה זה ההרגש באדם משתנה לו בשאר בעלי חיים, כהשתנות

(511) *כך: l, r

(511) *כך: sic A (513) ומה: aut quia A (514) גם כן: A-, ממוצע: per medium A (516) יטושו: A moventur, עלי (= علی, על) (517) מרחוק: in remoto A, כי הוא יריחנו (= כי הם יריחוהו): A-, Ar ὑποσμμα ὑγρόμενα (520) ניפוש: A odorosum (521) כשיושם: A+, sensible A-, או: A (524) זולתי אשר נספר: A-, Ar παρὰ τὰς λεγομένας (525) המורח: A-, fortes odores A (526) הריחניים החזקים: אשר יפסיד האדם (= אשר יפסידו האדם) (527) הפסדם: A nocent eis, הכופר: ἀσφάλτου Ar, putrefactionis A

D, G

= Secundum medium A, Miss: האמצעי: אר לל על (546) sicut A: >כמו
(545) (משום =) אר, gustus in eo: בם בעתם המר
(=) אר, tactus A: (משום =) אר, gustus in eo: בם בעתם המר
(541) (ל' =) A recipiensibus A: (ל' =) אר, gustus in eo: בם בעתם המר
in: הברור: אר, gustus in eo: בם בעתם המר
A: (530) אר, gustus in eo: בם בעתם המר

אשר, דל.

אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)

אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)

540 אר

אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)

אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)
אשר: אר, gustus in eo: בם בעתם המר * (542)

דבר מקבל חוש הטעם בלתי לחות, אבל בו בפועל או בכח לחות, ומשל בזה המלות, שהוא ממהר ההתכה עצמו ומתיר עמו הלשון.

550 [20] וכמו שהראות הוא לנראה ולזולתי נראה, כי החשכה דבר בלתי נראית, והראות יבדיל זה כס כן, והוא נראה במי שהוא בתכלית הבריקה, כי זה גם כן על צד מן הצדדים בלתי נראה, אלא שזה על דרך בלתי הפנים אשר ילך עליהם ענין החשכה, וכן השמיעה היא לקול ולמנוחה, אשר אחד מהם נשמע ׀ והאחר לא נשמע, והוא לקול [25] החזק, כמו שהראות לברק. כי כמו שהקול *החלש אינו נשמע, כן על צד אחר החזק גם כן והאונס. ושאינו נראה ממנו מה שיאמר כן בכלל, כמו בשאריה כל זמן שלא יהיה זה בו, ויש ממנו מה שדרכו אלא שאינו לו, או לו לפי הקיצור, כמו מי שאין לו רגל ומה שאין כח לו. וכן הטעם הוא למוטעם [30] ולזולתי המוטעם, וזה הוא מה שהיה טעמו חלוש או רע או מפסיד למוטעם. והנה יחשב כי השתוי וזולתי השתוי כן, כי שהם יחד טעם אחד, אלא שזה על שהוא רע מפסיד לטעם, וזה לפי הענין הטבעי. והשתוי משותף למישוש ולטעם.

[422] ומפני היות הטעם *לח, התחייב בהכרח שתהיה מרגיש לא לח בהשלמה, ולא זולתי איפשר מהתלחלח. כי המוטעם יהיה מתפעל הפעלות מה בעבור המוטעם מדרך מה הוא מוטעם. ויתחייב בהכרח שיהיה מתלחלח

(549) מלוח: מליח l, ומתיר: מתיר r, ו del. l, מתיר l (555) הקול *החלש:
הקול הקול r, l (562) *לח: לא r, l

(549) עצמו: A-, מתיר (= מתיד): Ar, dissolvit Av (551) $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ et aliud במי (= במה) (553) silentii A למנוחה: (554) ׀ והאחר לא נשמע: $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, maximi soni A לקול החזק: non audibile A והוא (= והיא), לקול החזק: $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, A- (555) *החלש: $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, A- (556) $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, A- (557) carentibus hoc A (558) (= עجز): A-, $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (559) B $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (560) יחד: A, quocumque modo Ar $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (562) *לח: humidum A (563) המוטעם (= טעם): Ar, gustus ה $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (551) Ar, dissolvit Av (552) $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ et aliud (553) silentii A (554) ׀ והאחר לא נשמע: $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, maximi soni A (555) *החלש: $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, A- (556) $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$, A- (557) carentibus hoc A (558) (= עجز): A-, $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (559) B $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (560) יחד: A, quocumque modo Ar $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$ (562) *לח: humidum A (563) המוטעם (= טעם): Ar, gustus ה $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon$

565 מה שאיפשר בו שירטב והוא שלם, [5] אלא שהוא לא יתלחלח, כלומר חוש הטעם. והנה יורה על זה כי הלשון אינו מרגיש כשיהיה חזק היבשות ולא כשיהיה מרובה הלחות, כי המישוש בעצמו יהיה ללחות הראשון, כמו מי [מה] שקדם וטעם, ואחר כן טעם טעם אחר, וכמו שהחולים *ימצאו הענינים כלם מרים מפני שהם אמנם ירגישו בלשון [10] והוא משוקה בלחות, זה ענינה. ומיני הטעמים, כמו במראים, אמנם הפשוטים הם ההפכים, והם 570 המתוק והמר. אבל הרודפים אמנם לזה כמו הדשן או לזה המליח. אמנם בין אלו החריף והקובץ והעפיץ והחמוץ. כי יוכל שיהיו אלו המינים יחשב [15] שהם מיני הטעמים. על כן ראוי שיהיה מזה הטועם הוא בכח בזה הענין, והמוטעם הוא הפועל.

575 פרק יא

ואמנם הממושש והמישוש המאמר בהם אחד בעצמו. כי המישוש אם לא יהיה חוש אחד, אבל יותר, מן הראוי שיהיו המוחשים הממוששים גם כן יותר מאחד. [20] אלא שהוא ממה שהוא מקום ספק אם היא אחת או יותר מזה. אבל [ה] חוש המישוש אם הוא בבשר או במה שזולת זה ממה שדומה לו, <או> לא, אבל זה הוא הממוצע, אבל המרגיש הראשון הוא דבר אחד 580 זולתו מבפנים? כי אם תהיה הרגשה יחשב בה שהיא להיפוך אחד, ומשל זה הראות ללבן והשחור, [25] והשמיעה לכבד והחד, והטעם למר ולמתוק. אבל בממושש יש בו מינים הרבה מן ההיפוך, החם והקר, והלח והיבש, והקשה והרך, והשעיר והחלק, ושאר מה שדומה לזה ממה שילך זה הדרך. אלא שיש 585 הנה דבר בו התרה לזה הספק, והוא שבשאר החושים גם כן מינים מן ההפך יותר מאחד [30], ומשל זה כי בהוצאת הקול עם החידוד והכובד, <הגדלות>

(565) שלם: salvatus A, כלומר: A- (568) וטעם: A+ saporem fortem,
 *ימצאו: A sentiunt, Ar φαίνεταΙ (572) קובץ: A stipticus, B قابض
 (577) חוש: A genus, Ar αἰσθησις, המוחשים: A- Ar τὰ αἰσθητὰ
 (578) היא אחת (= הוא אחד) (579) המישוש (= הממושש): A tactus, τὸ
 Ar ἀπτικουῦ (580) <או>: A aut (581) להיפוך אחד: eiusdem
 A asperum, Ar μῆς ἐναντιώσεως (584) שעיר: A contrarietatis
 (586) בהוצאת הקול: A in sono (= בקול), <הגדלות>: A magnum

והקטנות גם כן, וחלקות הקול ושעירותו, וענינים אחרים ילכו בזה הדרך. ובמראה גם כן מינים אחרים ילכו זה הדרך. אבל אינו מבואר מה זה הדבר המושם, כמו השמיעה לקול, כן למישוש.

590 אמנם אם המרגיש מבפנים או לא, אבל [423א] תחלת מה שיראה, כלומר הבשר, יחשב כי *אותו הראיה אינו שום דבר בראיה עליו, כלומר שהחוש יהיה בעת שיחוש. כי אתה עתה, אם תקח על דרך משל קרום והלבשתו, המשל הוא על משל אחד יתחיל החוש מיד עת שימשש, עם שהוא מן המבואר שהמרגיש אינו הוא באלו הענינים. [5] ואם יהיה מן הבשר בו, 595 היה מגיע לחוש יותר מהרה גם כן. ומפני זה יהיה האבר מן הגוף ידמה שיהיה ענינו כענין האויר, אלו היה דבק בגוף בעת שיקיף. כי אנו היינו אז חושבים שאנו בדבר אחד נרגיש הקול והמראה והריח, ושהראות והשמיעה [10] והריחה הרגשה אחת. אמנם עתה מפני שהדבר, נרצה לומר אשר בו תהיה אותה התנועה, כלומר הראות והשמיעה והריחה, מתפרדים, יתראו החושים 600 אשר זכרנום שהם משתנים. אבל המישוש זה העתה נעלם. כן כי אי אפשר עמידת הגוף המתנפש מזה ולא ממים, וזה הוא יצטרך שיהיה חלק. וישאר שיהיה מארץ ומאלה [15] *במערב כבשר ומה שדומה לו. הנה ראוי בהכרח שיהיה הגוף הממוצע הממשש מתדבק, והוא אשר במיצועו יהיו המורגשים והם יותר מאחד. והנה יורה על שהם יותר מאחד המישוש אשר בלשון, כי

(591) *אותו: את l, r? (602) *במערב כבשר: במעביר הבשר l, r

(589-588) הדבר המושם (الموضوع): subiectum A (591) *אותו: illud A, בראיה עליו: A- (592) שיחוש: tangitur A, עתה: A-, Ar טוט (593) והלבשתו: carnem A+, המשל הוא על משל אחד (= המשל הוא על משל אחד בעצמו): eodem modo A, יתחיל: apparebit A, שימשש (= שימושש): tangitur A (594) מן הבשר: consolidatum A (595) לחוש (= החוש): sensus A (597) בדבר אחד (= בדבר אחד בעצמו): idem A (598) הדבר: Ar, aer A, δὲ, נרצה לומר: A- (599) אותה התנועה: isti motus, מתפרדים (= מתפרד) (600) המישוש (= במישוש): in tactu A (601) מזה: A, ex aere A, חלק: durum A (602) *במערב כבשר: in carne A, αἰσθησεις Ar αἰσθησεις... οὐκ αἰσθησεις αἰσθησεις Ar

605 הוא מרגיש המורגשים כולם באבר אחד בעצמו, והטעם. ואלו היה שאר
הבשר [20] ירגיש הטעם, היה נחשב שהטעם והמישוש הרגש אחד בעצמו.
אבל עתה הם שנים מפני שהענין לא יתהפך.
וממה שיספק בו האדם שכל גשם יש לו עומק וזה הוא השיעור השלישי.
והגשמים אשר ביניהם גשם אחד ממוצע, כי לא יתכן שיהיה נוגע קצתם
610 לקצתם. והלח לא יהיה נעדר מן הגוף [25] ולא הטבול, אבל ראוי בהכרח
שיהיה מים או יהיה בו מעט מן המים. והענינים אשר ישים קצתם לקצתם
במים, כשיהיו קצוותם אינם יבשים, הנה ראוי בהכרח שביניהם ממוצעים,
והוא אשר סופם שקועים בו. כי אם יהיה זה אמת אי אפשר שימשש דבר
אל דבר במים. וכמו כן באויר, [30] כי ענין האויר גם כן בהיות בו *כענין
615 המים אצל מה שבמים. אלא שיעבור עלינו [423] מה שבאויר יותר, ומשל
בזה הבעל חיים גם כן אשר במים, אם יהיה הגוף הטבול במים ימשש הגשם
הטבול. אם חוש הענינים כולם על משל אחד או חוש הענינים המשתנים
משתנים, כמו שיחשוב עתה במוטעם והמישוש שהם במישוש, אבל שאריה
מרחוק? או אין הענין כן, אבל אנו נרגיש הקשה והרך [5] במיצוע ענינים
620 אחרים, כמו שנרגיש המחדש לקול והנראה והנשמע, אבל אלו מרחוק ואותם
מקרוב, ועל כן לא נשער בו. ואם לא שאנו נרגיש הענינים כולם במיצוע מה,
אבל יעבור מעלינו בשני אלו. כי אנו היינו אומרים גם כן במה שקדם, אלו
היינו מרגישים הממוששים [10] באמצעות קרום עד שיהיה עובר מעלינו
שימנע, היה *עניננו כמו שהוא עתה במים ובאויר. כי אנו נחשוב עתה שאמנם

(614) *כענין: sicut A (624) *עניננו: ענינו I, r

(605) מרגיש: tangibilia A, αλοθάυεται Ar, sentiuntur A, המורגשים:
(611) ישים, ימָסֵ B, occurrunt A, B, ἀπτόμενα (612) קצוותם (=)
קצותם, ממוצעים (= ממוצע): medium A (613) סופם (= סופיהם) (614)
בהיות בו: cum eis que sunt in eo A, *כענין: sicut A (615) שיעבור עלינו:
(618) ignoamus A (618) משתנים (= משתנה), מוטעם (= טעם): gustus A,
(621) duo A+ (620) והנשמע: odorabile A, אלו (= זה), אותם:
(622) et sic nos A, יעבור מעלינו: non comprehenditur a
(623) nobis A (623) עד...שימנע (624): ita quod non perciperemus eam A,
*עניננו: dispositio nostra A

645 מה שמטבעו ההרגשות בלבן והשחור שלא יהיה ולא אחד מהם, אבל בכח יחד, וכן בשאריה, [10] שיהיה גם כן במישוש לא חס ולא קר. ועוד כמו שהראות היה על צד מן הצדדים לנראה ולזולתי נראה, ועל זה הדמיון שאר מה למקבילות, כן המישוש גם כן לממושש ולזולתי הממושש. וזולתי הממושש הוא מה שהיה בו מתואר הממוששים ממנו מזער אחד, על משל 650 מה שעליו האויר, [15] ורובי הממוששים כמו המפסידים. כי נאמר בחושים באחד אחד מהם מן הדרך הרשום.

פרק יב

והנה ראוי שיוקח כלל מענין כל חוש כי המרגיש הוא הוא המקבל לצורות המורגשות זולתי ההיולי. ומשל בזה כי השמיעה תקבל סימן החותם [20] 655 בלתי הברזל או הזהב, וגם יקבל הסימן אשר מזהב או מנחושת, אלא שזה אינו מדרך הנחושת ולא הזהב. וכן אחת אחת מן החושים מתפעל מפני שיש לו מראה או טעם או קול, אלא שזה אינו מדרך מה שיאמר כל אחד מזה, אבל מדרך שהוא בענין הרמוז אליהם, ובענין. [25] ואשר בו זה הכח הוא המרגיש הראשון. והם דבר אחד, אבל במציאות משתנים. כי אשר נרגיש הוא 660 גודל מה, ואין שנרגיש, ולא החוש גודל, אבל ענין וכח לזה. ומן המבואר מזה

(645) ההרגשות: sentire A (647) שאר מה למקבילות (648): de aliis A, αἰ
 Ar εὐτελειμένω αὐτικῶν τοῖσιν, גם כן: A- (649) מתואר: de
 Ar, dispositione A, διαφορὰν, מזער אחד: (650) valde modicum A
 רבוי: A- αἰ ὑπερβολαί, Ar, aut valde intensum A
 Ar ἀπὸ τῶν (651) מן הדרך הרשום: A secundum descriptionem (653)
 ראו שיוקח כלל: A dicendum est universaliter, αἰ καθόλου δεῖ, Ar
 Ar λαβεῖν (654) שמיעה, cera A (= שמע, שעוה), סימן: A formam
 Ar ἡμῶν (656) אחת אחת (= אחד אחד) (657) מזה (= מאלו) (658)
 בענין... ובענין: A in hac dispositione, et in intentione (659) דבר אחד (=)
 דבר אחד בעצמו): idem A, נרגיש: A sentit

כי הסבה אשר לו יהיו ריבויי המורגשים [30] יפסידו כלי החוש מה שהוא גם כן. וזה כי כשתהיה תנועת המרגיש יותר חזקה ממנו, *הותר ענינו, וזה היה החוש, כמו *שתותר גם כן ניאותות היתרים וסדרם כשיתקעו תקיעה חזקה. והסבה אשר הצמחים אינם מרגישים, ויש בהם חלק אחד נפשי, והנה יקבלו ההפעלות מהממוששים, [424ב] כי הוא יחמם ויקרר, כי הסבה בזה שאין להם מיצוע ולא התחלה יוכלו בהם לקבל צורות המורגשים. אבל לא יתפעלו הפעלויות מהריח כל זמן שאי איפשר לו שיריח, או בעבור המראה [5] כל זמן שאי איפשר לו לראות. וכן בשאריה. כי אם יהיה המורח אמנם הוא הריח, כי כל שבו יפעל ההרחה הריח יפעלנו. אם כן ראוי לפי זה שלא יהיה דבר ממה שאי איפשר לו שיריח יהיה איפשר שיהיה נפעל מהריח, וזה הוא המאמר בעצמו בשאריה גם כן. ואין שום דבר גם כן ממה שאיפשר לו, אלא מדרך מה שכל אחד מהם מרגיש. ועם זה, כי זה מבואר באלו הפנים גם כן. [10] כי הוא לא האור ולא החושך ולא הריח יפעלו שום דבר בגשמים, אבל הענינים אשר אלו בהם, והמשל בזה כי האויר אשר עמו הרעם יבקע הקורה. אבל הממוששים והטעמים יפעלו, כי הם אם אינם פועלים, בעבור איזה דבר כי הם יהיו נפעלים וישתנו הגשמים בלתי המתנפשים? ומזה גם כן יתפעלו ונאמר שאין כל גשם מטבעו שיתפעל מן הריח [15] ומן הקול, ומה שיתפעל גם כן בלתי נכלא ולא יהיה נשאר, והמשל בזה האויר, הוא רוח מפני שהוא מתפעל. אם כן מה ההפרש בין הריח ובין הנפעל? ונאמר כי ההרחה הרגשה, ושהאויר כשיתפעל במהירות אבל ישוב מורגש. 680

נשלם המאמר השני מספר הנפש לארסטו, תהלה לאל, ונתחיל המאמר השלישי מספר הנפש לארסטו.

(662) המרגיש: המורגשים, r del, המרגיש r, *הותר: היותר l, r (663) *תותר: תיתר l, r

(661) ריבויי המורגשים: A sensibilia intensa (ראה 642), כלי החוש: A instrumenta sensuum (663) ניאותות: A consonantia, וסדרם: et A kal ò tóvos (664) יקבלו: A recipit (666) יתפעלו (= A patitur (667) כל זמן (= ל): A quod (= ל, מה) (669) כי: A contingit ut (670) איפשר ש-: A- (673) החושך: A+ neque sonus (678) גם כן: A-, בלתי נכלא: A non est determinatum (Ar, ðóπιστα, הוא et propter hoc A est enim ventus A מפני שהוא:

מאמר ג

פרק א

אמר ארסטו: אמנם אין הרגשה אחרת זולתי החמשה, והם הראות והשמיעה וההרחה והטעם והמישוש, כי מאלו העניינים יזומן האמתות בזה. כי אם יהיה לכל [25] מישוש חוש, חושו עתה לנו, כי נפעלי הממושש מדרך מה הוא ממושש כולם הם מורגשים לנו במישוש. והנה ראוי בהכרח אם יחסר לנו חוש אחד, שיחסר לנו מרגיש אחד. וכל אשר אנו מרגישים בשנמששהו אנו, מורגש לנו במישוש הנמצא בנו, וכל אשר אנו נרגישנו במיצועים, לא כשאנו נמשש [30] בו עצמו, כי בפשוטים, כלומר משל באויר ובמים. והענין כך, כלומר שאם יפול באחד מורגשים יותר מאחד משונה קצתו מקצתו בסוג, ומשל זה אם יהיה המרגיש מאויר והאויר הוא לקול ולמראה, [425א] ואם יהיה נופל ביותר מאחד אחד בעצמו, המשל בזה המראה באויר ובמים, וזה שהם יחד משתנים, מבואר הוא כי מה לו אחד מהם לבד, ירגיש מה שירגיש בהם יחד. והחושים מן הפשוטים אמנם הם מן האויר והמים. כי הרואה ממים [5] והשמיעה מאויר והריחה מאחד משני אלו. ואמנם האש או שתהיה משותפת להם, כי אין כל דבר מרגיש זולתי מחמימות. והאדמה או *אינה ולא לאחד מהם או שתהיה מעורבת כל שכן לייחוד *במישוש*. הנה נשאר שהוא אין הרגשה יוצאת מן המים והאויר. ושני אלו הם עתה *בכבעלי*

(17) *אינה: אינם l, r

(4) יזומן האמתות בזה: *ex istis creditur A* (7) *שיחסר לנו מרגיש אחד*:
ut deficiat nobis aliquod sentiens A (10) *אם יפול (= יפלו): A fiunt*
בסוג: *necesse est ut habens istum sensum quod sentiat utrunque*
A+ (12) אחד בעצמו: *Ms G1: unum idem* = A, (13) יחד: *Ar, A-*, *ἄμφω*,
משתנים (= משתוים): *Ar, equales A*, *διαφανή*, *ذو صفاء* B (14) הרואה:
visus A, *Ar, κόρη* ה' (17) כל שכן לייחוד *במישוש*: *proprie...cum*
Ar, tactu *μάλιστα* (18) *בכ*: *in A*

חיים, עד שהחושים כולם [10] נאחזים במה שאינו הפוך ולא בו «הפסד». כי
 20 אנו נמצא העטלף גם כן שיש לו עינים תחת «העור. הנה ראוי אם לא יהיה
 גשם אחד אחר ולא הפעלות אינו הוא ולא לאחד מן הגשמים אשר אצלנו,
 אם כן לא יחסר ולא הרגשה אחת.
 ועוד כי אין איפשר שיהיה מרגיש [15] מה ולא למשותפים אשר נרגישם,
 אלא לכל אחד מן החושים במקרה. המשל בזה התנועה והעמידה והצורה
 25 והשיעור והמספר והאחד, כי אלו כולם אמנם בתנועה. והמשל בזה השיעור
 בתנועה, «וכן הצורה גם כן», וראוי שתהיה הצורה שיעור אחד. אמנם
 *המנוחה בשלא תנועה, אבל המספר בסבת [20] המתדבק ובסגולותיו. וזה
 כי כל אחד מן החושים ירגיש אחד. אם כן מן המבואר שאי איפשר שתהיה
 הרגשתו מיוחדת לאחד מאלו, איזה שתהיה, כאלו אתה אומר התנועה. וזה
 30 שהמה יהיו כמו העתה נרגיש במראה *המתוק. אבל זה כי לנו חוש שני
 הענינים בו, כשיסיפיקו נדעם. ואלו לא היה הענין כן לא היינו מרגישים אותם
 [25] אלא על דרך המקרה. ומשל בזה בן פלוני, כי אנו אין אנו מרגישים בן
 פלוני אבל לבן, ומקרה לזה אם יהיה בן פלוני. אבל הענינים המשותפים לנו
 חוש משותף להם, לא בדרך המקרה. אם כן אין להם חוש מיוחד, ולולי זה
 35 לא היינו מרגישים אותם כלל, לא [30] כן כמו שאמרנו שאנו רואים בן

(27) *המנוחה: במנוחה I, r (30) *המתוק: המקיף: I, r

(19) נאחזים במה: Ar, distincti in eis A (= ἕχονται ὑπο τῶν הפוך =) (20) occasionem A (= מתקוצא) diminuta A (= מתקוצא B), «הפסד»: (21) «חפאש»: talpa A (= خلد B, Ar, σπάλαξ), גם כן: A-, Ar, καὶ (22) אם כן: ut A (25) אמנם: A+ sentiuntur (26) «וכן הצורה גם כן»: quapropter figura etiam A, «ראוי ש-»: enim A (27) *המנוחה: A, quies, בסבת (=) (= بسبب): A, per negationem (= بسلب) (29) הרגשתו: A, sensus (30) העתה (الآن = עתה), *המתוק: A, dulce (31) כשיסיפיקו: (= يصفق) cum sint ambo (32) Ar, coniuncta A, «إذا اتفقا B, נדעם: A, scit ea (33) בן פלוני: A, filius Socratis Ar, «Κλέωνος υἱὸν Socratis (= ابن إقليد) (33) מקרה: A, contingit (35-36) בן פלוני: ראה 32

פלתי. ואמנם *ירגישו החושים קצתם ייחדי קצתם בדרך המקרה. ואינו [חי] באחת [3425] *כשיהיו החושים יחד *באחד בעצמו, ומשל זה המרירה שהיא מרה וירוקה. כי אין המאמר *בששני הענינים כולם אחד הוא לזולתם. ועל כן יכנס עלינו גם כן הטעות עד כשימצא ירוק תחשוב שהוא מרירה. ולמבקש שיבקש למה חושים יותר מאחת ואינה [5] אחת לבד, ונאמר כדי שלא נעזוב ההכרחים המשותפים כמו התנועה והשיעור והמספר. כי אלו היה לנו הראות אחד, נמצא הלא היה הראות בעצמו יותר ראוי שיעבור עליו הלבן, עד שיחשב שזה הוא כולם, מפני שהמראה והשעור [10] יחייב האחד מהם האחר יחד. אבל עתה מפני היותם המשותפים ימצאו מורגשים *באחר, יתבארו שכל אחד מהם דבר אחר. 40 45

פרק ב

ומפני היותנו מרגישים שאנו נראה ונשמע, יהיה ראוי בהכרח שתהינה ההרגשות בשאנו רואים או בזה הראות או באחר. אבל זה יהיה לראות ולמראה המונח. [15] או שיהיה שנים לאחד בעצמו או הדבר בעצמו. ועוד ואם תהיה ההרגשה בראות *אחר, או שתהיה עד בלי תכלית, או שתהיה 50

(36) *ירגישו: נרגיש l, r (37) *כשיהיו החושים: כשיהיה החוש l, r, *באחד: באמת l, r (38) *בששני: כששני l, r (44) *באחר: באחד l, r (50) *אחר: יותר ראוי l, r

(36) *ירגישו: sentit A, ייחודי: Ar, sensibilia A (37) *כשיהיו החושים...*באחד: cum sensus fuerint in eodem A, המרירה (=מרה): colera A (38) *בששני: quod utrunque A, אחד: Ar, eiusdem A, לזולתם: alterius A (= לזולתו) (39) מרירה (ראה: 37) (40) למה חושים: habemus sensus A (= למה לנו חושים), מאחת ואינה אחת (= מאחד ואינו אחד) (41) נעזוב: ignoremus A (42) אחד: solum A (= לבד), שיעבור עליו: ut ignoraret A (44) *באחר: ab alio A (48) ההרגשות: sentire A (49) המונח: subiecti A, לאחד בעצמו: Ar, unius A, הדבר בעצמו: sui A+ (50) *אחר: aliud A, או...בעצמו (51): aut erit in hoc infinitum, aut erit idem sui A

הדבר בעצמו, ראוי *שיפעל זה בראשון. ובזה מקום ספק, כי אם היה הראות אמנם הוא ההרגשה בראות, והנה נראה המראה, ואמנם יראה האדם מה שלו המראה כשיהיה שום דבר, כי אשר נראה [20] תחלה יהיה לו גם כן מראה. ונאמר כי מן המבואר כי ההרגשה בראות אינה היא אחת. כי אנו נשפוט בראות, ואנו לא נראה, על החושך ועל האורה, אבל אין זה על משל אחד. ועוד כי הרואה כאלו הוא בעל צבע. כי המרגיש מקבל למורגש חוץ מן ההיולי כל אחד לכל אחד. ועל כן כשיתפרדו [25] המורגשים גם כן, יהיו הרגשות ודמיונות נמצאות «במרגיש».

ופעל המוחש והחוש אחד בעצמו, אבל במציאות אינו הוא ענין אחד בהם בעצמו, כלומר בקול אשר בפעל והשמיעה אשר בפעל. כי איפשר שיהיה דבר אליו שמיעה והוא לא ישמע, והדבר לו קול אין תמיד שישמיע קול. [30] אבל כשיפעל מה שבכוחו שישמע, וישמיע קול מה שבכוחו שישמיע קול, *אז יהיה יחד [426א] השמיעה בפועל והקול בפועל. ולאומר יש לומר כי הראשון משני אלו שמיעה והשני ישמיע קול.

ואם תהיה הפעולה והתנועה והנפעל אמנם יהיה בנפעל, אם כן ראוי בהכרח שיהיה השמיעה והקול אשר הם בפועל במה שבכח. [5] וזה כי פעולת הפועל והמניע אמנם יהיה בנפעל. ומפני זה אינו ראוי בהכרח שיתנועע מה שהוא מניע. אם כן פעולת המשמיע הקול או יהיה קול או השמעת קול, ופעולת השומע או שמיעה או השמעה, כי השמע שני מנינים והקול שני מנינים. וזה הוא הקול בעצמו בשאר החושים והמוחשים. כי כמו שהפעולה וההפעלות [10] אמנם הוא בנפעל לא בפועל, כן פעולת החושים «המוחשים» הם במרגיש. אלא שבמקצת העניינים נפל להם גם כן שמות כמו השמעת הקול

(51) *שיפעל: שנפעל l, r (60) איפשר: אי איפשר r (63) *אז: או r, l

(51) *שיפעל: ut faciat A (53) כשיהיה שום דבר: quando videt aliquid A, כי אשר נראה: continget ut illud quod videt A (57) גם כן: A- (58) «במרגיש»: in sentiente A (62) «אבל...קול»: cum autem fecerit illud quod est in sua potentia ut audiat, et sonaverit illud quod est in sua potentia ut sonet A (63) *אז: tunc A (66) שיהיה (= שיהיו) (67) יהיה (= תהיה) (68) אם כן: Et A (70) הקול (= قول, מאמר): sermo A (71) הוא (= הם), «המוחשים»: et sensibillum A (72) נפל (= נפלו)

והשמיעה, ובקצת העניינים אחד מהם אין לו שם. כי פעולת הראות נאמר לה
 ראיות, אבל פעולת המראה [15] אין שם לה גם כן בלשון היונים. ומפני היות
 פעולת המורגש והמרגיש אחת אלא שהם במציאות ישתנו, ראוי בהכרח 75
 שיהיה הפסד יחד ושלומם יחד השמיעה הנאמרת על אלו הפנים, והקול. ועל
 זה המשל הטעם והמישוש אשר לטעם ושאריו. [20] אמנם אשר יאמר בדרך
 הכח אין זה בו «ראוי בהכרח». אבל הקדמונים בעלי הטבע לא מצאו במה
 שאמרוהו מזה, בזמן שחשבו כי הוא לא יהיה דבר לבן ולא שחור בלתי
 ראות, ולא טעם בלתי מישוש הטעם. ואמנם מה שאמרוהו מזה מפנים 80
 אמתיים ומפנים שאינם אמתיים. כי מפני היות נאמר על שני מינים החוש
 והמוחש, מהם בכח [25] ומהם בפועל, כי מה שנאמר יתחייב באלו, אבל
 אותם האחרים לא יתחייב «באלו». שאלו התירו המאמר במה שאינו נאמר
 במאמר מוחלט.

כי אם היה ההזדמות קול, והיה השמיעה והקול בדבר אחד בעצמו, והיה 85
 «ההזדמות יחס, הנה ראוי בהכרח שתהיה השמיעה [30] גם כן יחס מה.
 ומקודם זה יפסד כל אחד כשיתרבה השמע, כלומר המחודד והכבד. [426]
 וכן בטעם יפסד המוטעם, ובמראים יפסד הראות המרובה האורות והחושך,
 ובהרחה הריח החזק, והמתוק והמר, מדרך שהחוש יחס מה. ומפני זה יהיה
 החמוץ והמתוק והמליח כשתנהיגם והם לבדם בלתי מעורבים [5] אל 90
 הדומה, יהיו ערבים, כי אז יהיו ערבים. ובכלל שהמעורבים יותר ראוי שיהיו
 הזדמנות מן המחודד «והכבד», ובמישוש שאיפשר בו שיחמם או יקרר.
 והחוש יחס, וכשיתרבו יחלו או יפסדו.

(74) ראיות (= ראייה): visio A, גם כן: A- (76) ושלומם: et serventur A
 (77) המישוש אשר לטעם: gustus A (78) «ראוי בהכרח»: necesse est A,
 לא מצאו...מזה (79): non bene dixerunt A (80) בלתי מישוש הטעם:
 absque gustu A (82) יתחייב: Ar, sequitur A (83) «באלו»: συμβαλνει
 A, in istis A, התירו המאמר: dixerunt simpliciter A (85) הזדמנות:
 consonantia A, in saporibus A, בטעם: (88) συμφωγία Ar, quando fuerint posita cum
 gustus A (90) כשתנהיגם...אל הדומה (91): (92) A- simili A, יהיו ערבים: ὅταν...ἄγεται εἰς τὸν λόγον Ar,
 et grave A (93) יחלו (= خَلَّ): nocebunt A

אם כן כל אחד מן החושים הם למוחש המונח להם, והם נמצאים
 95 בהרגשתם מדרך מה שהוא מרגיש, [10] ויודן על דרכי המורגש המונח להם,
 והמשל בזה הראות על הלבן והשחור, והטעם על המתוק והמר, ועל זה
 המשל ילך הענין בשאריה גם כן. ומפני היותנו דנים גם כן על הלבן ועל
 המתוק ועל כל אחד מן המורגשים כשנחלקם אל כל אחד מהם, אם כן
 באיזה דבר נרגיש גם כן שהם ישתנו? הנה ראוי בהכרח [15] שיהיה זה
 100 בהרגשה, וזה שהם מורגשים. ונאמר שהוא מן המבואר גם כן שהבשר אינו
 הוא המרגיש הגמור. כי כשימושש «יתחייב שישפוט. אלא שאי איפשר»
 שישפוט השופט גם כן שהמתוק «משונה מהלבן בשניים נפרדים, אבל ראוי
 בהכרח שיהיו» *יחד לאחד בעצמו כתאנים(?) ולולי זה היה איפשר שיהיה
 אם כן, *כשארגיש אני זה ואתה [20] זה, יתבאר שהם יתחלפו. אבל ראוי
 105 שיהיה האחד יאמר שזה זולתי זה, כי המתוק בלתי הלבן. אם כן המקבל
 אחד בעצמו. וראוי שיהיה, כמו שיאמר, כן יפעל וירגיש. אם כן מן המבואר
 שאי איפשר שיוודן על הנפרדים בנפרדים. אבל אם זה לא יהיה ולא בזמן
 נפרד מהנה יתבאר. כמו [25] שאחד בעצמו יאמר שהטוב זולתי הרע, כן
 כשאמר באחד מהם שהוא זולתי, באותה שעה יאמר באחר גם כן ולא המתני

(97) דנים: דנין l (103) *יחד לאחד בעצמו: לאחד יחד בעצמו l, r (104)
 *כשארגיש אני זה ואתה זה: כשתרגיש אתה זה l, r

(94) הם (= הוא), להם (= לו) (98) כשנחלקם (= قسم): comparando ea A
 (101) כשימושש: A, cum tangeret A, ἀπτόμενον, «יתחייב
 שישפוט. אלא שאי איפשר»: Contingeret...quod iudicaret. Sed
 esse aliud ab albo per (102) «משונה...שיהיו» (103):
 ambo *יחד לאחד בעצמו: duo diversa, sed necesse est ut sint A
 δῆλα, (104) *כשארגיש אני זה ואתה זה: Ar, quando ego sentirem hoc et tu
 illud A, יתבאר: Ar, quod ego intelligerem A (105) δῆλον ἂν εἶη Ar,
 כי: Ar, et A, γὰρ, המקבל (= القابل): A, (106) יאמר, כן
 יפעל וירגיש: A, dicimus, sic agamus et sentiamus A, λέγει, οὕτως
 Ar, ex hoc A (108) מהנה: Ar, καὶ νοεῖ καὶ αἰσθάνεται Ar
 (109) המתני: Ar, A- τὸ ὅτε

- 110 בדרך המקרה, כלומר אמרי עתה שהוא זולתי, לא שהוא עתה זולתי. בל
נאמר ככה עתה ושהעתה, יחד אם כן. ויהיה בלתי מתפרד ובזמן בלתי נפרד.
[30] אבל בלתי איפשר שיהיה דבר אחד בעצמו יתנועע תנועות מהופכות
יחד מדרך מה שהוא בלתי מתחלק «ובזמן בלתי מתחלק». כי זה אם היה
מתוק יניע החוש [427א] או ההבנה מן «צד אחד» התנועה, אבל המר יהיה
115 בהפכו, והלבן על צד אחר. האם יוכל להיות השופט יחד במספר בלתי
מתחלק, ובמציאות נפרד? ויהיה על דרך אחד, כלומר מצד החילוק, נרגיש
הענינים הנחלקים, יהיה על דרך מה שהוא בלתי מתחלק [בשהוא בלתי
מתחלק]. [5] כי הוא בדרך המציאות מתחלק, ובמקום והמספר בלתי
מתחלק. ונאמר שזה אי אפשר. כי דבר אחד בלתי מתחלק הם השני הפכים
120 בכח, אבל במציאות לא, אבל בדרך הפעולה הוא מתחלק. ואי אפשר שיהיה
יחד לבן ושחור, אם כן ראוי שלא יהיה מקבל ולא צורתם, אם יהיה החוש
והציור בשכל [10] ילך זה הדרך. אבל כמו הדבר אשר יקראוהו בני אדם
נקודה האחת מדרך שהיא שנים, היא «מאזה הצד מתחלק גם כן. «ומדרך
שהוא דבר בלתי מתחלק, אם כן השופט אחד. ומדרך שהיא מתחלקת
125 «תעשה הנקודה בעצמה שני פעמים». ומדרך שהיא תעשה הקצה עם שהוא
שני קצוות, הוא ישפוט על שני ענינים והם מתפרדים, ויהיה זה «במתפרד.

(111) מתפרד: מתפרק r

(110) בל (= بل): sed A (111) ושהעתה: et quod est instans A (= ושהוא
עתה), יחד אם כן: Ar, igitur ergo A, Ms G (113) «ובזמן
בלתי מתחלק»: et in tempore indivisibili A (114) ההבנה: intellectum
Ar, aliquo modo A (116) על דרך אחד:
Ar, alio modo A (117) נרגיש (= ירגיש): sentit A (117) יהיה...מתחלק: et
Ar, alio modo indivisibile A, Ms A (119) הם (= הוא) (121) אם יהיה (= יהיו) (122) ילך (= ילכו) (123) נקודה
האחת: punctus unius A (= נקודת האחת), «מאזה הצד»: Ar, A-
מתחלק (= מתחלקת), גם כן: A- (124) שהיא מתחלקת «תעשה...» (125) (=
שהוא מתחלק יעשה), «תעשה...פעמים»: utitur eodem puncto bis A
הנקודה: Ar, puncto A (126) «ב-»:
per A

ומדרך שהוא אחד [15] והוא באחד.

ומזה הצד יהיה ביאורנו ענין ההתחלה אשר נאמר בבעל חיים שהוא מרגיש.

130 פרק ג

ומפני שהיו מוצאים הנפש בשני אלו ההבדלים בלבד, כלומר התנועה במקום והציור בשכל, והמשפט וההרגשה, והיה מי שהיה חושב כי הציור בשכל [20] וההבנה כאלו הם הרגשות מה, כי הנפש בשתי אלו המינים יחד יגיע ענין מן הענינים *וידענו. והיו אותם האנשים אומרים כי ההבנה וההרגשה דבר אחד בעצמו, כמו בנדקליס במקום שאומר כי הדעת בבני אדם גם כן יקבל לפי ההווה באותה שעה. ואמר במקום אחר ומפני זה תהיה ההבנה בהם תמיד. 135

[25] ואל זה בעצמו היה נוטה אומירוש בעת שיאמר כי זה דרך השכל. ואלו כולם יחשבו כי הציור בשכל גשמי כמו ההרגשות, ושההרגשה והבינה יהיה בדומה לדומהו, לפי מה שביארנו במה שעבר ממאמרנו. אעי"פ [427] שהיה מחוייב עליהם שיאמרו עם זה בטעות גם כן, כי זה יותר מיוחד בבעל חיים ועמידת הנפש בו זמן ארוך. ומפני זה ראוי בהכרח או שיהיה הענין לפי מה שאומרים בני אדם כי כל הענינים הנכתבים הם אמת, או שיהיה הטעות הוא חלקות זולתי הדומה, [5] כי זה הפך והדומה יודיע בדומהו. והנה יחשב כי הטעות בשני ההפכים אחד, ושאלו נאמר שההרגשה אינה היא ההבנה. וזה מבואר, כי זה נמצא בבעל חיים כלו, וזה אמנם ימצא במועט מבעלי חיים. 145

ולא הציור בשכל, והוא אשר בו יהיה הנכון ובלתי הנכון [10] [ו] הפכי אלו, וההרגשה דבר אחד בעצמו. וזה כי החוש בענינים המיוחדים צודק תמיד והוא

(128) ביאורנו: ביאורינו: r (134) *וידענו: וידיענו r, l (139) מאמרנו: מאמרינו r

(128) יהיה ביאורנו: A determinemus (131) שהיו מוצאים (= وجد):
 A determinabant (= حد) (133) יגיע: A iudicat (بقيضي) (134) אותם
 האנשים: A Antiqui (135) גם כן: A- (136) באותה שעה: A-, תהיה:
 A transmutatur (138) יהיה (= יהיו) (142) כל הענינים הנכתבים: omnia que
 A, transeunt per mentem Ar πάντα τὰ φαινόμενα (143) חלקות
 A (= ملاسة): A tangere (= ماسة, ממוש), ידיע: A cognoscitur (= ידע)

נמצא בבעל חיים כלו. ואמנם ההבדלה איפשר שיכזב, ולא נמצא בשום
 מבעלי חיים אשר אין לו דיבור. [15] כי הדמיון בלתי החוש ובלתי ההבדלה,
 150 וזה לא יתחדש זולתי חוש וזולתי זה לא יהיה הדעת. או שאינו הוא והציור
 בשכל והדעת דבר אחד בעצמו וזה מבואר. כי זה ההפעלות ענינו אלינו
 כשנרצה שאנו נוכל להציב *לצד עינינו [20] כדברים הסתומים בשמירה בלב
 ושנכזב צלמים. ואמנם שנחשוב אין הענין בו אלינו, כי ראוי בהכרח או
 האמת או השקר. ועוד כשנחשוב ענינים נוראים וענינים מרעידים מיד אנו
 155 מתפעלים, וכן אם נחשוב בענינים נותנים גבורת הלב. אמנם בדמיון [אמנם]
 יהיה ענינו <כענינו> אם נראה הענינים הנוראים או הנותנים גבורה בצורה.
 [25] והבדלת הדעת עצמו גם כן החכמה והמחשבה והפכי אלו. והמאמר
 בהבדלי אלו יהיה בזולתי זה המקום.

ומפני היות הציור בשכל זולתי ההרגשה, והנה יחשב שהציור בשכל ממנו
 160 דמיון וממנו דעת, ראוי שנבאר תחלה ענין הדמיון ואחר כך נדבר בענין האחר.
 [428א] ונאמר שאם היה במקום זה דמיון נאמר שהוא יחדש דמיון מה
 ואינו הוא על דרך ההשאלה, והוא כח מה מאלו הכחות או ענין בו נערוך
 ונצדק או נכזב. מאותה ההרגשה והמחשבה [5] והחכמה והשכל. ואמנם
 שהוא אינו חוש יתבאר מאלו הענינים, אם יהיה החוש או כח או פעולה, משל
 165 זה הראות והראיה, ויהיה מדמה שום דבר ואינו הוא ולא אחד מאלו, משל
 זה מה שידמה בשינה. ועוד שהמרגיש הוא שם תמיד, אבל הדמיון לא. ואלו

(152) *לצד עינינו כ-: מצב ענינו ב- r, 1

(150) או ש-: Quoniam autem A (152) *לצד עינינו: in directo oculorum
 nostrorum A, כדברים הסתומים בשמירה בלב: sicut res deposite in
 ὡσπερ οἱ ἐν τοῖς μνημονικοῖς τιθέμενοι, conservatione A
 (153) ושנכזב (= نکسب) צלמים: et fingere formas A, et fingere formas A
 Ar sicut dispositio: (ענינו) (=ענינו), <כענינו>: εἰδωλοποιούσυντες Ar
 nostra A, הענינים...בצורה: res in formis rerum timorosas aut
 (157) ἐν γραφῇ τὰ δεινὰ ἢ θάρραλα Ar, audactivarum A
 (161) et intellectus A+: (הבדלתי): differentie A, והמחשבה: (161)
 במקום זה: A- (162) ההשאלה: Ar, similitudinem A, μεταφορὰν, נערוך:
 Ar, innuimus A (163) κρύνομεν מאותה (=מאותם)

היו בפועל דבר אחד בעצמו, היה איפשר [10] שימצא הדמיון בכל הבהמות והשרצים. ואי איפשר זה, המשל בזה כמו הדבורה והנמלה והתולעת. ועוד שזה יצדק תמיד, אבל הדמיון רובו יהיה שקר. ועוד שאנו לא נאמר, ואנו נפעל באמת במורגש, אמנם נדמה זה הוא אדם. אבל אנו נאמר זה כשלא יהיה אדם בבירור, [15] ואז יהיה או אמת או שקר. ומה שאמרנוהו קודם ידמה למי שהוא גם כן עיניו סתומות במראות. ועוד כי אין הוא אחד מן אלו הענינים אשר יצדקו תמיד *כחכמה והדעת, כי הוא יהיה דמיון כוזב. הנה נשאר אם כן שנראה אם הוא מחשבה, אחר היות המחשבה יכולה להיות צודקת [20] ויכולה להיות כוזבת. אבל המחשבה יבוא אחריה הצידוק, כי אי איפשר שיהיה מי שחושב הוא לא יצדק במה שיחשבנו. ואין לשום מן הבהמות והשרצים צידוק, והדמיון נמצא בהרבה מהם. כי כל מחשבה ירדפנה צידוק, וירדוף אחר הצידוק הסתפקות, וירדוף ההסתפקות הדיבור. והבהמות והשרצים קצתם יש בו דמיון, אבל דיבור [25] לא. אם כן מן המבואר שהדמיון אינו עובר שיהיה לא מחשבה עם חוש ולא בחוש ולא הרכבת מחשבה וחוש, מפני הענינים ומפני שהוא מן המבואר כי המחשבה אינה דבר אחר אלא הדבר שהוא חוש גם כן לו. כלומר ההרכבה אשר תהיה מן המחשבה ללבן והחוש לו, «הוא» דמיון. [30] כי אי איפשר שיהיה מן המחשבה לאמת [3428] והחוש ללבן. והדמיון הוא המחשבה למה שירגיש לא בדרך המקרה. ו[גם] ידמה גם כן ענינים בטלים ויהיה לנו עם זה בהם

(172) למי: לפ. r del, לפי r (173) *כחכמה: בחכמה l, r

(168) ואי איפשר זה: quod non existimatur A (169) ואנו...במורגש (170): ὅταν, cum in rei veritate scimus hoc sensibile esse hominem A sicut ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς περὶ τὸ αἰσθητόν Ar *כחכמה: scientia A (175) הצידוק (= تصديق): fides A (176) יצדק (= يصدق): credat A (180) ולא בחוש: A- (181) מפני הענינים: ex istis rebus A (182) דבר אחר (= לדבר אחר): alicuius alterius A, הדבר (= לדבר): ab eo et cuius A (183) «הוא»: est A (184) לאמת: boni A, והחוש (= ומן החוש): et sensu A (185) ידמה: A, φάινεται Ar, ymaginamur A, גם כן: A-

אמונת אמת, משל זה אנו נדמה שיעור השמש שיעור כף, ונאמין שהוא יותר גדול מן היישוב. [5] הנה יתחייב או שישליך האדם המחשבה שהיתה לו, והיא שלם עם שלמות הענין, מבלתי שגגה ולא הסתפקות בהפכו, אבל בהיותו קיים יתרחק עליו שיהיה זה [הכרח] בעצמו צודק וכוזב. אבל יהיה כוזב כשיהיה נעתק הענין מבלתי ישוער בו. [10] אם כן אין הדמיון אחד מאלו הענינים ולא מהם.

אבל מפני היות שהענין יתנועע בתנועת דבר אחר זולתו והיה הדמיון יחשב בו שהיא תנועה ושהוא לא יהיה בלתי חוש, אבל יהיה במה שירגיש ובענינים שהחוש להם, והנה יתחדש תנועתו מפעולת המרגיש, והיה ראוי שיהיו אלו דומות לחוש, כי זאת התנועה [15] יהיה בלתי איפשר בה שתמצא לא נעדרת מן ההרגשה ולא במה שאין לו חוש. ויהיה מה שהיה לו יפעל ויתפעל בה ענינים הרבה, ויהיו צודקות וכוזבות. ואמנם יתחייב זה בעבור מה שאני מספרו. [ו] החוש לענינים המיוחדים צודק, ומעט יכנס בו הכוזב. ואחר כן החוש לדבר אשר יחייבנו [20] זה, ובזה המקום יסבול שיכוזב. אבל בזה שהוא לבן כי לא יכוזב בזה, אבל אם הלבן הוא זה או זולתו [או] יכוזב בו. ועוד שלישית החוש למשותפים הרודפים לענינים אשר יכריחם המיוחדים, והם אשר מציאותם לייחודים בהם, וארצה לומר כמו התנועה והשיעור, והם אשר השיגו המורגשים, ובאלו [25] בייחוד יכנס

(201) [או]: 2 + 1 del.

(186) אמונת אמת: *opinionem veram* A, כף: *pedalem* A, *ποδιαίος* Ar (188) שלם (=שלמה): *salva* A, עם שלמות הענין: *salute rei* A, שגגה: *ἕπιλαθόμενον* Ar, *vigilia* A, אבל: *aut* A (189) יתרחק עליו (= *بحق*) *necessario* A (192) מפני: *sicut* A, *ἐπειδή* Ar (193) שהיא (= שהוא), במה: *in eis* A (195) שיהיו אלו דומות (= שתהיה זאת דומה) (197) בה (= בו), ויהיו צודקות וכוזבות: *et erit verus et falsus* A (199) אשר יחייבנו זה: *quam sequuntur ista* A (200) אבל בזה: *v.g. hoc* A, *ὅτι* Ar *ἔπειτα* A, *quoniam* A (201) לענינים אשר יכריחם המיוחדים (202): *res quas consequuntur propria* A, *τοῖς* Ar *συμβεβηκόσι* (203) השיגו: *contingunt* A

הטעות. אם כן החוש והתנועה אשר יתחדשו מן השכל יהיו חלף החוש ויהיו
 205 הפך אלו השלשה מינים מן החוש. כי הראשון, כשיהיה החוש, יהיו צודקות.
 והאחרים השנים יהיו כזב, בין שיהיה עמו או שיהיה נעדר, וכל שכן כשיתרחק
 [30] המוחש. ובהיות מה שספרנו אינו הוא על זולתי מה שזכרנו, [429א] ומה
 שסופר הוא הדמיון, כי הדמיון תהיה תנועה מהחוש שיהיה בפועל. *וּמַפְנִי*
 היות הראות הוא מיוחד לחוש, קבל לו שם מהאורה, כי אי איפשר הראיה
 210 זולתי האורה. [5] ומפני היות ההרגשות יתקיימו בו והוא על דמיון אחד,
 יהיה הבעל חיים יפעל בו ענינים הרבה. קצתם מפני שאין לו השכל כמו
 הבהמות, וקצתם מפני שהשכל בו איפשר [ש]עילוף מי שנתעלף מחידוש או
 חולי או שינה, *כבני אדם. וזה יהיה סוף מה שנאמר אותו בדמיון, מה הוא
 ולמה הוא.

215 פרק ד

[10] אבל החלק מן הנפש אשר בו תדע הנפש ותבין, אם הוא נבדל או זולתי
 נבדל בגודל אבל בענין, ראוי לחקור בעד ההבדל כי מה הוא, ואיך יהיה הציוור
 בשכל. ונאמר שאם היה הציוור בשכל כמו ההרגשה, או שיהיה מתפעל
 הפעלות מה מהמושכל או [15] זולתי <י> זה ממה שדומה לו. אם כן ראוי
 220 שיהיה בלתי נפעל, אבל שהוא מקבל לצורה, ובכח כן, לא אותו. ויהיה ענינו
 על המשל: כמו המרגיש אצל המורגשים, כן השכל אצל המושכלים. הנה ראוי
 בהכרח אם יהיה שיושכלו הענינים כולם שיהיו זולתי מעורב, כמו שאמר

(208) שיהיה: r ditt. (213) *כבני: בני r, l

(204) מן השכל (= العقل): ab actu A (= الفعل) (205) יהיו צודקות (= יהיה
 צודק) (206) והאחרים השנים: Ar, alius A, αἰ δ' ἕτεροι, שיהיה (= יהיה)
 Et quia visus proprie (208) תהיה (= יהיה), *וּמַפְנִי...האורה* (210):
 est sensus, derivatum fuit ei nomen a luce; impossibile est enim
 forte videre sine luce A (212) השכל בו איפשר [ש]עילוף מי שנתעלף:
 τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν, intellectus in eo sincopizatur A
 (= מחידוש: Ar, ab aliquod accidente A (222) שיושכלו הענינים כולם (= שיהיה)
 שישכיל הענינים כולם): si intelligit omnia A (= שיהיה)

אנכסאגוריש למען יחטוף, כלומר למען יודיע. [20] כי אם נראה בו מראה, מנע בו ההבדל. אבל זולתו יהיה לו טבע זולתי זה, כלומר שהוא איפשר. 225
 *והדבר גם כן מן הנפש הנקראת שכל, וארצה לומר בשכל הדבר אשר בו נכיר בני אדם *ונבדיל, אינו הוא בפועל שום דבר מן הדברים הנמצאים קודם שנשכיל. ועל כן יהיה מן הראוי אינו מעורב לגוף. [25] כי אלו היה מעורב לגוף היה בענין מה, או חס או קר, והיה לו כלי אחד, כמו לחוש. אלא שעתה אינו הוא על שום דבר מזה. הנה מצאו האומרים כי הנפש מקום הצורות, אלא שהיא אינה בעצמה אבל החכמה, ואין הצורה *בהשלמה אבל בכח. 230
 [30] אמנם אם נעדר הנפעל במרגיש ובמצייר בשכל אינו הוא מתדמה, [ו] נראה בחושים והחוש. כשהחוש [429ב] לא יוכל לחוש אחר מורגש חזק, כאלו אתה אומר המרגיש השב לאחור בעבור הקולות החזקות, ו[לא] אותם שחוזרים לאחור בעבור המראים החזקים ובעבור ריחנים חזקים, לא יראו ולא יריחו. אבל השכל כשיצייר דבר חזק מן המושכלים לא יהיה ציורו למה שתחתיו יותר חסר, אבל יותר נוסף. [5] כי המרגיש לא ימלט מן הגשם, וזה נבדל. ובהיות כל אחד מהם כן, כלומר כמו שיאמר החכמה בפועל, וזה יכנס
 אא

(225) *והדבר: בדבר l, r (226) *ונבדיל: ונגדל l, r (230) *בהשלמה: בהשלימה l, r

(223) יחטוף: imperet A, יודיע (= ידע): cognoscat A, כי אם...ההבדל (224):
 Si enim in eo apparuerit, apparens impediēt alienum, quia est παρεμφαινόμενον γάρ κωλύει τὸ ἀλλότριον καὶ , aliud A
 Et sic non habebit naturam nisi :ἀντιφράττει אבל זולתו...זה: Ar
 et cogitamus A *ונבדיל: (226) A- גם כן: illud A *והדבר: (225) istam A
 (227) נשכיל: A intelligat (229) מצאו: A Recte dixerunt (230) בעצמה:
 A, universa A, החכמה: A intelligens (231) נעדר הנפעל: A privatio
 A passionis (232) בחושים והחוש: A in sensu A, ἐπι τῶν αἰσθητηρίων,
 Ar καὶ τῆς αἰσθήσεως A, כש-: A enim (233) המרגיש השב לאחור: A-
 בעבור: A post, A, *אתם שחוזרים לאחור (234): A- בעבור: A post, A
 Ar, *לא יראו ולא יריחו (235): A, A- οὐτε ὄραν οὐτε ὁσμάσθαι Ar, A-
 (236) לא ימלט מן: A non est extra (237) יכנס: A continget A

כשישוער שישכיל בעצמו, יהיה אז גם כן בכח על צד מן הצדדים, אלא שהוא אינו על צד מה שהיה קודם שיתלמד או ישגיח. כי הוא אז יוכל להשכיל בעצמו [10].

240

ומפני היות הגודל שום דבר ׀המציאות לגודל דבר זולתו, והמים שום דבר ׀ והמציאות למים *דבר זולתו, וכן בענינים אחרים הרבה, אבל אין בענינים כולם, כי בקצתם המציאות לבשר והבשר ענין אחד בעצמו, הנה יסופר או ׀בשני ענינים או בענינים ישתנו. כי הבשר אינו הוא נמלט מן החומר, אבל כמו הפשיטות שבנחירים הוא דבר רמוז אליו בדבר רמוז אליו. והוא במרגיש [15] ימנה החם והקר, והענינים אשר הבשר מיוחס מה להם. ונודיע בדבר אחר [מה הוא הדבר], או בנפרד או בענין הקו החוזר אחר על עצמו כשיתמשך, ׀מה הוא ׀ המציאות לבשר. וגם בענינים הנמצאים *בהסרה, הישר כפשיטות האף, כי הוא עם כמה מתדבק. [20] אבל מדרך המציאות, ׀המציאות׀ *לישר דבר זולתו, ותהיה שניות. אמנם יסופר גם כן בדבר אחר, או בשעניניו ׀ תהיה אחרת. ובכלל ענין הדברים אשר בשכל ילך על שהענינים נבדלים מהחומר הנקרא היולי. והאדם יוכל להקשות: אם

245

250

(242) *דבר זולתו: שום דבר l, r (249) *בהסרה: בהסרת l, r (250) *לישר: לבשר l, r

(238) כשישוער (= قَدَّر): quando poterit A (= قَدَر) ישגיח: invenit A (241) ׀המציאות...דבר׀ (242): et esse magnitudinis aliud, et aqua est (243-244) הנה יסופר (يقص): necesse est aliud A, *דבר זולתו: aliquid A extra, per A: נמלט מן: ut experimentetur A (= يقضى), Ar κρῖναι, *ב: experimentatur A (245) א פשיטות: simitas A (246) ימנה (= يمنو): Et res que sunt in carne assimilantur eis que sunt והענינים...להם: illius A Ar, καὶ ὁ λόγος τις ἢ σάραξ (247) ונודיע: experimentatur A, או בנפרד: -Ar, A- ἡτοι χωριστῶ (248) ׀מה הוא׀: quid est A (249) בהסרה: in Mathesi A, εἰ ἀφαίρῃσαι Ar, *לישר: recti A, ותהיה שניות: simitas A (250) ׀המציאות׀: esse A, *לישר: experimentatur A (= يقضى), Ar, A- εἰ δὲ ἄρα δυάς (251) בשעניניו ׀: quia dispositio eius A (252) הנקרא היולי: A-

[15] ובהם שכל הוא שכל מצד שהוא ישימנו ישכיל כל דבר, *כקנין מה, הוא כמו האורה. כי האורה בצד מן הצדדים ישים המראים אשר הם בכח מראים בפועל. וזה השכל גם כן נבדל, בלתי מעורב, ואינו מתפעל, והוא בעצמותו פעולה. כי הפועל לעולם יותר מעולה מן הנפעל, וההתחלה לעולם יותר מעולה מן *ההיולי. והחכמה [20] בפועל והוא והענין עצמו דבר אחד בעצמו. ואשר בכח יותר קדמון בזמן באיש, אבל בכלל אינו ולא בזמן. ולא הוא פעם ישכיל ופעם לא ישכיל. וכשיהיה נבדל הוא מה הוא *לבד, וזה לבד בלתי מת נצחיי, אבל לא יזכור, שזה בלתי מתפעל, והשכל המתפעל נפסד, [25] וזולתי זה לא ישכיל שום דבר.

פרק ו

אמנם ציור העניינים בלתי הנחלקים יהיו באלו העניינים כלומר אשר אין בהם הכזב. ואמנם העניינים אשר בהם הכזב והצידוק, זה הרכבה אחת או למושכלים על שהם נמצאים כולם, כמו שאמר בנדקליס כי ראשים [30] הרבה וצוארים רדפו, באחרונה בהרכבת האהבה, כן אלו גם כן הם נבדלים והתרכבו, משל זה אמרדן זולתי משותף ואמרדן הקוטר. וכשתהיה [430] עוברת ועתידה, אנו עם זה נשכיל הזמן והרכבתו. כי הכזב אמנם הוא תמיד בהרכבה, וזה כי אתה אם תאמר בלבן שהוא אינו לבן, הרכבת באמרדן אינו לבן. ואיפשר שיאמר בהם כולם אלא שהם הבדל. כי אין זה לבדו אמת [5]

(273) *כקנין: בקנין l, r

(273) *כקנין מה: quasi habitus A (279) *לבד: tantum A (280) יזכור: remoramur A, שזה: quia iste A (283) יהיו (= יהיה) (285) על שהם נמצאים כולם: Ar, secundum quod sunt entia A, ὡσπερ ἐν ὄντων Ar, (286) רדפו (= רנף): disponuntur A, האהבה: Ar, amicitie A, φιλικη Ar, (287) והתרכבו: per compositionem A, זולתי משותף: A, assimetrum A, וכשתהיה עוברת ועתידה (288) (= וכשיהיו עוברים ועתידים), נשכיל: intelligit Ar, A, πρὸς εἰς, et componit ipsum A, והרכבתו: Ar, iam composuisti album cum non albo, (289) הרכבת...לבן (290): Ar, sicut dicens album A, τὸ μὲν λευκὸν συνέθηκεν

ובטל, כלומר שפלוני לבן, אבל עם זה ש[אם] היה או יהיה. ומה שישים זה ומה שדומה לו אחד, הוא השכל.

ומפני היות זולתי המתחלק על שני פנים, או בכח או בפועל, אין מונע שימנע מהיותו, על ציורו האורך, [על ציורו] בציור בלתי מתחלק, וזה בלתי מתחלק בפועל, ובזמן בלתי מתחלק. כי הזמן על זה המשל מתחלק וזולתי מתחלק [10] באורך. ולא יזדמן שיאמר שהוא ציור כל אחד משני המינים שום דבר, כי הם בלתי נמצאים כל זמן שאינו נחלק, אבל בכח. וכשיצוייר כל אחד משני המינים על ענינו יחלק עם אותו הזמן גם כן, ושניהם אז כמו שני ארכים. אבל מצד *שניהם יהיה בזמן אשר עליהם.

אבל [15] מה שאינו בלתי מתחלק בכמה אלא בצורה, ישכילהו בזמן בלתי נחלק ובזולתי נחלק מן הנפש, אבל מדרך המקרה. כי אלו מתחלקים, כלומר זה אשר בו ישכיל והזמן אשר בו ישכיל, אבל הם זולתי מתחלקים. כי בשתי אלו גם כן דבר בלתי מתחלק, אבל יותר ראוי בו שיהיה זולתי נבדל. והוא אשר ישים הזמן אחד והאורך אחד. וזה [20] על משל אחד בכל מתדבק ובזמן ובאורך. ואמנם הנקודה וכל הבדל ומה שהיה בלתי מתחלק באלו הפנים, יהיה מוכן *כמקרה. ומשל זה המאמר בשאריה, משל זה איך ידע השכל השחרות והשחור, כי הוא כאלו הוא בהפך ידעהו. והנה ראוי שיהיה היודע בכח אחד בעצמו. ואם היה אחד מן הענינים אין בו מהפך, [25]

(295) זולתי: בלתי r, זולתי r i.m. (299) *שניהם: שאינם l, r (302) והזמן אשר בו ישכיל: r-i, l i.m.

(291) פלוני (אליון): Ar, Kλέω Socratem A (296) ולא יזדמן: nullus enim potest A, ציור: intelligit A (297) כי הם בלתי נמצאים (= כי הוא בלתי נמצא), וכשיצוייר (= וכשיצייר) (298) על ענינו: per se A, עם אותו: A-congregate autem in tempore quod est: אבלי...עליהם: (299) ἄμα Ar ei δ' ὡς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῷ ἐπι', super eas A quia illud A: אבלי: (301) ἀμφοῖν Ar (302) sed illa duo A: זה: illud A, אבל: quia δηλοῦται Ar, ἀλλ' (306) מוכן (מסור): intelligitur A (= מסור), Ar = intellectus: *כמקרה: (307) quasi accidens A ידע השכל: Ar contrarietas A: (308) cognoscit A, Mss A, G

310 הוא ישכיל עצמו, והוא בפועל נבדל. ואמרך דבר על דבר *כמחייבת והשוללת וכל מורכב, צודק או כוזב. ואין כל שכל, אבל אשר יאמר במהות הדבר מה, הוא צודק, לא אשר יאמר דבר על דבר. אבל כמו [30] שהפעולות אשר ייחדו צודקות, אבל אם הלבן אדם או לא אינו צודק תמיד, כן ענין מה שהוא מופשט מן ההיולי.

פרק ז

315 והחכמה [431א] אשר בפועל הוא הענין בעצמו. ואשר בכח יותר קודם בזמן באיש, אבל מהכלל ולא בזמן. כי כל מה שיתהווה אמנם יתהווה עבור מה שהוא נמצא בהשלמה. והנה נמצא המורגש [5] ישים המרגיש בפועל אחר היותו בכח, והוא לא יתפעל ולא ישתנה. ועל כן זה מין אחר מן התנועה. כי התנועה אמנם היא פעולה מבלתי תמה. אבל הפעולה הגמורה היא תנועה אחרת והיא פאולת התמות. והחושים ידמה שהדבר בהם לבד במלה, 320 ושיצוייר בשכל. ואם יהיה ערב או מזיק, [10] כמו חיובו או שלילתו, בקשה או בריחה. וההנאה וההיזק הם הפעולה באמצע ההרגשיית כמו טוב או רע ומדרך מה שהם כך. וזה הוא הבריחה והתאווה שהמה בפועל. ואין הנתאו והבורח משונים זה מזה ולא למרגיש, אבל המציאות מתחלף.

(309) *כמחייבת: במחייבת r, l (322) וההנאה: או ההנאה r, del. וההנאה i.m.

(309) עצמו: tantum A+, *כמחייבת: sicut affirmatio A, והשוללת: A, et negatio comm., l. 10 (311) אשר ייחדו (312) proprie A, או לא: A-, Ar ἢ μὴ ἢ (316) מהכלל: universaliter A (317) נמצא: videmus Ar φαίνεται (318) והוא...ישתנה: A, neque patiendo alterationem A, οὐ, perfecti A Ar γὰρ πάσχει οὐδ' ἀλλοιοῦται (319) תמה (τῆ): A, actio perfecti הפעולה הגמורה: A, actio simpliciter (320) פעולת התמות: A, tristabile A, החושים: A, Sentire A, הדבר: A, dici (= דבור) (321) מזיק: A, בקשה או בריחה (322): A, queretur aut fugietur A, ההיזק: A, contristatio A, כמו: Ar, circa A (323) התאו: A, desiderans (= המתאווה)

- 325 השלמת מה שהעתיק יצחק בן חנין מזה המאמר מהעתקת אבי עיסי בן יצחק מן האשורי אל לשון הערבי.
- אמר אריסטוטליס: ובנפש [15] המדברת ימצאו דמיונות על דמיון ממיני החושים. ואצלנו נאמר בדבר שהוא רע או טוב ולא נאמר זה על צד החיוב או השלילה, כי אז או יבקש או יברח ממנו. ועל כן לא תצייר הנפש שום דבר מן הדברים מבלתי דמיון. וכמו שהאזיר הוא אשר ישים הרואה בזה הענין, וזה בעבור דבר אחר, וכן השמיעה. כי האחר בה אחד והאמצע אחד, אבל במציאות הוא רבים [20].
- והנה נאמר במה שקדם במה זה תגזור על הדבר אשר בו יתחלף המתוק מן החם, ונאמר גם כן על זה הצד. כי כמו ש'הוא' במציאות דבר אחד, כן הוא בגדר. והנה ימצא זה במספרים הכלים, וענינו אצלם כענינם קצתם אל קצתם. כי מה הפרש בין הצורה באיכות הגידו [25] הענינים שאינם שוים בסוג והענינים המתנגדים כמו הלבן והשחור? ויהיה ענין 'אי' הלבן על צד ההמשל אצל ב' השחור, וענין ג' אצל ד', כענין אלו קצתם *אל קצתם', כמו מה שימצא בענינים המתהפכים. כי אם תהיה ג'י, המצויים בדבר אחד, אמנם ימצא למציאות א'יב, הם בזה דבר אחד בעצמו. [431ב] ואם תהיה
- 335
- 340

(326) הערבי: העב. l del. הערבי l (328) ואצלנו: ואצלנו l (338) *אל קצת <ס>:
אבל קצת l, r

(325) השלמת...אריסטוטליס (327): -A, המדברת: A, sensibili
Ar (329) et cum A ואצלנו: (328) imagines A דמיונות: Ar δικάσιαι Ar
(330) φεύγει ἢ διώκει Ar, querimus aut fugimus A יבקש או יברח:
postremum A (الأخر): (331) האחר Ar, visum A (الرؤية)
(الأخر), אחד: Ar, unum idem A (333) μία Ar, unum idem A אחד:
Ar, unum idem A אחד: Ar, unum idem A אחד:
Ar, iudicamus A (334) ἐπικρίνει Ar החם: A+ aut frigido, 'הוא':
Ar (335) est A במספרים הכלים: A in numeris proportionalibus, ἢ τῶν
Ar (LX) ἀνάλογον καὶ τῶν ἀριθμῶν ὄντων Ar (LX) Nulla A: מה: A
Ar, באיכות: A et qualitatem A, הגידו (يقص) A, considerationis A
Ar (= يقضي) (337) ענין 'אי': A A dispositio A (338) קצתם *אל קצת <ס>:
adinvicem A (339) תהיה (= יהיו) (340) ימצא (= ימצאו)

א' במקום המתוק ובי' במקום הלבן, אם כן יהיה השכל <כאלו> יהיה משכיל.
 כי הוא ישכיל הצורות בדמיונות הראשונות. והענין במבוקש ובנברח ממנו ילך
 על זאת הדרך אשר הוגבל באלו הענינים. והם יתנועע מזולתי עשות חוש,
 כשיהיה נמצא בדמיון, [5] כמו מה שידמה האש מתלהב בחומת המדינה. כי
 הענין המשותף יעמוד על שהדבר המניע הוא האש, והוא התחלה במלחמה. כי
 הוא יחשוב *כאלו הוא יראה הענין במיני הדמיון והציורים הנפשיים, והיותו
 חולם בענינים העתידיים יהיו לפי הענינים ההווים. וכשאתה תגזור בהערב שם
 או הנה, *אז שמזיק יהיה או מוברח ממנו או מבוקש, [10] והענין יהיה כן
 כלל בפעולות. אבל הכוזב והצידוק הם מזולתי השכל, והם יחד בסוג אחד
 בעצמו, ובטוב וברע, אלא שיבדיל כשהוא נאמר על המוחלט ובגדר. והנה
 יועמד גם כן על הענינים אשר יהיו נאמרים על צד השלילה, כמו שפישוט האף
 באשר הוא פישוט האף לא יבדל, [15] אבל במה שהוא חלול, אם יהיה
 שהשכל צייר, הוא אמנם יובן ענין החללות שהוא ערום מן הבשר. ואין
 הענינים הלימודיים נפרדים על זה המין. כי כמו הדבר המופשט ישכיל
 כשישכיל אלו הענינים, כי הענין בפועל בכלל יהיה השכל אשר בפועל, ויהיה
 מחשבתנו באחריתו בשאם יהיה איפשר לו שישכיל שום דבר מן הענינים
 המופשטים, עם שהוא מופשט מן הגידול, אם לא.

(346) *כאלו הוא יראה הענין: ויראה כאלו הוא עדי הענין l, r (348) *אז
 שמזיק: או שהמזיק l, r

(341) <כאלו>: quasi A (343) והם (= והוא) (344) בחומת המדינה: in
 Ar, turribus civitatum A φουκταδὸς εὐδ (345) יעמוד על: est A,
 Ar ὑποπλῆξει, במלחמה: (346) *כאלו הוא יראה הענין: quasi
 A videret rem A, והציורים הנפשיים: -,A Ar εὐσῆμασος ἦ (347) יהיו (=)
 יהיה) (348) *אז שמזיק: tunc contristabile A (349) השכל (العقل):
 A operatione (الفعل) (351) יועמד על (= יעמוד על): A scit (352) פישוט
 האף: A simus (353) יובן (= יבין) (354) ישכיל: A intelligitur Ar, voel
 A (357) הגידול (= גדול): A magnitudine

פרק ח

[20] ונקבץ עתה על צד המשא העניינים אשר נאמרו בנפש. ונאמר שהנפש
 היא על צד <מן הצדדים> שאר הנמצאים. כי הנמצאים או שיהיו מושכלים 360
 או מורגשים. אמנם הידיעה בעניינים המושכלים הוא על צד מה החוש
 במוחשים. והנה ראוי לנו שנדע איך יהיה זה. ונאמר כי החכמה [25] והחוש
 יתחלקו חילוק הנמצאים. כי אם יהיו בכח, בכח, ואם יהיו בפועל, בפועל.
 <והמרגיש והמשכיל של הנפש הם בכח אלו הדברים>, המושכל או המוחש.
 כי ראוי בהכרח שיהיו הנמצאים או אלו או הצורות. ואינם אותם, כי האבן 365
 [432א] אינו הוא נמצא בנפש, אבל הצורה. ומפני זאת הצורה תהיה הנפש
 כמו היד, כי היד *כלי <לכלים>, והשכל צורה *לצורות, והחוש צורה
 למורגשים. ולפי מה שיחשב הגודל המורגשים, והוא מן המורגשים הנפרדים,
 [5] והמושכלים הם אשר יאמרו על צד המהיר, ושהעניינים הנמצאים
 במורגשים יהיו על דרך הקנין והנפעל. ולזאת העלה מי שאינו מרגיש בשום 370
 דבר לא ילמד שום דבר ולא יבינהו. וכשיראה הוא יראה בהכרח דמיונות מה,
 כי הדמיונות [10] דומים לחושים, אבל בזולתי חומר. כי הדמיון הוא דבר
 אחר זולתי החיוב והשלילה. אבל הצידוק וההכזבה ימצאו בהרכבת קצת
 האמונות עם קצתם. ואמנם הדעות הראשונות במה שיתפרדו עד שלא
 תהיינה דמיונות! כי אלו, ואם יהיו לא דמיונות, אלא שהם לא יתחדשו 375
 מזולתי דמיונות.

(362) שנדע: שד. l del. l שנדע (367) *כלי: היא l, r, *לצורות: לצורה r, l

(359) על צד המשא: secundum summam A (360) על צד <מן הצדדים>:
 quoquo modo A (364) <והמרגיש...הדברים>: A- δὲ ψυχῆς τὸ
 αἰσθητικόν καὶ τὸ ἐπιστημονικόν δυνάμει ταῦτά ἐστι Ar
 המושכל או המוחש: Ar, A- τὸ δὲ αἰσθητικόν Ar
 (366) ומפני זאת הצורה: Et ideo A (367) *כלי: instrumentum A
 <לכלים>: instrumentis A *לצורות: formis A (368) המורגשים: = est
 sensibilia A, Ms B, והוא מן המורגשים הנפרדים: et est species
 sensibilibus A (371) דמיונות: A imagines (372) לחושים:
 (=) sensibilibus A (374) דעות: A creditiones

פרק ט

[15] ומפני שנפשות הבעלי חיים הוגבלו בשתי כחות, האחת מהם המבדילה
 שהיא מפעולת ההבנה וההרגשה, והאחרת גם כן שיתנועעו תנועה בהעתק
 ממקום אל מקום. והנה הבדלנו במה שאמרנו בחוש ובשכל. וראוי שנאמר 380
 בדבר המניע מה הוא מן הנפש, [20] ואם הוא חלק אחד נפרד ממנה או
 בגודל או בגדר, או אמנם זה בנפש בעצמה. ואם תהיה חלק ממנה התראהו
 דבר מיוחד בלתי העניינים אשר ילך המנהג בזכרונה, *או אלו העניינים אשר
 נזכרו אינם מאלו. והנה יצא עם זה המאמר גם כן ספק, והוא איך יהיו חלקי
 הנפש, וכמה הם. וזה כי נראה מענינה על צד מן הצדדים שהם בלתי הולכים 385
 אל הכליה, ושהוא אין [25] החלקים אשר ימנוס בני אדם בזמן ההגדרה
 לבד, כלומר המדבר והכעסן והתאוני. ומבני אדם מי שחלקם אל מה שיש לו
 דיבור ואל מה שאין לו דיבור. כי היא תתחלק לפי ההבדלים המחלקים לה
 בחלקים משתנים ביניהם מן השינוי יותר ממה שבין אלו אשר מאמרנו עתה
 בהם גם כן, כלומר הכח הזן הנמצא בצמחים בעצמם, והכח המרגישה [30] 390
 אשר מה מאחד הקל במספרה, כי היא אינה הולכת דרך מה שאין לו דיבור
 ולא גם כן דרך מה שיש לו דיבור. [432] והכח גם כן אשר יהיה בו דמיון, כי
 הם בעצמם יהיו הפך שאריה. ויקרה הספק מאד באיזה מאלו לקחונם, ואם
 הוא אחד בעצמו או שמשתנה, כל שכן אם שם משים שחלקי הנפש משתנים.
 ומן המגונה גם כן עם מה שאמרנו שנכיר זה הדבר אשר נחשב הפך לכולם 395
 בגדר והפועל. [5] וזה כי המשתרר אמנם ימצא בחלק המחשבי, והתאווה

(379) והאחרת: והאחרות I (383) *או: ו r 1,

(379) גם כן: -Ar, A- ετι (380) וראוי: + modo A (382) בנפש בעצמה: tota
 anima A, התראהו: utrum A (383) בזכרונה (= בזכרונם), *או: A aut (385)-
 בלתי הולכים אל הכליה: infinite A, ושהוא (= ושם) (387) לבד: -A,
 Ar μόνον, חלקם (= חלקה): A dividunt eam (388) תתחלק: videtur
 A+ (391) אשר... במספרה: A quam nullus vult numerare (392-393) כי הם בעצמם יהיו (= כי הוא בעצמו יהיה),
 Ar τισ ῥαδλως (392-393) *או: A fuerit accepta (396) המשתרר: A principale, ἢ βούλησις
 Ar

והכעס ימצאו בזולתי המדבר. כי אם תהיה הנפש בעל שלשה חלקים, התאווה נמצאת בכל אחד אחד מהם.

ואמנם הדבר אשר כלה המאמר אליו הוא מה הדבר אשר ינועע הבעל 400
 חיים ממקום אל מקום. והנה יחשב שהתנועה אשר תהיה על צד התוספת והחסרון נמצאת בכלם, [10] והדבר הנמצא בכל הוא אשר יחשב שהוא יניע המוליד והמפרנס. ונראה באחרית בשאיפת הניפוש ודחייתו, והשינה והיקיצה, כי <באלו ספקות הרבה. ונראה בתנועה ממקום אל מקום ומה הדבר אשר יניע הבעל חיים תנועת העתק. [15] ומן המבואר כי זה לא יהיה על הכח המפרנס, כי זה הכח תמיד ייחס אל אלו. ואלו או שיהיו עם דמיון 405
 *או עם תאוה. *כי מה מדבר יתנועע אלא לתאות שום דבר או לברוח מדבר האלהים, אלא אם תהיה תנועתו באונס. והלא היתה זאת גם כן ענין הצומת, אלו היה מתנועע, והיה לו האבר הכלי העוזר על זאת התנועה. והלא היה גם כן על זה המשל בלתי החוש. [20] כי בעלי חיים ימצא בהם החוש והם דבקים במקום אחד ובלתי מתנועעים כלל. ואם יהיה הטבע לא יפעל דבר 410
 לבטלה, ולא תקצר בשום דבר מן הענינים ההכרחיים, אלא אם תהיה בענינים מתאחרים והם אשר לא ישלמו, אבל מה שילך מבעלי חיים זה הדרך הם שלמים בלתי משובשים, ויורה על זה שהם מולידים, [25] ויש להם עלייה וירידה, ועל כן ימצא להם האיברים הכליים אשר יהיה ההעתק בהם. 415
 אלא שאין אשר יניע לא החלק המחשבי ולא החלק הנקרא שכלי. כי החלק המחשבי לא יראה הדבר אשר יפעלנו, ולא יאמר שום דבר בנברח ממנו ולא

(406) *או: ו l, r, *כי: הוא l, r

(399) אשר כלה המאמר אליו: (402) ad quod pervenimus in sermone A
 דחייתו: Ar, A- kal ἐκταραξ Ar, A- (403) <באלו: in istis A (405) על הכח: a
 illa autem virtute A δύναμις ἢ, ואלו או שיהיו (= וזה או שיהיה):
 aut est A (406) *או: aut A, *כי: enim A, מה מדבר: Nichil A, מדבר
 האלהים (407): ab ipso A, באונס: violentus A, והלא: Et si A (408) אלו:
 A- (411) ולא תקצר (= יקצר, יִקְצַר): et perfecte operatur A, תהיה (=)
 יהיה) (412) בענינים מתאחרים (متخلّفة): in rebus monstruosis A, ἔν
 Ar τῶν πηρώμασι (= متخلّفة) (413) משובשים: monstruosa A
 Ar πηρώματα (414) ימצא להם: Mss ADG, = et ideo habent A,

במבוקש. כי התנועה תמיד אמנם תמצא או למי שיברח מדבר או למי שמתפשט בבקשת שום דבר. [30] ולא הוא גם כן ממה, כשישקיף על דבר ממה שילך זה הדרך, בשלוח על הבקשה או הבריחה, כמו מה שיאמן הרבה בדבר מן הדברים שהוא או ערב או מפחד ולא בשלוח על הפחד. אמנם הלב 420 [433א] יתנועע כשימצא <אבר> אחר ההנאה. וכשישלח השכל גם כן, וחיבה המחשבה לברוח מדבר או לבקש דבר, <לא> יתנועע, אבל יפעל מה שהוא ניאות להנאה, כמו מה שלא יחזיק נפשו. ובכלל שאנו רואים מי שימצא לו מלאכת הרפואות לא יתרפא, מפני שדבר אחר [5] הוא ראש מה שהיה מן הפעולות יפעל בידיעה. כי אין הראשות בזאת התנועה לידיעה ולא גם כן 425 לתאוה, כי בני אדם יתאוו וירצו ולא יפעלו העניינים אשר נכחם תתעורר תאותם, כי הם נמשכים אחר השכל.

פרק י

[10] אם כן נראה כי מי שיפעל התנועה הם אלו התאוה והשכל, ואם שם 430 משים כי הדמיון דומהו. כי אנו בהרבה מן העניינים נרדוף הדמיון בזולתי ידיעה, כי אין לבעלי חיים הנשארים לא אמונה ולא מחשבה, אבל הדמיון. אם <כן> שתי אלו, כלומר התאוה והשכל, המה המניעים ממקום אל מקום. והשכל הפועל הוא המחשב בענין מנגד [15] לעיוני בשלמות. וכל תאותה היא

(418) כשישקיף: בשישקיף r (430) דומהו: תאוה + l, r del.

(418) שמתפשט בבקשת שום דבר: in querente A (419) בשלוח על: (420) διανοεῖται Ar, opinamur A, שאמן, κέλεύει, mittent ad A בשלוח על: κέλεύει Ar, mittimur ad (421) כשימצא...ההנאה: quando =) non A (424) יתרפא) א) heremite A (425) sanare A (425) יפעל (= תפעל) (426) בני אדם: ol (430) ἑγκρατεῖς Ar (429) מי (= מה): quod A (431) אמונה: existimationem A (432) דומהו: א) intellectus operativus A (433) השכל הפועל: (= השכל המעשי), מנגד ל-: differt a A

תאווה *לדבר. כי התאווה אינה התחלה לשכל הפועל, אבל זה האחר הוא
 התחלת הפעולה. ועל כן מן הראוי ידמה ששני אלו הם אשר יניעו, כלומר 435
 התאווה והאמונה אשר נוכח הפעולה. וזה כי המתאווה יניע, ועל כן תהיה
 האמונה מניעה, מפני שהיא מתאווה. [20] והתחלת זה תהיה בעת אשר
 יתנועע בו הדמיון. ולא יהיה מניע בלתי תאווה. אם כן המניע הוא אחד, כלומר
 אשר יתאווה. וזה כי המניע אלו היה שנים, והם השכל והתאווה, היה 440
 התנועעותם במין משותף. אבל עתה השכל אין נראה שהוא יניע בלתי תאווה,
 כי הרצון [25] והתאווה בהתעוררותם «במחשבה», הרצון יתנועע [במחשבה].
 והתאווה תניע תנועה אינה נכנסת במחשבה. והתשוקה היא תאווה אחת. אם
 כן כל שכל ישר, אמנם התאווה והדמיון שניהם יהיו ישרים «ולא ישרים».
 ולזאת העלה יניע החלק התאוני תמיד, אלא שזה או יהיה טוב או ממה
 שיחשב טוב. ואין זה בכל, כי זה השכלי [30] הוא משובח, והפעלי הוא אשר 445
 איפשר שימצא לו הדבר על צד אחר.

אם כן נראה כי הכח אשר ילך זה הדרך מכחות הנפש תניע, והוא אשר
 נקרא התאוני. ואותם אשר יחלקו הנפש אל חלקים, [433b] אם יהיו
 חולקים אותו ויבדילו אותו לפי הכחות, הם ימצאו חלקים הרבה מאד,
 כלומר הזנה והמרגיש והמשכיל והמחלים והתאוניית. [5] כי זאת תבדיל 450
 קצתם מקצתם, והתאונית יותר הבדלה והפרדה, וכן הכעסניית. ומפני
 «החילוף התאווה יהיו קצתם נגד קצתם. ואמנם יקרה זה בהיות מיני

(434) *לדבר: בלבד l, r

(434) *לדבר: ad aliquid A לשכל הפועל: intellectus operativi A (=)
 לשכל המעשי, זה האחר (الأخر): Ar δ' ἔσχατον δὲ (الأخر), illud
 aliquid A הפעולה: (435) intellectus A, ἡ δὲ πρᾶξις (436) האמונה
 אשר נוכח הפעולה: cogitatio apud actionem A (437) האמונה: cogitatio
 (441) בהתעוררותם: quando moventur A (=) בהתנועעותם),
 «במחשבה»: in cogitatione A (443) «ולא ישרים»: et quandoque non A
 Ar, καὶ οὐκ ὁρθῶς (445) השכלי (العقلي): attuale A (الفعلی) (449)
 חולקים...ויבדילו: Ar, dividunt A, δὲ αἰσθητικῶς καὶ χωρὶς αἰσθητικῶς (450)
 והמחלים: et cogitantem A (=) והמחשבי, זאת תבדיל (=) אלו יבדילו):
 Ar ὁρᾶται ἰστέν (452) התאווה (=) התאוות): iste distincte sunt A

התאווה זה נגד זה, וזה אמנם יהיה במה שימצא לו החוש *בזמן. וְאִם הַשְּׂכֵל
 יביאנו למניעה מפני הדבר העתיד לבוא, והתאווה מפני הדבר ההווה
 ההערבות. <כי> יחשב כי הדבר ההווה ההערבות ערב לגמרי, [10] מפני שהוא 455
 לא יתערב האחר העתיד. והמניע הוא מתאווה באשר הוא מתאווה. כי
 התאוני יתקדם שאריה, כי זה יניע ולא יתנועע, מפני שהוא מניע הדמיון
 והשכל.

ואמנם המניעים הם הרבה במספר, מפני שהענינים אשר בהם תהיה
 התנועה הם שלשה, האחד מהם המניע, והאחר הדבר אשר בו יניע, והשלישי 460
 הוא המתנועע. והמניע על שני מינים, [15] אמנם אותו זולתי מתנועע, וזה
 מתנועע. <אבל זולתי מתנועע> הגדה מושכלת, אבל המניע והמתנועע הוא
 התאוני, כי הוא יניע אשר יתנועע במה שהוא מתאווה, מפני שהתאווה היא
 תנועה מה, כלומר אשר תהיה בפועל. ואשר יתנועע הוא בעל חיים. והסבה
 המניעה היא התאווה. ואלו הם גשמיות. [20] ולזאת העלה ראוי שנבקש 465
 מציאותם בפעולות המשותפות לנפש ולגוף. ואומר עתה בכלל כי הגוף יתנועע
 תנועה כליית, כי במקום שתהיה ההתחלה שם גם כן תהיה העמידה, כמו
 התנועה *הכלולית. כי בזה ימצא הגבנות והחללות, אמנם יהיה אותו תכלית,
 ואמנם זה תהיה התחלה. ועל כן אמנם אותו יהיה נח, ואמנם זה יהיה
 מתנועע, עם שהיא בגדר משתנים, [25] אמנם בגודל זולתי מובדלים. כי כל 470
 מה שיתנועע תנועתו על כמו דחיה או משיכה. ועל כן ראוי שיעמוד הדבר כמו
 מה שבעגולה, ושיהיה התחלת תנועתו מן זה המקום. ובכלל כי כמו שאמרנו
 שהדבר כאשר הוא בעל חיים לו תאווה, ובזה הענין יניע עצמו. והתאוניית

(453) *בזמן: ומן l, r (468) *הכלולית: הבלולית l, r

(453) *בזמן: per tempus A (454) יביאנו: coget nos A, ההווה ההערבות
 (455): rem presentis voluptatis A, <כי>: igitur A (456) יתערב (= יעתר,
 יעתיב): aspicit A (462) <אבל זולתי מתנועע>: Non motum autem est A,
 הגדה (الجيد) מושכלת: bonum intellectum A, ἄγαθόν τὸ πρακτικόν, תנועה
 Ar (464) הסבה המניעה (465): instrumentum movens A (467) תנועה
 כליית: Ar, motu consimilitudinis A, ὁργανικῶς, העמידה: Ar finis A
 (468) *הכלולית: girativus A (470) שהיא (= שהם) (473) ובזה הענין: sic
 per illam intentionem A

בלתי נעדרת מן הדמיון. כי כל דמיון [30] או שיהיה מורגש או שיהיה
475 מחשביי. כי זה נמצא גם כן לבעלי חיים האחרים.

פרק יא

ונראה בזה ובבעלי חיים שאינם שלמים מה הדבר המניע להם, [434א] והם
אשר החוש הוא אמנם בהם במישוש לבד. ונאמר זה תמה אם איפשר
שימצאו לאלו תאוה או לא, וזה כי יראה שימצא להם ההזק וההנאה. ואם
480 יהיה ששני אלה [ה]נמצאים <להם>, מן ההכרח גם כן שתמצא התאוה. ואיך
יהיה הדמיון? או אולי היא, כמו שתנוועע תנועה בלתי משובחת, [5] ועל זה
הצד יהיה מצואתם בה? כי מצואתם בה, כמו שאמרנו, מדמיון מורגש בלתי
מוגדר. וזה גם כן נמצא בבעלי חיים האחרים. אבל הכח המיעץ הוא נמצא
בבעלי חיים המדברים. כי היותנו בוחרים שלא נעשה זה הדבר או זה הוא
485 מפעולת המחשבה. והנה ימנה האחד מן ההכרח. כי הוא יתנוועע נוכח הדבר
הגדול, עד שאיפשר לו [10] מדמיונות הרבה שיפעל. וזאת היא הסבה
במחשבה. כי אין דעת לו, מפני שאין להם הדבר ההווה בעבור ההקש, וזה
הוא מה של זה כי מפני ההנאה, כי אין לו הכח העצני. וינצח ויניע או לפעמים
בעבור זה או לפעמים לאחר. וזה כי התאוה תניע התאוה על משל הכדור,
490 אחר היות לה ענין ההקפה. וזה שהיא בטבע [15] מתקדמת ומתנוועעת נוכח

(475) גם כן: A-, Ar, kal (477) בזה ו-: A- (479) שימצאו (= שימצא),
תאוה...להם: A-, φαίνεται, kal ἐπιθυμία. φαίνεται..., ἢ οὐ, kal
Ar ἄρ...ἐνοῦσα (480) [ה]נמצאים <להם>: habent A (481) היא (= הם),
תנוועע (= יתנוועע), משובחת (موجود): terminato A (482)
מצואתם בה (= מצואו בהם): existit in eis A, מדמיון: cum
A (483) imaginatione A (483) הכח המיעץ: ἡ βουλευτική, virtus cogitativa A
Ar (484) Eligere autem facere A (484) כי היותנו בוחרים שלא נעשה:
האחד: A ipsum unum, הדבר הגדול (486): maius A (487) להם (= לו)
(488) הכח העצני: A virtutem cogitativam Ar, τὸ βουλευτικὸν (489)
בעבור זה...לאחר: A illud...aliud (490) ענין ההקפה (ضم): intentionem
A continentie (عم), ἀκρασία Ar, מתקדמת: (متقدمة): prior A (=)
et motor A+, ומתנוועעת: ita quod sint mote A

התנועה. ואמנם הכח החכמי היא לא תתנועע, אבל תעמוד, וזה מפני שזה למחשבה ולדין הכללי, אבל אלו לחלקים. כי זה יחייב שהוא ראוי לכמו זה שיפעל כמו זאת הפעולה, «וזה» כי מפני שזה הדבר הוא על זה הצד, כי אני [20] גם כן אהיה על זה. כי זה גם כן יניע אלא שזה אינו לכללי הראשון, טאו < *שניהם יחד, אבל [אן] אותה נחה, *ואלו לא.

495

פרק יב

אם כן ראוי בהכרח שתהיה הנפש הזנה נמצאת בכל חי, והנפש נמצאת להם מן ההווייה עד ההפסד. כי הוא ראוי בהכרח שימצא לכל הווה התחלה ועמידה וירידה, [25] ואין ראוי מציאות אלו זולתי התפרנס. אם כן הוא מן המוכרח שתהיה הכח המפרנס נמצא בכל הענינים אשר יגדלו *ויתכו. ואין ראוי בהכרח מציאות ההרגשה לגמרי. ואי אפשר מזולתי אלו שימצא בעל חיים חי, ולא [30] גם כן בדברים אשר אינם מקבלים הצורות מבלתי חומר. אם כן ראוי בהכרח שימצא החוש לבעלי חיים, אם יהיה הטבע לא תפעל פעולה <לבטלה. וכל הענינים הנמצאים בטבע מציאותם מפני שום דבר, או יהיו מקרים רדפים לענינים אשר מציאותם מפני שום דבר. כי כל גשם הולך, אין חוש לו, יפסד [ב434] ולא יכלה עד תכלית, כשיהיה מפעולת הטבע. וידוע שהוא מן המוכרח שתמצא המרגישה לבעלי חיים, וזה שהוא על צד יתנועע מבלתי חוש. אלא שזה גם כן יהיה נמצא לאשר מטבעם שיעמדו. ואי אפשר בגוף אשר לו נפש ושכל ודין שימצא בזולתי חוש, אחר היות לא בנשאר, נולד

500

505

(491) שזה: לא + l del. (495) *שניהם: שבהם l, r, *ואלו: או אלו l, r (500) * ויתכו: ויתכן l, r

(491) החכמי (الحكمي): scientialis A (492) הכלי: (الكلّي): universalis A (= כללי), אלו (= זה): ista...est A, יחייב: Ar, facit A (493) «וזה»: et illud A (494) לכללי הראשון: universale A (495) טאו: aut A, *שניהם: utrunque A, *ואלו: ista autem A (499) עמידה: Ar, finem A (501) et diminutibilibus A *ויתכו: non possunt A (506) simpliciter A (506) יכלה עד תכלית: venit ad finem A

- 510 הוא ולא [5] זולתי נולד גם כן. כי אין העלה אשר בעבורה לא *ימצא זה לו, כי הוא או שתועיל לנפש בו או לגוף. אבל עתה ולא אחד ובהם גם כן. אמנם אותם מפני שהם ברור לא יבינו, וזה ברור לא יהיה בעבור זה. וזה תמה לא ימצא גשם מתנועע *ולו נפש מבלתי חוש?
- 515 אבל אם היה החוש נמצא לו, הגשם מן ההכרח או שיהיה פשוט [10] או שיהיה מורכב. ואין ראוי שיהיה פשוט כי אין מישוש לו, ומן המוכרח שיהיה נמצא לו. והנה עמדו על זה מאלו הענינים: מפני שהיה הבעל חיים גשם מתנפש, וכל גשם ממושש, והממושש הוא מורגש למישוש, הוא גוף בעל חיים מן ההכרח שיהיה ממושש, אם יהיה מטבע הבעל חיים שיתחלץ. [15] ושאר החושים האחרים במיצוע ענינים אחרים, כמו הריחה והראיה והשמיעה. ואם יהיה שלא ימצא הממושש גשם, לא יתכן שיקבל קצת הענינים ויברר מקצתם, ואם יהיה זה בזה לא יתכן שימלט הבעל חיים. ולזאת העלה יהיה הטעם על דמיון הממושש, וזה שהוא נמצא למזון, והמזון לגשם הממושש. [20] אבל הפחד והמראה והריחה אינם מתפרנסים, ולא נמצא בעבורם תוספת ולא חסרון. ולזאת העלה יהיה הטעם מן ההכרח מושש, מפני שהחוש אמנם ימצא לממושש הניזון. אבל אלו נמצאים לבעלי חיים מן ההכרח. ומן המבואר כי אי אפשר שימצא הבעל חיים מבלתי חוש.
- 525

(510) *ימצא זה: ימצאוה l, r (513) *ולו: ולא r, l

(510) גם כן: A-, כי אין העלה: causa enim A, *ימצא זה לו: habet hoc A
 (511) כי...לגוף: quod non iuvatur per illud corpus neque anima A, ה' א
 (512) Ar, τῷ σώματι ἢ βέλτιον ψυχῆ ἢ γάρ, גם כן: A- (512)
 אותם...יבינו (= אותו...יבין): illud...intelligit A, ברור: A, in maiori parte A,
 לא יהיה בעבור זה: Ar, non est A, Et, οὐθὲν ἔσται δι' ἐκεῖνο
 A+ propter hoc (513) *ולו נפש: habens animam A (515) אין ראוי:
 A impossibile est (516) עמדו על זה: hoc scitur A (518-519) ושאר
 החושים האחרים: A+ sentiunt (520) לא ימצא הממושש גשם: non
 Ar, ἀπτόμενον...μη̄ ἔξει αἰσθησι Ar, invenitur tangibile sensu A
 (521) ואם יהיה זה בזה: et sic A (522) הממושש: Ar, tactus A, ἀφή τις
 (= מישוש) (523) הפחד (الفرع): Sonus A (القرع), מתפרנסים (= מפרנסים):
 A nutriunt (525) ימצא ל-: est A

[25] אבל אלו העניינים האחרים ימצאו למען היות[ו] מציאותו מעולה, ולא יקרה זה לאיזה סוג מבעלי חיים שיהיה, אבל לקצתם. וכמו שהוא ראוי בהכרח שיהיה זה הולך, אם יהיה מטבעו שינצל, ולא כשירגיש כשימוש לבד, אבל ומן הרחוק גם כן. וזה אמנם יהיה כשיהיה מורגש במיצוע, מפני 530 שהוא [אם אותו] *יתפעל בעבור המרגיש ויתנועע, וזה בעבור הוא. [30] וכמו שאשר יניע במקום יפעל עד שישתנה, וכן אשר ידחה אחרים יפעל עד שידחה ותהיה התנועה במיצוע, אבל הראשון יהיה מניע או ידחה מבלתי שידחה, אבל האחר יהיה נדחה לבד מבלתי שידחה, אבל הממוצע לו שני העניינים, [435א] והאמצעים הרבה, וכן ילך הענין בשינוי, אבל ישנה והוא עומד במקום האחד בעצמו. וכמו שמי שילחץ על השעוה הוא לוחץ אל מקום שיניע, ואל המקום אשר תכלה אליו הלחיצה. אבל האבן לא יתלחץ כלל, אבל המים יתלחץ מהלך רחוק, והאוויר יתנועע [5] הרבה ויפעל ויתפעל, אם יהיה עומד והוא אחד. ובעבור זאת העלה היותר טוב הוא שיהיה האויר נפעל בהיפוך מן הגשם ומן המראה, מה שיתכן והראות בשילוח ובהיפוך. והוא 540 בעניינים החלקים אחד. ובעבור זאת הסבה יהיה זה יניע הראות כס כן, כמו שהיה בחותם הנמצא בשעוה יבוא [10] אל תכליתו.

פרק יג

ומן המבואר שהוא לא יתכן שימצא גוף החי פשוט, כלומר כמו האש או האויר. כי אי איפשר שימצא לו גם כן ולא חוש אחד אחר אלא המישוש. כי 545 כל גשם מתנפש [15] ממושש לפי מה שאמרנו. ואותם האחרים יהיו כלים לחוש, מלבד האדמה. כי כולם יפעלו החוש מפני שהם מרגישים באחר ובעבור הדבר הממוצע. והמישוש אמנם ימצא עם הפגישות לעניינים, ועל כן

(531) *יתפעל: ויפעל l, r (537) l, האבן: האבן l i. m.

(529) ימושש (= ימשש): tetigerit A (530) מורגש (= מרגיש) (531) *יתפעל: imprimit in patitur A, המרגיש (= המורגש) (535) ישנה: A- (536) ילחץ על: remanet A, אל מקום שיניע (537) (= ינוע): donec movet A (539) עומד: A melius est...quam quod possibile fuerit: (540) מה שיתכן idem A, בשילוח: per transmutationem A (541) אחד (= אחד בעצמו): A

נקרא בזה השם. יוזזה עם שהכלים האחרים אמנם ירגישו במיצוע המישוש,
 550 אלא שזה במיצועים אחרים. אמנם זה יחשב [20] מספיק בעצמו. ועל כן
 אין שום דבר מאלו היסודות יהיה גשם לחי, ולא אדמה גם כן. כי המישוש
 הוא *כמיצוע לשאר הממוששים «וכלי לחוש». והדבר המקבל לא יקבל
 השינויים הארציים לבד, אבל החם והקר ושאר הממוששים האחרים. ומפני
 זאת העלה [25] אין אנו נחוש בעצמות ובשער וב«חלקים» האחרים [435]
 555 ההולכים זה הדרך. ולבעבור זאת הסבה לא ימצא לצומח ולא [ל]אחד מאלו
 החושים, וזה מפני שהיא מן האדמה. כי לא יתכן שימצא חוש אחרת מבלתי
 מישוש, ואלו אשר לחוש לא יהיו מהאש ולא מאחד מאלו היסודות האחרים.
 הנה התבאר כי הבעלי חיים ימותו מן ההכרח [5] *כשזאת ההרגשה תהיה
 נעדרת לבד, ואי איפשר גם כן שלא תהיה נמצאת ולא לבעל חיים. כי אין
 560 בבעלי חיים הכרח עד שימצאו לו אחרים זולתי אלו. ולזאת העלה לא יהיו
 המורגשים האחרים מפסידים לבעלי חיים בנצחונם, כמו המראה והקול
 והריח, אבל יפסידו כלי החוש [10] לבד האלהים, אלא אם יהיה על דרך
 המקרה, כמו מה שיהיה עם החיבוט הדחות והכאה חזקה, ולפי זה המשל ילך
 הענין במראה. וכן יקרה בהרחה כי הם בכללם ימיתו הבעל חיים על דרך
 565 המקרה. ועל כן יהיו הטעמים גם כן מזיקים בבעלי חיים באמצעות הנגיעה,
 כי הנגיעה מישוש אחד. אבל הניצחון [הוא] לממושש, כמו החם והקר
 והקשה, מפסיד לבעל חיים. [15] ונצחון כל מורגש ידחה החוש, ועל כן [לא]

(552) *כמיצוע: במיצוע l, r (558) *כשזאת: בשזאת l, r

(552) *כמיצוע: quasi medium A, הממוששים: sensibilibus A, τῶν
 ἄπτῶν Ar «וכלי לחוש»: et instrumentum sensui A (554) «חלקים»: partes A
 (=) (556) שהיא (= שהם): sunt A (557) ואלו: et hoc instrumentum A
 (=) (558) *כשזאת: quando hoc A (560) הכרח עד (= הכרח על), אלו (=)
 זאת): istum A (562) האלהים: A- (563) עם החיבוט: cum sono A, הדחות
 והכאה חזקה: Ar, magna percussio A, ὡς...καὶ πληγῆ Ar, φθείρει (566) הנגיעה:
 A-, ימיתו: A-, (564) ...בהרחה: A-, (567) dominium A (567) החוש:
 Ar, gustu A, ἄπτικὸν Ar, הניצחון: A-, (567) dominium A (567) החוש:
 Ar, instrumentum sensus A, τὸ αἰσθητήριον

ישא הממושש <המישוש>. ובוזה הוגדר נרצה לומר שיחיה, כי אי איפשר
 שימצא הבעל חיים בזולתי חוש המישוש. ובעבור זאת העלה לא יפסיד נצחון
 הממושש כלי החוש לבד, אבל ולבעל חיים גם כן, מפני שהוא מן העניינים 570
 ההכרחיים לבעלי חיים שיהיה נמצא לו לבד [כשימצא, כמו שאמרנו], לא
 כשהיה נמצא מציאות יפה. ואותם החושים האחרים [20] נמצאים בבעל
 חיים, כי לא ימצא <כשימצא כמו שאמרנו> מציאות יפה, אבל הראות מפני
 שיראה במים והאוויר, ואמנם נגיעת הטעם מפני שירגיש בערב ובמזיק מן
 המזון ויתאוה ויתעורר, וכן ילך הענין בהרחה, ואמנם השמיעה מפני [25] 575
 שישמע הדבר, ואמנם הלשון מפני שיורה הדבר על צד אחר.
 נשלם ספר הנפש ת"ל יתעלה אשר ממנו כל נפש תרומם ותעלה.

(568) ישא (= يرفع) expellit A (= يدفع), <המישוש>: tactum A (569) חוש
 המישוש: tactu A (571) לבד: Ar, A-: ἔκτασμα, לא...יפה (572): non ut sit in
 meliori dispositione A (573) כי לא ימצא <כשימצא כמו שאמרנו>
 מציאות יפה: propter melius A: ὡσπερ εἰρηναίως, οὐ τοῦ εἶναι
 Ar: ἕνεκα ἀλλὰ τοῦ εἶναι, מפני ש- (574): ut A, נגיעת הטעם: gustus A,
 מזיק: tristabile A, מן המזון (575): Ar, A-: ἐπιτροφέη, יתעורר:
 A- (577) moveatur A נשלם...תעלה: A-

INDEX

(The Latin text refers to Averroes' translation; when this translation differs from the Greek text it has been put between brackets)

אב: see דבור

אבן (I: 79, 174; III: 365, e.p.) lapis; אבן קלמיטא (I: 174-5)

אבר (I: 222, 349, 351, e.p.) membrum; אבר המוח (II: 437) mater cerebri; האבר הכללי (III: 408, 414) membrum organicum

אד (I: 179) ipsam esse vaporem, ex quo constituit omnes res

אדם (I: 31, 33, 41, e.p.) homo; see בן

אדמה (I: 140, 191, 241, e.p.) terra

אהב (I: 388) diligere

אהבה (I: 64) amor, (III: 286) amicitia

אוה (I: 529; II: 177; III: 426, e.p.) desiderare, (III: 575) appetitum habere

אוויר (I: 105, 140, 175, e.p.) aer; האוויר המקיף (I: 110, 516) aer continens; אוויר שוחז (II: 442-3) aer distinctus

אומר (I: 126, 179, 199, e.p.) dicere; כאלו אתה אומר (III: 233) v.g.; מה שאני אומר אותו ביותר מזה (II: 338) quod dicimus magis; ולאומר יש לומר (III: 63) et potest aliquis dicere

אורג (I: 375) texere

אורה (II: 342-3, 349, e.p.) lux; see מרובה, קבל

אות: see חטא

אות: ניאות (I: 120, 223, 272, e.p.) convenire; כשתהיה ניאותה (I: 339-340) (cum fuerint superposite tali superpositione)

און (I: 31) loqui

אחד (I: 402, 406, 409, e.p.) unitas; אחדים מתנועעים (I: 395-6)

- unitatem motam; אחת (I: 398, 400, 408) unitas
- אחדי: see נקודה
- אחור: (II: 452) tarditas; או האיחור ההווה בחושים (I: 379); באחור (II: 455) tardum
- אחר (III: 331) postremum, (III: 434) (aliquid)
- אחרון (I: 298) ultimus; see נוח
- אחרונה: באחרונה (III: 286) in postremo
- אחרית (II: 156) finis; באחריתו (III: 356) in postremo; באחרית (III: 402) post
- איך (I: 25, 459, 464) quale, (I: 282, 291, 345, e.p.) quomodo
- איכות (III: 336) qualitas
- אילן (II: 25, 45) fructus; הוא התירה לאילן (II: 25); see קרום
- איש (III: 278, 316) individuum; והרבה אנשים זולתו (I: 181) et multi alii; ואנשים שראוי לגנות בהם (I: 186) et alii, qui digniores sunt derideri
- אל (II: 681); see עזרה, רום
- אלהי: האלהיים (I: 184) dii; see נחגי, דבר
- אלהים (I: 253; III: 407, 562)
- אלוה: האלוה (I: 447, 505) Deus
- אלית (I: 476) Deus
- אלף: חכם בזה האלף (II: 285) sciens hoc
- אמונה (III: 374) creditio, (III: 431) existimatio, (III: 437) cogitatio; אמונת אמת (III: 186) opinio vera; האמונה אשר נוכח הפעולה (III: 436) cogitatio apud actionem
- אמין: האמין (I: 207; III: 419) opinari, (III: 186) credere
- אמצע (I: 300; II: 381; III: 535) medium, (III: 322) medians
- אמצעי (II: 542, 545) medium; הענין האמצעי (II: 391) medium; אמנם על דרך האמצעי כי אינו אמצעי (II: 546-7) secundum autem hunc modum non est medium
- אמצעות (II: 623) medians
- אמר (I: 4); (I: 113, 116-7, e.p.) dicere; נאמר (II: 310) dici; see אומר, רצון, רצה, טוב

- אמת (I: 8, 126) veritas, (I: 246; II: 613) verus, (III: 184) bonus;
 באמת (I: 86, 88, 90; e.p.) in rei veritate; לפי האמת (I: 522);
 see אמונה, מצא
- אמתה: אמיתת הענין יותר ש- (I: 364) et magis dignum est; see שפע
- אמתות: see זמן
- אמתחת: באמתחתה (I: 451) (in vasis ossis)
- אמתי (II: 378, 490) verus; אמנם הענין האמתי (I: 338-9) secundum
 autem verum
- אנה (II: 326) ubi
- אנס (I: 235-6, 238, e.p.) violente; ילך דרך האונס (I: 304)
 quasi violentum; והאונס (II: 555)
- אף: see פשיטות, פשוט
- אפשר (I: 58, 108, 248, e.p.) possibilis, (I: 66) forte; בלתי אפשר
 בו (I: 49) per quod non preparatur; אי איפשר (I: 56, 61,
 362-3, e.p.) impossibilis
- אפשרות: see רחוק
- ארוך (III: 141) longus
- ארוך, אורך (I: 146; III: 294, 299, e.p.) longitudo; (II: 60) longus
- ארץ (II: 602) terra; הארץ הגדולה (I: 450) terra magna
- ארצי: see שנוי
- אש (I: 103-4, 140, e.p.) ignis
- אשורי: האשורי (III: 326)
- באור: באורו מהם נסתר (I: 129) latentius loquebatur de istis; ילך
 ביאור (II: 52) determinandum est; see תחל
- באר: ביאר (I: 322; II: 219, 257, e.p.) determinare, (II: 255)
 exponere; התבאר (II: 57) manifestum esse, (II: 51, 356;
 III: 108) declarari; see עקר
- בדל: הבדיל (I: 37, 366, 369, e.p.) distinguere, (I: 547; III: 350)
 differre, (II: 70, 77) separari ab, (II: 499) excedere; נבדל
 כי זאת תבדיל קצתם מקצתם, והתאונית יותר (III: 352) dividi;
 הבדלה והפרדה (III: 450-1) iste enim distincte sunt
 abinvicem, et magis desiderativa

- בהיר (II: 340, 343-4, e.p.) diaffonus
 בהירות (II: 393) diaffonitas
 בהמה (II: 150; III: 177, 179, e.p.) brutum, (III: 167) bestia
 בוא (I: 210) provenire, (II: 352) currens, (II: 627) accidere; הביא
 (I: 46) dare, (I: 212) inducere; מה שבא לידינו (II: 3) quod
 accepimus; וְאוֹהֶשְׁכַל יְבִיאָנוּ לְמַנְיָעָה (III: 453-4) et intellectus
 coget nos ad prohibendum; see עלוי, עתיד
 בוחר (III: 484) eligere
 בונה (I: 375) edificare
 בורא (I: 312) Deus
 בורח (III: 324) fugiens
 בחור (I: 382) iuvenis
 בחר (I: 240)
 בטל (I: 214; III: 185, 291) falsus
 בטלה (II: 232) ocium; לבטלה (III: 411, 504) ociose, ociosum
 בין (III: 216, 371, 512), הובן (III: 353) intelligere
 בינה (III: 138)
 בינוני (II: 60) medium; see מציאות
 בית (I: 77) domus; see נצוץ
 בל (III: 110) sed
 בן (I: 68; III: 386) homo, (III: 427) heremes; בני אדם (I:
 504), מבני אדם מי (III: 387) quidam; see נכר
 בנין (II: 294) edificator
 בעל (I: 9, 90, 111, e.p.), בעל החי (I: 250) animal;
 בעל המלאכה (III: 484) in rationabilibus; בעלי חיים המדברים
 (I: 85) artifex; בעל נפש (I: 98) habens animam; see חי
 בקע (II: 674) findere
 בקש (I: 17) declarare, (I: 22, 95, 321, e.p.) querere, (I:
 288, 290) tangere, (II: 164) perscrutari, (II: 169) intendere;
 כי לבקש מה שיכוון בו יותר קשה (I: 18-9) tunc magis erit
 difficile illud quod quesitum est; אם יבקש המבקש (I: 432)
 si aliquis voluerit; למבקש שיבקש (III: 40) debet homo

perscrutari

- מי שמתפשט (III: 321) querere, (III: 419) querendum; מי שמתפשט
 בבקשת שום דבר (III: 417-8) querens
- ברור: (III: 512) in maiori parte
- ברור: (III: 171) manifeste
- ברזל (I: 174; II: 655) ferrum
- ברח (III: 329, 417, 422, e.p.) fugere, לברוח (III: 406) per fuga
- בריא (II: 104) sanari, (II: 223) sanus, (II: 382, 493) verus
- בריאה (I: 324) creatura
- בריאות (I: 335; II: 105-7) sanitas; (II: 499); בתכלית הבריאות (II:
 498) valde verus
- בריחה (III: 322-3) fugere, (III: 419) fugiendum
- בריקה: (II: 551) valde fulgorosus et resplendens
- ברך: (I: 549) יתברך שמו: ברך
- ברק (II: 554) resplendens
- בשר (I: 347, 356, 447, e.p.) caro; בעל הבשר הקשה (II: 501-2)
 dure enim carnis; ואשר בשרו חלק (II: 502) mollis carnis; see
 שאר
- גבורה (I: 54, 63) audacia; עניינים נותנים גבורת הלב (III: 155) aliquod
 audactivum; הנותנים גבורה (III: 156) audactivae
- גבל: (III: 343) determinatus, (III: 378) diffiniri
- גבנות (III: 468) gibbositas
- גדול, גידול (I: 226, 525; II: 66, e.p.) augmentum, (II: 13, 65)
 augeri, (III: 357) magnitudo
- גדול (I: 132) magnus, (I: 427); יותר גדול (III: 186-7) maior; הדבר
 הגדול (III: 485-6) maius; see שער
- גדל, גדול (I: 276, 280, 282, e.p.) magnitudo; בלתי גדל (II: 273)
 non perfecta
- גדל (II: 67-8, 197, e.p.) augeri; אשר יגדלו (I: 485); (III:
 500) augmentabilis; see נכר
- גדר (I: 73, 196) diffinire, (II: 637) determinare; הוגדר (III: 568)
 diffinitus esse

- גדר (I: 32-4, e.p.) diffinitio, (I: 297) diffinire, (II: 216) terminus;
 המאמר המוגדר (II: 56) sermo diffiniens
- גוף (I: 12, 54, 57, e.p.) corpus; מן הגופות החלקים (II: 411-2) a
 corporibus solidis; גוף החי (III: 544) corpus animalis; see
 גשם
- גופני: see מדה
- גזר (I: 154, 437; III: 333, e.p.) iudicare; שגזר עליה דינו (I: 94), גזר
 יגזור המאמר (I: 535) querendum est
 דינו על (I: 163) iudicavit;
- גיד (II: 536) vena
- גלגל (I: 273-4, 290, e.p.) circulus; see עקום
- גמור (III: 101) ultimum sentiens; הפעולה הגמורה (III:
 319) actio simpliciter
- גמור: גמור (I: 50) quod non sunt nisi
 הדבר אשר בו גמור: גמור
 verba sine certitudine
- גנאי (I: 511) improbabile
- גנה: גינה (II: 146) deridere; see איש
- גפרית (II: 527) sulphur
- גרגרת (II: 483) canna
- גרון (II: 471-2) et trachea
 והגרון כלי הניפוש ושיפויי כובע והוצאת הקול: גרון
 arteria est instrumentum anelitus et vocis
- גרם (II: 542) corpus
- גשם (I: 62, 87, 103, e.p.) corpus; בלתי גשם (I: 156) non
 corporalis; הגשמים החלקים (II: 346) corpora (celestia);
 ובגשם הנצחי העליון (II: 348) et in corpore eterno altissimo;
 הגשם העליון (II: 350) corpus superius; see גוף, רחוק, ענין, נוח
- גשמי (I: 155; III: 138, 465) corporalis
- דאג (I: 365, 368) contristari
- דבה (I: 430) impossibilitas
- דבור (II: 468) loquela, (III: 178) rationabilitas, (III: 179) ratio;
 מה שיש לו דיבור (III: 149) nisi existimet; אשר אין לו דיבור
 (III: 387-8, 392) rationabilis; מה שאין לו דיבור (III: 388) non
 rationabilis, (III: 391) irrationabilis; הוא כאב הדבור בנפש גם

- כן (II: 160-1) *est sermo magis conveniens in anima*
 דבורה (III: 168) *apis*
 דבק (I: 538) *copulare*; הדביק (I: 530) *continuare*, (I: 536, 540)
copulare
 דבק (I: 490) *permanens*, (II: 436) *copulatus*, (II: 596) *applicatus*;
 תנועה דבקה (I: 185) *motus continuus*; דבק במקום אחד (III:
 410) *quiescens in eodem loco*; see תאר
 דבקות (II: 428) *continuatio*; בדבקותו (II: 376) *cum continuatur*
 דבר (I: 25, 459; II: 8) *hoc*, (III: 245) *aliquid hoc*;
 דבר אלוהיי (I: 389) *aliquid divinum*; הדבר הנצחי האלהי (II:
 176) *sempiternum divinum*; see עתיד, הוה, הערבות
 דיבר (III: 160) *loqui*; see לקח
 דברי (I: 73, 74) *Sermocinalis*
 דבש (II: 508) *melle*
 דג (II: 461) *piscis*
 דומה (I: 141, 143, 198, e.p.) *similis*, (I: 182) *talis*; see ידע, נפל
 דחה (I: 114) *constringere*, (II: 454; III: 533-5, 568) *expellere*;
 נדחה (I: 252; II: 422; III: 532-4) *expelli*
 דחיה (III: 471) *expulsio*; see שאיפה
 דיין (III: 95, 107) *iudicare*
 דין (III: 509) *iudicium*; מן הדין (I: 24) *dignum est*, (II: 493)
(videtur); הדין הכללי (III: 492) *iudicium universalis*; see גור,
 פסק
 דם (I: 188-190) *sanguis*; see רתיחה
 דמה: דמה (I: 115) *et forte*; ש- ידמה (I: 31, 55, 62, e.p.)
videri, (III: 435) *apparere*; ל- דמה (I: 183) *התדמה* (II: 316)
assimilari; דימה (III: 170, 186) *imaginari*
 דמיון (I: 56; II: 89, 138, e.p.) *imaginatio*, (III: 327, 371-2, e.p.)
imago; על דמיון אחד (I: 133), על זה הדמיון (II: 104) *similiter*;
 על דמיון אחד (II: 518; III: 210) *eodem modo*; על דמיון (III:
 522) *sicut*
 דן (III: 97) *iudicare*

- זכר (I: 93, 95) opinio, (III: 374) creditio; see זכר
 דעת (I: 182, 187, 328, e.p.) opinio, (II: 64) intellectus, (II: 96;
 III: 487) cogitatio, (III: 135, 151, 157) consilium, (III:
 151, 160) consiliari; מי שאין לו דעת (I: 512) stultus; see נוטה
 עשיה, עבר
 דק (I: 161) parvus, (I: 176, 178, 420) subtilis
 דקדוק (II: 281, 287) gramatica
 דקות (I: 5) subtilitas
 דרך (I: 16-8, e.p.) via, (I: 336) cursus; וממה שהולך בזה הדרך (I:
 90) et ea que sunt talia; על זה הדרך (I: 147) hoc modo; דרך
 התיכון (I: 329-330); see רשום
 דרש (I: 440) querere; see תחל
 דשן (II: 571) unctuosus
 ה: התראה (III: 382) utrum
 הבדל (I: 371) distinguere, (I: 386) distinctio, (I: 408; II: 313; III:
 131, e.p.) differentia, (III: 224) alienum, (III: 290) divisio
 הבדלה (II: 125) distinguens, (II: 131, 157; III: 149) distinctio,
 (III: 148) distinguere; שאין להם הבדלה (I: 493-4) non
 intelligunt; see בדל
 הדבר (I: 117) atomus existens in aere; ההבלה אשר באויר: ההבלה
 (I: 117) illud quod movet atomos
 הבנה (I: 133); (III: 114, 136, 379) intellectus, (III: 134, 144)
 intelligere
 הגדה מושכלת (III: 462) bonum intellectum
 הגדרה (III: 386) diffinitio
 הדחות (III: 563)
 הדמות (I: 470; II: 507) similitudo
 הודעה (I: 468) distinguere, (I: 487) cognitio, (I: 521, 523)
 cognoscere
 הוה (III: 316) generari
 הוה (III: 347) presens, (III: 498) generatus; לפי הוה באותה שעה
 (III: 135-6) secundum presens; הדבר ההוה בעבור ההקש (III:

- 487) rem que fit a ratione; see הערבות
- הויה (II: 22) esse, (III: 498) generatio; בהוית העצם (I: 450) in generatione ossis
- הולך (III: 505, 529) ambulans; הולך בזה על דעת (I: 124) intendit quod intendit; see דרך
- הוצאה (II: 472, 477, 479-482) vox, (II: 586) sonus הוצאת (ה)קול: הוצאת הזדמנות (III: 85-6, 92) consonantia
- הזק (I: 434; III: 479) tristitia, (II: 492; III: 322) contristatio
- היה (II: 354, 357) presentia; בהיות בו (II: 614) cum eis que sunt in eo; היה קצתם נגד קצתם (III: 453) contrariari; היה זה נגד זה (III: 452) oppositus esse
- היולי (I: 84, 90, 482, e.p.) materia; see כון
- הכאה חזקה: הכאה (III: 563) magna percussio
- הכובה (III: 373) non fides
- הכנסה (II: 439) introitus; לא כמו שיפעל מי שקדם מהכנסתם אותה (II: 116) non sicut fecerunt Antiqui in ponendo eam
- הכרה: ההכרה (II: 82) distinguens
- הכרח (III: 41) consequens, (III: 560) de necessitate; מן ההכרח (III: 514, 524, 525) de necessitate, (III: 518) necesse est, (III: 558) necessario; see מוכרח, צרך
- הכרחי (III: 411) necessarius; מן העניינים ההכרחיים (III: 570-1) necessarium
- הליכה (I: 223) ambulatio
- הלך (II: 546) currere; תלך על היושר (I: 300) procedunt recte
- המוגות (I: 331) admixtio
- המשל (II: 141) exemplum, על צד ההמשל אצל (III: 337-8) ad הנאה (I: 434; II: 90, 129) voluptas, (II: 492; III: 322, 423, e.p.) delectatio; ימצא...ההנאה (III: 421) delectatur
- הסרה (I: 258) processus; על דרך ההסרה (I: 87) secundum abstractionem; בהסרה (III: 249) in Mathesi
- הסתפקות (III: 178, 188) sufficientia
- הסתרה (II: 414) (divisio)

- העדר (II: 299) non esse, (II: 356) privatio, (II: 382, 423-4, e.p.)
vacuum
- הערבות: הערבות (III: 454-5) res presentis voluptatis
העתק (I: 372; II: 406) translatio, (III: 414) motus localis; על דרך
תנועה (II: 449-450) secundum transumptionem; see העתק
העתקה (I: 2; III: 325)
- הפוך (III: 19) diminutus
- הפוך, הפוך (II: 581) contrarietas, (II: 409) reflexio, (III: 541)
conversio; מינים הרבה מן ההיפוך (II: 583) plura contraria
- הפוך (I: 245) converti; נהפך (II: 86) dividi; התהפך (II: 420-2)
reflecti, (II: 607) convertiri
- הפך (I: 45, 205, 331, e.p.) contrarium; (III: 205) differre, (III:
395) diversus
- הפכות (I: 204) contrarietas
- הפסד (I: 78; II: 289; III: 498) corruptio, (II: 438) destructio, (III:
76) corrumpi
- הפעלות (I: 11, 64, 202, e.p.) passio
- הפרדה: הפרדה * (I: 148) per se; see בדל
- הפרקה (II: 433) divisio
- הפרש (I: 27; II: 301) differre, (I: 402, 427; II: 361) differentia
הצטיירות (I: 283) intelligere
- הצלה (II: 289)
- הקדם: הקדם (I: 7) positione precedenti
- הקפה (I: 293, 294, 300) circulatio, (I: 309, 312) circulariter; על
ההקפה (I: 359) circulariter; ענין ההקפה (III: 490) intentio
continentie
- הקש (I: 298, 303) sillogismus, (I: 392) ratio, (II: 42-3)
proportio; יוצא מן ההקש (I: 511) irrationabile; see הוה
- הרגש (I: 272, 487; II: 529, e.p.) sensus, (I: 468) sentire
- הרגשה (I: 39, 55, 136, e.p.) sentire, (I: 151, II: 64, 287, e.p.)
sensus, (III: 95) sentiens; see תנועה
- הרגשות (II: 96, 645; III: 138) sentire

- הרגשי (III: 322) *sensibilis*
 הריחה (II: 491) *olfactio*, (II: 495, 503, 506) *odor*, (II: 537; III: 4, 89, e.p.) *olfactus*, (II: 669, 679) *olfacere*, (III: 564) *sapores*
 הרחקה: see תכלית
 הרכבה (I: 331-2, 339, e.p.) *compositio*
 השאלה (I: 373) *alteratio*, (III: 162) *similitudo*
 השגה (I: 53) *scire*
 השלמה (II: 23, 31, 113, e.p.) *perfectio*, (II: 112, 188) *endelechia*, (II: 156) *complementum*; בהשלמה (II: 290; III: 317) *in actu*
 השמעה (III: 69) *audire*; (ה)קול (III: 68, 72) *sonare*
 השתנות (I: 248) *transmutatio*, (II: 259) *alteratio*, (II: 529) *differre*
 התחלה (I: 9, 22-3, e.p.) *principium*
 התכה (II: 197) *diminutio*
 התמדה (II: 179) *eternitas*
 התנועעות (I: 468, 522) *moveri*, (I: 488; II: 258) *motus*, (I: 370; III: 440) *movere*
 התעוררות (III: 441) *moveri*
 התפעלות (II: 640) see פעל
 התרה (II: 585) *dissolvi*
 התרוממות: see רום
 זהב (II: 655-6) *aurum*
 זהר: הזהיר (II: 347) *diaffonus esse*
 זווית קמות: זווית (I: 45) *anguli recti*; see שטח
 זוכר (I: 436) *dicere*, (I: 437) *iudicare*
 זון: נוון (II: 228, 251) *nutriri*
 זך (II: 499) *subtilis*
 זכר (I: 230; II: 82, 123, e.p.) *dicere*, (I: 388; III: 280) *rememorari*; ש- (אשר) זכר (I: 329, 360; II: 97, e.p.) *predictus*
 זכרון: see מנהג

- זכרנות (I: 378) rememoratio
 נתר: see זמירות
- כמו (I: 320-1) in quibuscunque; באיזה מן הענינים יודמן: הזדמן: זמן
 שיהיה (I: 353) qualislibet; ואם יודמן ש- (II: 269) licet
 sit; זומן (II: 246) preparari; יוומן האמיתות (III: 4) creditur;
 ולא יודמן שיאמר (III: 296) nullus enim potest dicere
- זה זמן אחד (I: 114-5) dum; כל זמן ש- (I: 114-5) tempus; (III: 141) זמן
 יש זמן זולתי זה, יהיה עדיין לעתיד (II: 309-310) erit post, et habebit horam
- זן (II: 82, 125, 149, e.p.) nutritivus
- זקן (I: 382) senex
- זקנה (I: 381, 383) senectus
- זר (II: 345, 441, 542) extraneus
- זרע (I: 187-8) sperma, (II: 44) semen
- חבא (I: 317) coniungere; נחבא (I: 318) coniungi
- חבה, חיבה (I: 141, 352-3) amicitia, (I: 386) amor
- חבוט (II: 426, 443, 446) percussus
- חבוט, חיבוט (II: 429) percussio, (III: 563) sonus
- חבור: חיבור (I: 272, 331-2, e.p.) armonia
- חבט: התחבט (II: 407); חובט (II: 413) percussus esse
- חבטה (II: 403, 406, e.p.) percussio, (II: 627) ictus; see מקים
- חבר: התחבר (II: 249) vocatus esse
- חד (II: 449-451, 453, e.p.) acutus
- חדה, חידה (I: 323) (Apologus)
- חדוד, חידוד (II: 586) acutum
- אינו הוא חידוש (I: 65, 66) passio, (III: 212) accidens; חידוש, חדוש
 (II: 221) non fiunt
- חדש: חידש (I: 452; II: 407) facere; התחדש (I: 65, 352; II: 222,
 e.p.) fieri, (I: 397; II: 413) facere
- חויב (I: 316) contingere, (III: 43) consequi, (III: 199) sequi,
 (III: 421) affirmare; התחייב (I: 348, 393, 395, e.p.)
 contingere, (II: 218) oportere, (III: 82-3) sequi; התחייב

- בהכרח (II: 562, 564) *necesse esse*
 חובט (II: 414, 443, 446) *percutiens*
 חוזר (I: 300; II: 294) *reverti*; חוזר חלילה (I: 279) *circularis*, (I: 295) *semper eternus*; חוזר אל פנימה מן הכל (I: 498) *intrat intus a toto*; אותם שחוזרים לאחור בעבור (III: 233-4) *post*; see שב, משמש
 חולה (II: 568) *egrotus*
 חולם (III: 347) *cogitatio*
 חולק (I: 273-4) *dividere*; אם יהיו חולקים אותו ויבדילו אותו (III: 448-9) *si dividunt eam*
 חומה: בחומת המדינה (III: 344) *in turribus civitatum*
 חוץ (I: 54) *extra*; חוצה מן הראוי (I: 160) *extra veritatem*
 חוקר (I: 41) *perscrutare*
 חוש (III: 232, 554) *sentire*; שלא יפול חוש החושים בעצמם (II: 262) *quare sensus non sentiunt se*
 חוש (I: 126, 149, 194, e.p.) *sensus*, (III: 5, 147, 362) *sentire*, (III: 228, 361) *sentiens*, (III: 372) *sensibilis*; החושים (II: 640; III: 320) *sentire*
 חושב (I: 11) *existimare*, (I: 120) *opinari*
 חושי (I: 470) *corporalis*, (I: 548) *sensibilis*
 חותם (III: 542) *sigillum*; see סימן
 חזק (I: 95; II: 206) *retinere*; מה שלא יחזיק נפשו (III: 423) *qui non potest se retinere*
 חזק (II: 662; III: 89, 232, e.p.) *fortis*; החזק (II: 168) *virtutes*; החזק שבפעולות ניאות לטבע (II: 173-4) *actio enim que est magis conveniens nature*; חזק היבשות (II: 566) *valde siccus*; see הכאה, תקע, קול
 חוזר (I: 249-250) *reverti*
 חטא (I: 240) להתחטא...באותות: חטא
 חטף (III: 223) *imperare*
 חי (I: 109, 252, 429, e.p.) *animal*; החי המת (I: 478) *animal mortale*; see מוחלט, גוף, בעל חיים

- חי (I: 400, 456; III: 502) *vivus*
 חיה (III: 568) *vivere*
 חיוב (III: 321, 328, 373) *affirmatio*
 חיות (I: 114, 209; II: 12, e.p.) *vita*
 חיים (I: 110, 528) *vita*
 חכך: התחכך (II: 407) *confricari*
 חכם (II: 280-1) *sciens*, (II: 296) *disciplina*; see אלף
 חכמה (I: 148; II: 22, 103, e.p.) *scientia*, (II: 9, 19-20, e.p.)
scire, (II: 285) *doctrina*, (II: 301) *consideratio*; החכמה
 העיונית (III: 263-4) *scientia speculativa*
 חכמי: see כח
 חלה: חילה (III: 93) *nocere*
 חלול (III: 352) *concavus*
 חלון: see נצוץ
 חלוף, חילוף (I: 30) *differre*, (I: 154, 157, 409, e.p.) *diversitas*;
 נפלה החילוף בין אלו ובין אותם (I: 156) *isti differunt ab eis*
 חלוק, חילוק (II: 48) *dividi*, (III: 116, 363) *divisio*
 חלוקי (I: 20) *divisio*
 חלוש (I: 66; II: 559) *debilis*
 חלי (I: 384) *egritudo*, (II: 437-8) *occasio*, (III: 213) *infirmitas*
 חללות (III: 353, 468) *concavitas*
 חלני (II: 223) *infirmus*
 חלף: היה חלף (I: 98; III: 204) *differre*
 חלף: התחלף (I: 396) *diversari*, (III: 104) *diversus esse*, (III: 333)
differre; החלף (II: 74) *mutare*
 חלץ: התחלץ (III: 518) *evadere*
 חלק (II: 401, 408-9, e.p.) *lenis*, (II: 601) *durus*, (II: 642) *mollis*;
 see גשם, גוף, חלק, בשר
 חלק (I: 26) *determinare*, (III: 98) *comparare*, (III: 298) *dividere*;
 התחלק (I: 501) *sufficere*, (I: 271) *divisio*, (III: 363, 388)
dividi
 חלק (I: 36-8, e.p.) *pars*, (III: 492) *particularis*; בחלק מחלק

- מחלקיו (I: 282-3) *per aliquam partem partium eius*
 חלקי (II: 303) *particularia*; הענינים החלקיים: חלקי (II: 308) *ex rebus particularibus*
 חלקות (II: 587) *sonus lenis* חלקות הקול ושעירותו; חלקות (III: 143) *tangere* et asper
 חם, חום (I: 78) *calor*, (I: 103) *calidus*
 חם (I: 206, 208) *calidus*
 חמוץ (II: 506, 572; III: 90) *acetosus*
 חמימות (II: 254, 474; III: 16) *calor*; בחמימות אשר נכנס (II: 470) *in calore intrinseco*; see רתיחה
 חמם (II: 665; III: 92) *calefieri*
 חמר, חומר (I, 70; II: 8, 29, e.p.) *materia*; החומר הנקרא היולי (I: 70; III: 252) *materia*; בצורה והחומר (II: 29) *(in cera et figura)*
 חמש (III: 3) *quinque*
 חנך (II: 312) *experimentatus*
 חסר (III, 6, 22) *deficere*; אם חסר...מחסר (I: 399) *si diminuitur*
 חסר: יותר חסר (III: 236) *minus*
 חסרון (I: 226, 525; II: 67, e.p.) *diminutio*, (II: 13, 65) *diminui*
 חפץ (I: 523) *desiderium*
 חק (II: 52) *descriptio*
 חקירה (I: 14, 15) *perscrutatio*, (II: 62) *querere*
 חקק (I: 151) *sed omnes res considerantur*
 חקר (I: 14) *perscrutatio*, (I: 24) *determinare*, (I: 31, 39, 40, e.p.) *perscrutare*, (I: 36) *querere*, (I: 509) *(respondere)*
 חריף (II: 505, 508, 572) *acutus*
 חשב (I: 15, 101, e.p.) *existimare*, (I: 159, 175, 401) *reputare*, (I: 446) *ponare*; נחשב (I: 97) *reputari*, (I: 490) *videri*; see טוב
 חשך, חושך (II: 673; III: 55) *obscuritas*
 חשכה (II: 349, 356, 550, e.p.) *obscuritas*
 חשק (II: 127) *voluntas*
 חתך (I: 286) *pertransit ipsum*; יחתכנה ויבוא עליה: חתך (I: 401) *abscindi*, (I: 540) *dividi*; חותך (II: 88) *abscindi*

- חתך (II: 45) *secare*
 טבול (II: 610, 617) *humectatus*; טבול במים (II: 616) *humectatus*
 טבע (I: 10, 38, 160, e.p.) *natura*; בטבע (I: 229, 234-5, e.p.)
naturaliter; יסודות לטבע בעצמו (I: 107) *elementa omnium naturalium*; see קדמון
 ענין, מאמר, טבעי (I: 72-74, e.p.) *naturalis*; see מאמר
 טהור (I: 171) *mundus*
 טוב (I: 254; III: 108, 322, e.p.) *bonus*; יותר טוב (I: 6) *nobilior*, (I: 48) *melior*, (I: 169) *dignior*, (I: 314) *magis proprius*; היותר טוב (I: 81, 334, 376, e.p.) *melius*; הטוב שבדברים הנאמר (I: 255) *melior sermo omnium sermonum dictorum*; שאין טוב לומר (I: 276) *non est rectum dicere*; בטוב חשבו (II: 114) *bene existimaverunt*; see מדה
 טועה (II: 485) *peccat*
 טועם (II: 573) *gustans*
 טוש (II: 516-7) *quedam enim moventur ad suam cibum*
 טמוני: see עץ
 טעה (I: 157) *admiscere*, (II: 324) *errare*
 טעות (III: 140, 142, 144, e.p.) *error*
 טעימה (II: 468) *gustus*
 טעם (II: 568) *gustare*; see קדם
 טעם (II: 134-5, 496, e.p.) *sapor*, (II: 390, 496, 543, e.p.) *gustus*, (II: 562) *gustabilis*; המישוש אשר לטעם (III: 77), מישוש הטעם (III: 80) *gustus*; see נגיעה
 טרח (I: 304) *delectabilis*
 יבש (II: 131, 135, 538, e.p.) *siccus*
 יבשות: see חזק
 יד (III: 367) *manus*
 ידה על (II: 324) *iudicare*
 ידוע (III: 506) *notus*
 ידיעה (I: 4, 6, 46, e.p.) *scire*, (I: 44) *cognoscere*, (I: 49, 172; III:

- 425) *cognitio*, (II: 307) *scientia*; see סדר
- ידע (I: 8, 16, e.p.) *cognoscere*, (I: 10, 20, 43) *scire*; נודע (I: 143) *cognosci*; הודיע (I: 462, 467, e.p.) *cognoscere*, (I: 474, 478) *scire*, (III: 247) *experimentari*; כי הדבר גם כן יודע (I: 197-8) *quod simile non cognoscitur nisi per suum simile*; בהודיעו שורשיו (II: 200) *quod ramificatur per radices*
- ידע (I: 153, 447; III: 308) *cognoscens*, (I: 176) *cognoscere*
 לשון יין: see לשון יין
 ליוני: see לשון יוני
- יוצא (I: 145, 249) *exire*; יוצא מ- (I: 305) *extrinsecus ab*; ביוצא מן (I: 305) *extra*; יוצאת מן (III: 18) *extra*; see הקש
 הקול (II: 459) *in voce*; יוצאת מן (III: 18) *extra*; see הקש
 יורה (I: 64-5) *ita quod*, (II: 499-500) *et signum eius*; (הנה) יורה על זה (II: 566; III: 413) *signum eius*; והנה יורה (II: 604) *et demonstrat*
- יחד (I: 394) *et proprie ea*; כי תיחדם (I: 421) *propria est eis*; ואחר כן ייחדם הענין: יחדו (III: 311-2) *actiones proprie*
- יחד (II: 328; III: 202) *proprius*, (III: 36) (*sensibilium*); ביחד (I: 100; III: 203), לייחד (III: 17) *proprie*
 ייחודי, ייחודי (I: 463; II: 441) *proprius*
- יחס (I: 332, 341, 348, e.p.) *propertio*, (II: 495) *consimilitudo*; שתייה הנפש יחס העירוב (I: 346-7) *ut anima assimiletur mixtioni*; שיהיו יחסי האלית (I: 476) *attribuere Deum*
- יחס: יוחס, יוחס (I: 82; II: 336; III: 405) *attribui*; ייחס (I: 165) *attribuere*
- יין (II: 545) *vinum*
- יכל (III: 152, 175, 232) *posse*; see שר
- ילד (II: 243) *generationem facere*, (II: 244) *generare*; התילד (II: 300) *generatus esse*
- יסוד (I: 139, 143, e.p.) *elementum*; see טבע
- יועיל (III: 511) *iuari*

- מציאות: see יפה
- מה שיצא מהקול (II: 421) extra locum; במה שיצא מהמקום: יצא (II: 457) vox; הוציא הניפוש (II: 462) vociferare; הוציא קול (II: 482, 519) expirare; יצא ספק (III: 384) oritur questio
- הציב (III: 152) ponere
- מן היציאה: יציאה (I: 113) ab exitu; יציאת קול (II: 460) vox, (II: 463), היציאת הקול (II: 464) vociferatio
- יצירה וצורה: יצירה (II: 7, 106) (forma)
- יקיצה (II: 21, 46) vigilia; (III: 403)
- הורה (על): ירה (I: 458-460; II: 56) demonstrare, (III: 576) significare
- ירוק (III: 38-9) citrinus
- ירח (I: 185) luna
- ירידה (III: 414, 499) descensus
- ישוב (III: 187) terra
- ישן (II: 269) dormiens
- ישר (I: 44, 59, 130, e.p.) rectus; see סבה
- ישר, יושר (I: 61, 503) rectitudo; על היושר (I: 300) recte; see הלך
- יתר: see נאותות
- יתר כשירצה אדם להותיר נפעלי הנפש: יתר (I: 336-7) cum homo laboraverit in perficiendo passiones anime
- יתרון קצתם אל קצתם: יתרון (I: 5) que differunt abinvicem
- כבד, כובד (II: 586) grave
- כבד (II: 449, 451, 582, e.p.) gravis
- כדור (I: 60, 263, 402, e.p.) spera
- כדוריים: כדוריים (I: 107) sperica; הכדוריות: כדוריים (I: 104) sperica; הכדוריית (I: 166-7) sperica
- כוזב (III: 173, 175, 189, e.p.) falsus
- כוכב (I: 185) stella
- כולל: see כלל
- כון (I: 85, 87, 276) intendere; מה שיכוון בו (I: 18-19) illud quod quesitum est; אשר כיון כונת ההיולי (I: 80) qui intendebat

- materiam; אשר כיון כונת הענין לבדו (I: 81) aut qui intendebat solum intentionem; אשר כיון בו העיון (I: 82-3) qui intendit considerare; see also בקש
- כונה (I: 162; II: 31) prima intentione
 ולא שנכזב (III: 148, 200-1) falsari, (III: 163) falsum dicere; שום דבר מזה (I: 435) neque etiam per figmentum; ושנכזב (III: 153) et fingere formas
- כזב (III: 284, 288, e.p.) falsitas, (III: 284) falsum; היה כזב (III: 206) falsari; see הכזבה, מעט
- כח (I: 71, 128, 492, e.p.) virtus, (II: 282-3) potentia; בכח (I: 26; II: 9, 46, e.p.) in potentia; ומה שאין כח לו (II: 557-8); הכח (III: 483) המיעץ (III: 488) virtus cogitativa; הכח (III: 491) החכמי virtus scientialis
- כל: כל שכן (I: 8; II: 10; III: 206, e.p.) maxime, (I: 504-5) forte, (I: 15) necesse; הכל (I: 447) universum
- כלא (I: 515) concludere, (II: 483) claudere, (II: 519) retinere
- כלב (I: 33) canis
- כלה (I: 301) finitus esse; אל מקום כלות מאמרינו (I: 89) ad nostrum sermonem; הדבר אשר כלה (I: 550); אשר כל נפש לו תכלה (III: 399) illud autem ad quod pervenimus in sermone; לא יכלה עד תכלית (III: 506) non venit ad finem; כלה אל (III: 537) pervenere; see מספר
- כלי (I: 326, 544; II: 33-4) instrumentum, (II: 24, 192) organum, (II: 417) vas
- כליה: כלתיה (III: 385-6) infinitus
- כלי (II: 27) organicus; see דין, תנועה, אבר
- כלל (II: 174) occasio
- כלל, כללי (I: 12, 34, 35; e.p.) universale; שלא יהיה...כלל (I: 118-9) deficiat omnino; על דרך הכללות (I: 194), בכלל (I: 267, 289, 495), על דרך הכלל (II: 32) universaliter; ראוי (III: 653) dicendum est universaliter; מהכלל (III: 316) universaliter

- כּם, הַכּם (I: 403, 405, 459) quantum
 כּמָה (I: 25, 464-5; III: 249) quantum, (I: 45, 155; III: 385) quot,
 (III: 300) quantitas
 כּנָה (II: 296) sed oportet ponere ei aliud
 nomen
 כּנּוּי: see כּנָה
 כּנּוּס (I: 112) pervenire intus, (I: 340) intrare, (III: 39, 203)
 cadere, (III: 237) contingere; see מַעֵט
 כּסֵף (II: 130) est desiderium voluptabilis
 כּסֵף חַי (I: 263) argentum vivum
 כּעֵס (I: 366, 370, 374) irasci
 כּעֵס (I: 54, 63, 66) iracundia, (I: 70, 73, 90, e.p.) ira
 כּעֵסִי (III: 387) כּעֵסִי (III: 451) irascibilis
 כּף (II: 458); כּף שִׁיעוּר שִׁמְשׁוּר (III: 186) nos imaginamur
 quantitatem solis esse pedalem; כּפּוֹת (II: 34-6) (securis)
 כּפּוֹר (II: 527) (putrefactio)
 כּרִיחַ (III: 202) consequi; יִכְרִיחֵנוּ הָעֵינִן (II: 314) necesse est
 nobis
 כּרִכּוּס (II: 508) crocus
 כּתָה (II: 237) secta
 כּתּוּב (III: 261) pictus
 כּתּוּבָה: see לוח
 לֵב (I: 371; II: 474; III: 420) cor; see רִתּוּחָה, גְּבוּרָה, סִתּוּם
 לֵבָד (I: 31, 444) tantum
 לֵבָן (I: 452; II: 330-1, e.p.) albus; see נוֹחַ
 לִבְשׁ (II: 593) induere
 לִגְמָרִי (II: 214; III: 455, 501) simpliciter
 לוח (III: 261) sicut tabula est aptata picture
 לוחֵץ (III: 536-7) imprimi quamdiu movet
 לוחֵץ (II: 563) humefieri, (II: 565) humidus esse
 לוחֵץ (I: 187) humidus; לוחֵץ מִשְׁאֵר הַדְּבָרִים (I: 187)
 humidius rerum

- לחות (II: 543, 548) humiditas, (II: 567, 569) humor; see מרובה
 לחיצה (III: 537) impressio
 לחץ (II: 458) tonus
 לחץ על (I: 111) constringet ex istis figuris; לחץ באלו הצורות: לחץ
 (III: 536) imprimere in; התלחץ (III: 537-8) imprimi
 ליחה (III: 258) mixtio
 לימד (II: 296) התלמד (I: 376) docere; לימד (III: 371) addiscere;
 addiscere, (III: 239) scire; see מלמד
 למודים (I: 43) mathematica
 לימודי, לימודי (I: 87; III: 354) mathematicus
 למען (II: 409) propter prohibitionem
 למען (III: 223, 527) ut
 לעז: see מראה
 לקח (I: 211; II: 297, 592, e.p.) accipere; לוקח (I: 297), לוקח (II:
 42) accipi; ואם יקח האדם קבלה (I: 494) et si homo
 concesserit; שנקח לדבר (II: 343) dicamus igitur; see כלל
 לשון (II: 458) idioma, (II: 468, 478, 549, e.p.) lingua; לשון ערבי
 (I: 2; III: 326); לשון עברי (I: 2); בלשון יון (I: 209, 211), בלשון
 היוונים (III: 74) in lingua Greca
 מאחר (II: 451) tardus
 מאמר (I: 1); (I: 26) predicamentum, (I: 48, 89, 163, e.p.) sermo,
 (I: 466) dicere, (III: 38) iudicium; במאמר הטבעי (I: 269) in
 sermone naturali; המאמר באלו המאמרים (II: 309) loqui de
 istis; see נתר, נהוג, גזר, רצה, שים, נכון, תחל, מוחלט, עבר, כלה
 מאסף (II: 453-4) obtusus
 מבאר (II: 314) determinare
 מבדיל (II: 643-4) distinguere; (III: 380) distinguens
 מבואר (I: 20) declaratum, (I: 276, 360) manifestum; מן המבואר
 הוא (I: 50, 69, 145, e.p.) manifestum est; see מחשבה
 מבוכה: see מקום, נבך
 מבוקש (III: 342, 348, 417) quesitus
 מביא (I: 439) inducere; מביא ל- (II: 429) copulatus cum

- בקש: see מבקש
 מגובן (II: 408-9) concavus
 מאמר: מגונה (I: 466) improbable, (III: 395) inopinabile; מגונה (I: 513) improbable
 מגיע ממנו: (I: 343)
 מגן: see מסך
 מדביק (I: 532) continuare
 מדבר (I: 495, II: 261) loqui, (III: 387) rationabilis; זולתי המדבר (III: 397) non rationabilis; see בעל חיים, נפש
 מדה: מן המדות הטובות הגופניות (I: 335) bonitatum moralium corporalium
 מדינה: see חומה
 מדמה (III: 165) imaginari
 מדרש: ממדרשי אפלאטון (I: 145) in suis disputationibus
 מה: מה אחד (III: 391) nullus; מה מדבר (III: 406) nichil
 מהופך (III: 112) contrarius
 מהות (III: 310) quiditas
 מהיר: על צד המהיר (III: 369) modo velocis
 מהלך: מהלך רחוק (III: 538) in remoto spatio
 מהר: (II: 455) velox; מהרה (I: 315) statim; יותר מהרה (II: 595) citius; see נעתק
 מהירות (II: 452) velocitas; במהירות (II: 680) velociter
 מהלך: במהלך מועט (II: 360) in brevi spatio
 מובדל (III: 470) distinctus
 מובחר (I: 254-5) delectabilis
 מוברח: מוברח ממנו (III: 348) fugitus; see נברח
 מוגדר (III: 483) terminatus
 מודיע (I: 198, 454) cognoscere, (I: 480) scire
 מוחכם: (III: 264) scitus
 מוחלט: בשרם מוחלט (II: 210) simpliciter; במאמר (ה)מוחלט (II: 344), (III: 84) simpliciter; על המוחלט (III: 350) simpliciter

- מוחש (III: 70, 82) sensibilis
 מוטבע (II: 334) natus, (II: 501-2) (discretus); בלתי מוטבע (II: 502) (non discretus)
 מוטעם (II: 496, 541, 563, e.p.) gustus, (II: 513, 547, 558, e.p.) gustabilis
 מוכן (III: 306) intelligi; see לוח
 מוכרח (I: 249) possibilis; מן המוכרח (III: 599-500, 507) de necessitate, (III: 515) necesse est; והוא המוכרח אליו בתכלית (II: 101) et est illud quod est valde necessarium
 מוליד (II: 218; III: 402) generativus, (II: 250, 300) generans; (III: 413) generare
 מונח: למרחק המונח (III: 49) coloris subiecti; למוחש המונח להם (III: 94) rei sensibilis subiecte illi; המורגש המונח להם (III: 95) sensibilis sibi subiecti
 מונע (II: 49; III: 293) prohibere, (II: 209) prohibens; אם לא יהיה (II: 208) nisi aliquid prohibeat; מונע שימנעם כל זמן שלא (II: 283-4) dum aliquid extrinsecum non impediatur ipsum
 מועט (I: 66) parvus; (III: 145) paucus
 מועיל (II: 133) iuvari
 מופשט (III: 355, 357) abstractus; מן (III: 267, 313, 357) abstractus ab
 מופת (I: 17, 48, 297) demonstratio
 מופתי (I: 20) demonstratio
 מוצא (I: 53, 267, 489, e.p.) videre, (I: 30; II: 345) invenire (III: 131) determinare
 מוצא: מוצא מזה (I: 340-1) quod autem extrahitur ex hoc
 מוקש: בלתי מוקש (I: 342) non est igitur rectum; בלתי מוקש (II: 262) irrationabilis
 מורגל (II: 495) (in)conveniens
 מורגש (I: 41; II: 170, 306, e.p.) sensatus, (II: 132, 303, 307, e.p.) sensibilis, (II: 315) sentiens, (II: 603) sensus

- קול מורה: מורה (II: 480) *sonus (illius)*
 מורה (II: 488, 492) *odoratus*, (II: 511-2) *odorabilis*, (II: 668) *olfactum*
 מורכב (I: 331; II: 14, 112) *compositus*
 מושך (I: 265) *attrahere*
 מושכל: (I: 42; II: 171; III: 219, e.p.) *intellectus*, (III: 221, 235, 256, e.p.) *intelligibilis*; הענינים המושכלים (I: 280) *res intellecte*
 מושם: מושם בעל ההבנה (I: 127) *apopletizabatur et carebat intellectu*; הדבר המושם (II: 588-9) *subiectum*
 מושמע (II: 510) *audibilis*
 מות (I: 249; III: 558) *mori*; המית (III: 564) *corrumpere*; see מת
 מזהיר (II: 350-1, 354, e.p.) *diaffonus*
 מוזמן (I: 67) *paratus*; מי שהיה מוזמן (II: 163) *qui voluerit*
 מזון (II: 26, 130-1, e.p.) *cibus*, (II: 69; III: 522) *nutrimentum*
 מזיק (III: 321, 574) *tristabilis*, (III: 348) *contristabilis*, (III: 565) *nocere*
 מזמר (II: 458) *fistula*
 מזער אחד: מזער אחד (II: 649) *valde modicum*
 מח: see אבר
 מחדש (II: 625) *faciens*
 מחובר (II: 213) *coniunctus*; see מספר
 מחודד (I: 44) *curvus*, (III: 87, 92) *acutus*
 מחויב (I: 159) *consequens*, (I: 443) *contingere*; על מחויב (III: 140) *debere*
 מחט: see פגש
 מחיבת: מחיבת (III: 309) *affirmatio*
 מחלים (III: 450) *cogitans*
 מחלק (III: 388) *dividens*
 מחסה (I: 77) *cooperimentum*
 מחפס: ומה שאנו מחפסים אותו (I: 9) *et quesitum est*
 מחשב (III: 433) *cogitans*

- מחשבה (I: 149, 151; III: 157, e.p.) existimatio, (I: 433; III: 356, 422) cogitatio, (I: 523; II: 377) existimare, (II: 156-8) cognitio, (II: 160) <intellectus> cogitativus; וזה מחשבה מבווארת (I: 432) et hoc manifestum est; see קדם
- מחשבי (III: 396, 415-6) cogitativus, (III: 475) cogitabilis
- מטיב (II: 469) propter melius
- מטר (I: 78) pluvium
- מיד (III: 154) statim; see תחל
- מיוחד (I: 11, 58, e.p.) proprius, (I: 52) appropriari
- מיוחס (III: 246) assimilari; see ארקוס
- מיחד (I: 55) proprius
- מים (I: 140, 186; II: 224, e.p.) aqua; see מעט
- מימי (II: 71) in rebus mortalibus
- מייעץ: see כח
- מכה (II: 404, 479) percutiens, (II: 405) percussum
- מלא (I: 505) plenus
- מלאכה (I: 326) ars, (III: 271) artificium; מלאכת הרפואות (III: 424) ars medicine; see נתר
- מלבוש: see קרום
- מלה (III: 320) verbum
- מלוח (II: 549) salsus
- מלחמה (III: 345) preliator
- מלט (III: 521) salvari; כי המרגיש לא ימלט מן הגשם (III: 236) sentiens enim non est extra corpus
- מליח (II: 571; III: 90) salsus
- מליצה (II: 469) loquela
- מלמד (II: 297) doctor; מלמד הניקוד (I: 262)
- מלץ (II: 337) quod possibile est dici
- ממהר (II: 432, 451, 549) velox
- ממוסך (II: 534) coopertus
- ממוצע (II: 377, 380, 388, e.p.) medium; הדבר הממוצע (III: 548) medium

- ממושש (II: 134, 450, 577) tangibilis
 הממציא לאלו מה הוא: ממציא (I: 481) quod dedit istis esse
 אבל תהיה התנועה ממש: ממש (I: 259-260) sed motus est sue
 substantie per se
 ממשש (II: 153) tactus, (II: 543) tangibilis, (II: 603) tangens
 מין, מין (I: 29-30, 401, e.p.) species, (II: 88, 102, 111) modus;
 במין משותף (III: 440) modo communo
 מנגד (I: 502) oppositus, (III: 433) differre
 מנה (III: 246) experimentari, (III: 386, 485) numerare
 מנהג: מנהג (III: 383) aliud a rebus
 assuetis dici
 מנוחה (I: 236, 238-9, 303) quies, (I: 313) quiescere, (II: 553)
 silentium, (III: 27) quies
 מנוע (I: 244) movere; מנוע אל הלב (I: 371) motus ad cor
 מניח: see נוח
 מנין (I: 149, 393) numerus
 מניע (III: 67-8, 432, 439, e.p.) movens, (III: 438, 460-1, e.p.)
 motor; הדבר המניע (III: 381) motor
 מניעה: see בוא
 מנע (I: 113, 411, e.p.) prohibere, (II: 284; III: 224) impedire;
 מנע (II: 432) prohiberi; see מנוע
 מנענע (I: 160) movere
 מסך (II: 535) coopertorium; ומה שילך דרך המגן (II: 530-1) isti enim habent coopertoria
 מספיק (III: 550) contentus
 מספר (I: 149, 152, 154, e.p.) numerus; המספרים המחוברים (I: 271) numeri compositi; ומספר הנפש (I: 398) sicut numerant
 animam; במספרים הכלים (III: 335) in numeris
 קלל proportionalibus; see קלל
 מספר (III: 198) narrare
 מעבר (II: 536) via
 מעוט: על מיעוטו (II: 128) saltem

- מעוכל (II: 235) digestus
- מעולה: (I: 5) honorabilis; (ה)יותר מעולה (I: 307, 311) melius, (I: 483; III: 276) nobilius, (I: 508) nobilior, (I: 509; II: 140) melior
- מעורב (I: 307) coniunctus, (I: 306; III: 17, 90-1) admixtus, (I: 507; III: 222, 227, e.p.) mixtus
- ומעט יכנס בו (II: 611) aliquid in quo est aqua; הכוב (III: 198-9) et fere non cadit in ipsum falsitas
- מעין (II: 291) considerare; (I: 85) considerandum est
- מעשה (II: 168) operatio
- מפחד (III: 420) timorosus; לא...דבר מפחד (I: 68) nihil timoris
- מפני ש- מפני (III: 573-6) ut
- מפסיד (II: 559-560) corrumpens, (III: 561, 567) corrumpere
- מפרנס (II: 77-8; III: 402, e.p.) nutritivus
- מצא (I: 13) invenire, (I: 132) videre, (I: 436) diffinitio, (II: 199, 202; III: 229) recte dicere, (II: 357, 377) vere dicere, (III: 78) bene dicere; ומצא באמת (I: 127) et verum dixit; המציא (I: 19) invenire; נמצא (I: 131) existere, (III: 544, 556) esse, (III: 548) fieri; נמצא ל- (III: 545) habere; ועל זה הצד יהיה (III: 481-2) sic etiam existit in eis? Est enim in eis; see הנאה
- מצוי (III: 339) existens
- מצוייר בשכל (III: 257, 262-3) (illud) formatum per intellectum; see עין
- מצוע, מיצוע (II: 603) mediatio, (II: 621, 643-4) medium; (II: 619, 627; III: 519, e.p.) medians
- מצורף (II: 240) attribui
- מציאות (II: 20, 95-6, 187, e.p.) esse; הוא מציאות בינוני (II: 60) est invenire medium; לא כשיהיה נמצא מציאות יפה (III: 571-2) non ut sit in meliori dispositione; <כשימצא... מציאות יפה (III: 573) propter melius
- מציר (II: 166) intellectus, (III: 231) formatio per

intellectum

מקבילה (II: 648)

מקבל (I: 201; II: 107; III: 220) recipere, (I: 322; II: 107-8) recipiens, (II: 169) oppositus; (III: 105) dicens

מקום (I: 230, 233-4, e.p.) locus, (I: 339, 398-9) situs; מקום מבוכות (I: 21); על המקום (II: 300) statim; see ספק

מקים (II: 116-7) absque determinatione illius corporis; כשיהיה האויר מקיים החבטה (II: 412-3) quando fuerit aer fixus ad recipiendum percussionem

מקיף (II: 358) circumferens; see אויר

מקצר (I: 544) hoc non dat ut...non; הוא מקצר מהרבה מבעלי חיים (II: 498) diminuitur a multis animalibus

מקרה (I: 11, 43, 45, e.p.) accidens; במקרה (על דרך) (I: 228-9, 231, 251, e.p.) accidentaliter

מקשה (I: 149) solidus

מר (II: 503, 569, 571, e.p.) amarus

מראה (II: 133, 324-5, e.p.) color, (III: 30) visus; see מונח, קולור

מראה (II: 336, 344, 363) visibilis

מרגיש (I: 40, 42) sensus, (I: 422; II: 82, 125, e.p.) sensibilis, (II: 299) sentiens; המרגישה (III: 507) sensibilis; see גמור

מרובה (II: 567) valde humidus; הראות המרובה (III: 88) visus a luce intensa

מרובע (II: 149) quadratum

מריח (II: 155) odoratum, (II: 527) olfacere, (II: 538) olfaciens

מרירה (III: 37, 39) colera

מרעיד: see נורא

משא: see נשא, קבץ

משובח (III: 445) laudabilis, (III: 481) terminatus

משוכש (III: 413) monstruosus

משולש (I: 45; II: 149) triangulus

- משונה (III: 10, 324) differre
 משוקה (II: 569) submersus
 משוש (I: 290; II: 618) tangere, (II: 76-7, 79, e.p.) tactus; כי מישוש כדור נחושת על נקודה (I: 60) ut contingat speram cupri in uno puncto; see טעם
 משותף (I: 14, 18, 51, e.p.) communis; אחד מן העניינים המשותפים (I: 216-7) (impossibilis); הענין המשותף (III: 345) commune; זולתי (I: 234) communicationem habere cum; היה משותף ב- משותף (III: 287) assimetrum
 משיג (II: 265) contingens
 משיכה (III: 471) attractio
 משים: אם שם ששים (III: 394, 429-430) si aliquis posuerit
 משך (II: 26) contrahere; התמשך (I: 536)
 משכיל (III: 341, 450) intelligens
 משכן: אשר משכנו המים (II: 394) habitantia in aqua
 משל (II: 52) exemplum, (III: 221) similitudo; (ו)משל זה (I: 38, 43, 54, e.p.) v.g.; על זה המשל (I: 142, 236, 269) similiter, (I: 207) hoc modo; (ו)המשל בזה (I: 60, 447) v.g., (I: 370) scilicet; (III: 593) המשל הוא על משל אחד; (III: 55-6, 304) eodem modo; (III: 306) et sic
 משמיע (III: 68) sonans
 משמש: משמש וחוזר (I: 299) reverti
 משפט (III: 132) iudicare; כי אין ממשפטו ש- (II: 295-6) non est rectum ut
 משש: מישש (III: 7, 9), מושש (II: 631) tangere
 משתנה (I: 37; II: 529) differre, (I: 404) diversari, (I: 527; II: 444, 617-8, e.p.) diversus, (II: 228) transmutari, (II: 229) transmutatio
 משתרר (III: 396) principale
 משתתף (II: 206) conveniens, (II: 180) communicationem habere cum
 לאותם שאינם מתים (I: 183; III: 279) immortalis; בלתי (מת)ה: מת

- (I: 183) immortalibus; see קרוב, חי
- מתאווה (III: 436-7) desiderativus, (III: 457) appetitum, (III: 463) appetitivus
- מתאחר (III: 412) in rebus monstruosis בעניינים מתאחרים: מתאחר
- מתבאר (II: 66) omnia vegetabilia כל העניינים המתבארים: מתבאר
- מתדבק (I: 279, 281-2, e.p.) continuus, (II: 603) applicatus
- מתדמה (I: 516-7, 519, e.p.) consimilis
- מתהפך (I: 206) contraria, (III: 339) res contrarie
- מתוסף (I: 299) crescere
- מתוק (II: 503-4, e.p.) dulcis
- מתחדש (II: 418) fit
- מתחזק (II: 401) potest מתחזק לעשות: מתחזק
- מתחרכת (I: 489) mota
- מתחלף (III: 324) differre
- מתחלק (I: 28, 29, 264, e.p.) divisibilis
- מתני (III: 109) המתני
- מתיר (II: 549) dissolvere
- מתלהב (III: 344) inflammatur
- מתלחלח (II: 564) humefieri
- מתנגד (II: 229) oppositus, (III: 337) contrarius
- מתנווע (I: 102, 218; II: 431, e.p.) motus, (I: 118, 122, 162, e.p.) moveri, (I: 174) movens, (III: 461-2) mobilis; ושהדבר המתנווע הוא נודע במתנווע (I: 180-1)
- מתנפש (I: 500) anelitum habere, (II: 62, 113, 239, e.p.) animatus, (II: 431) anelans; המתנפש (II: 396) anelitus
- מתעכל (II: 229, 235) digeri
- מתפעל (I: 64, 320; II: 679) pati, (III: 275, 280) passibilis; בלתי מתפעל (I: 389) impassibilis; מתפעל הפעלות אחד (I: 64) patitur
- מתפרד (I: 273) separatus, (II: 599) distinctus, (III: 111, 126) divisibilis, (III: 126) diversus

- מתפרנס (II: 225, 240, 248) *nutribilis*, (II: 247) *per quod nutritur*,
(II: 239; III: 523) *nutrire*; see נמצא
- מתפשט והולך: מתפשט בכל (II: 417) (*divisio*); (I: 504) *est in toto*; see בקשה
- מתקדם (III: 490) *prior esse*
- נאות (I: 272; II: 143, 146) *conveniens*; see חזק
- נאותות (I: 337) *convenientia*; וסדרם (II: 663) *consonantia cordarum et neumata*
- נאחו (III: 19) (*distinctus*)
- נאמר: (II: 319) *dici*; see קדם
- נבדל (I: 86; III: 275, 279) *abstractus*, (I: 90; III: 286) *separatus*,
(II: 62) *distingui*, (II: 152) *separari*, (III: 216-7) *differens*,
(III: 304) *separabilis*
- נבדל: וממה שיש להיות בו אדם נבדל בזאת המבוכה: נבדל (I: 346) *et est etiam alia dubitatio*
- נבנה (II: 294) *edificari*
- נברח (III: 342, 416) *fugitus*
- נבדל: וינגדו וידחו (I: 114) *et contra expellunt*; (III: 336) *consideratio*
- נגיעה (III: 566) (*gustus*); נגיעת הטעם (III: 574) *gustus*
- נגיעה: הגיע אל (I: 377) *pervenire ad*; הגיע לו (II: 281) *acquisivit*; נגיעה (III: 133) *iudicare*
- נגף (II: 628) *percutere*; אבל קרה שנגפם יחד (II: 628) *sed accidit quod percussio amborum fuit simul*
- נגר (I: 86; II: 231-2) *carpentarius*
- נגרות: see נתר
- נדחה (III: 534) *expelli*
- נהג (II: 251) *gubernare*, (III: 90) *ponere*, (III: 272) *effici*
- נהוג: כמו שנהוג במאמר (I: 307-8) *sicut est consuetudo dicendi*
- נהפך (II: 286) *contrarius*
- נוגע (II: 609) *tangere*
- נודע: (I: 443) *cognosci*; see מתנועע

- נוח (I: 237-8) quiescere; האחרון על הרואה (II: 631-2) si aliquis posuerit aliquod corpus album super visum ultimum
- נוטה (III: 137) intendere; שיהיו נוטים לזה הדעת (I: 186-7) declinare ad hanc opinionem
- נולד (III: 509-510) generatus esse
- נוסף: יותר נוסף (III: 236) magis
- נוע: הניע (I: 101, 108, 120, e.p.), נועע (II: 272; III: 399) movere; התנועע (I: 101, 109, e.p.) moveri
- נופל (I: 209) cadere, (III: 12) fieri
- נורא (III: 156) timorosus; וענינים נוראים (III: 154) aliquod valde timorosum
- נותן: see גבורה
- נוון (II: 226, 228) nutrir, (II: 230-1, 247, e.p.) nutribilis
- נוכר (III: 384) dictus
- נוח (I: 264) quiescere, (III: 469, 495) quiescens
- נחיריים (II: 463) nares; see פשיטות
- נחלק (I: 165; III: 117, 283, e.p.) divisibilis
- נחשת (II: 655-6) cuprum; see משובש
- נחתך: הנחתך (I: 541) anulosus
- נכבד (I: 132) nobilis; יותר נכבד (I: 6) dignior, (I: 313) melius
- נכה: הכה (II: 481) percutere; הוכה (II: 628) percuti
- נכון: (III: 146) verus; היותר נכון...לתנועה (I: 166) magis obediens motui; בנכון (I: 522) recte; מאמר נכון (II: 238) vere; והנכון (II: 423) recte igitur fuit dictum; see סבה
- נכלא (II: 678) determinatus
- נכנס (III: 442) intrare; see נצוץ
- נכיר: הכיר (III: 395) distinguere; נכיר בני אדם *ונבדיל (III: 225-6) distinguimus et cogitamus
- נכתב: כל הענינים הנכתבים (III: 142) (omnia que transeunt per mentem)
- נמלה (III: 168) formica

- נמלט מן: נמלט (III: 244) extra
 נמצא (I: 105, 425, 547, e.p.) existens, (I: 458, 518; III: 571)
 ens, (I: 229, 507, 513, e.p.) existere, (II: 58) inventus,
 (III: 8, 508, 559, e.p.) esse, (III: 523) fieri; נמצא ל- (III:
 514, 517) habere; העניינים הנמצאים (I: 441-2) entia; כל
 הדברים הנמצאים (I: 479) omnia; (II: 6) entia; נמצא והוא מתפרנס
 (II: 30) et ens; נמצא והוא מתפרנס (II: 243) quoniam semper nutritur
- נמשך אחר: נמשך אחר (I: 208) consequi, השכל (III: 428)
 consequi intellectum
- נסה: וזה יתבאר למי שנסהו (II: 522) et hoc manifestabitur
 experimentatoribus
- נסתר: see באור
- נעדר (II: 40, 246) deficere; (II: 377) vacuum, (III: 206) absens,
 (III: 231) privatio; נעדר מן (II: 153, 610; III: 196, e.p.)
 extra, (II: 460) carens; *יכשואת ההרגשה תהיה נעדרת (III: 558-
 9) quando caruerint hoc sensu
- נעזר (I: 95) iuvari
- נעלם (II: 49) latere, (II: 55) latens
- נער (II: 311) puer
- נערב (II: 545) se admiscens
- נעתק (II: 286-7) mutari, (III: 190) transmutari; הם מהרה יהיו
 נעתקים (II: 207-8) sunt veloces ad separationem
- נפוש (I: 110, 112, 210, e.p.) anelitus, (II: 522, 537) inspiratio;
 אפילו יושם בנחיריו ניפושו (II: 520) etiam si odorosum
 poneretur in naso; see שאיפה, יצא
- נפח (I: 371) quod cor inflatur
- נפל (I: 155-7) esse, (I: 298; II: 631) cadere; (II: 80, 322)
 contingere, (III: 10) fieri; נפל ל- (III: 72) habere; ועל כן יפול
 הנפעל על שהוא מן הדומה, והנה יהיה נפל על שהוא מזולתי הדומה
 (II: 275-6) et ideo pati quandoque est a simili, quandoque a
 dissimili; see חוש

- נפסד (II: 93, 157; III: 280) corruptibilis
- נפעל (I: 54, 57, 69, e.p.) passio; נפעלי הנפש (I: 51, 62, 89) passiones anime; נפעלי ההיולי (I: 83) passiones materie; הנפעל (II: 275, 679) pati; בנפעל (III: 65) in passivo, (III: 67, 71) in patiente; see נפל
- נפרד (I, 59, 62, 87, e.p.) abstractus, (I: 83) separari, (II: 93) abstrahi ab (II: 124; III: 354) singularis, (III: 107-8) diversus, (III: 111, 116) divisibilis, (III: 381) distinctus
- נפש (I: 12; e.p.) anima; נפש הכל (I: 277) anima totius; בנפש (III: 327) in anima (sensibili); see ספר
- נפש: התנפש (I: 250) vivere, (II: 535) inspirare, (II: 536) anelare
- נפשי (II: 664) animatus
- נפוצ: בניצוץ השמש הנכנס בחלוני הבית (I: 105-6) in radiis solis ingredientibus per foramina
- נצח (III: 488) dominari
- נצחון (I: 141-2, 478) lis, (III: 561, 566-7, 569) dominium
- נצחי (II: 93) sempiternus, (III: 279) semper; הנצחי האלהי (II: 179) sempiternum divinum; see גשם, דבר
- נצל: ניצל (III: 529) salvari
- נקוד: see מלמד
- נקודה (I: 60, 284-5, e.p.) punctus; בנקודה אחדית (I: 409) in puncto et unitate; see משוש
- נקי (I: 171) purus
- נקל (I: 304, 343, 435), דבר נקל (I: 53) facilis
- נקלה (I: 132) vilis
- נקמה: see תאוה
- נקף: בעת שיקיף (II: 596) in circuitu
- נקרא: בשם נקרא (II: 313) nominatus; בלתי נקרא בשם (II: 337) sed non est dictum; see תהו ובהו
- נראה: (I: 65) apparens, (I: 204; II: 55) apparere, (I: 521; II: 58; III: 232) manifestus esse, (II: 302) visus, (II: 547, 550, e.p.) visibilis; ועדיין יהיה נראה (II: 337-8) et post apparebit;

- שנה see
 נשא (I: 498) deferre, (III: 568) expellere; ינשא משא (I: 35)
 predicare
 נשאר (I: 403, 440, 543, e.p.) remanere, (II: 678) permanens,
 (III: 431) alius, (III: 509) remanens
 נשיג (I: 140; II: 264, 303) comprehendere, (I: 511; III: 203)
 contingere; מבלתי השיגם באיזה סיבה (I: 317-8) et non dant
 qua de causa
 נשמה (I: 215-6) animam esse aliquod
 movens se
 נשמע (II: 302) auditus, (II: 554-5) audibilis
 נשרף: see שרף
 ניתך (II: 198) diminui
 נתן (I: 109, 111, 537) dare; וזה הענין בלבד כאלו הם כולם יתנוהו לנפש
 (I: 333-4) et in hoc proprie conveniunt omnes animam
 habere
 נתר (I: 325) quod Ars carpentaria
 existat in Musica
 נתר (I: 7) ponere narrationem; התיר המאמר (I: 125)
 absolute dicere, (III: 83) dicere simpliciter
 סבה (I: 130, 163, 308, e.p.) causa; בסבת (I: 12, 71, 80, e.p.)
 propter, (III: 27) per negationem; סיבת הנכון והישר (I: 130)
 causa (in inventione); (ל)בעבור זאת הסבה (III: 541, 555)
 ideo; see נשג
 סבל (III: 199) posse
 סגולה (I: 17) (passio), (III: 27) proprietas
 סדר בעלי הנפש: סדר (I: 135) principium anime; סדר הידיעה (I: 136)
 regulam...cognoscere; see נאותות
 סודר (II: 433) positus esse
 סובל לחלוק: סובל (I: 546) divisibilis
 סוג (I: 24, 30, 340, e.p.) genus; דבר מה בסוג סוג (III: 269) aliquid
 in unoquoque genere

- סוף: (II: 613) ultimum, (III: 213) finis; על דרך הסוף (I: 280) secundum consequentiam; זה סוף מה (II: 81, 371-2) tantum; עד לבסוף (II: 99, 138) post; עד סופו (II: 136) post; עד סופו (II: 233) in postremo
- סור (I: 259) procedere, (I: 355) tolli, (II: 44, 536) auferri; סור מעל (II: 360-1) non percipi; ויסורו אל זה הענין (I: 119) et assimilantur istis; מה שסר עד שיפעל (II: 269) illud quod pervenit ad actum; see הסרה
- סותר (I: 187) contradicere
- סיעת פיתאגוריש: סיעה (I: 116) Pitagorici
- סכל (I: 80, 474-5) ignorare
- סכלות (I: 476) ignorantia
- סכים: הסכים (I: 153) velle
- סמך ויסמוך...בהם: סמך (I: 171) et attribuit ei
- סימן, סימן (II: 439, 655) signum; סימן החותם (II: 654) forma anuli
- סעור (II: 129)
- סער (II: 129) tristitia
- ספור (II: 56); see הקדים
- ספינה (I: 221) navis; see רוכב
- ספק ולאדם שיספק בדבר: ספק (I: 481) et debet homo dubitare; הספיק (I: 288) sufficere, (III: 31) coniunctus esse; הספיק ל- (I: 328; II: 137) contentus esse; סופק (I: 51) dubium esse
- ספק (I: 21, 355, e.p.) dubitatio, (I: 41) dubitare; ישים ספק (I: 536) dubitat; מקום ספק (II: 226, 518) locus dubitationis, (II: 578) dubius esse, (III: 51) questio; see יצא
- ספר (I: 215, 450; II: 61, e.p.) narrare, (II: 80) dicere; סופר (I: 173) narrari, (I: 497; II: 31) dici, (III: 244; 250) experimentari; ואם היה הדבר לפי מה שסיפרנו (I: 69) unde
- ספר הנפש: ספר (I: 1, 549; II: 681-2; III: 577); see טימיאוס
- סתום (III: 172) clausus; כדברים הסתומים בשמירה בלב (III: 152) sicut res deposite in conservatione
- סתר מן (I: 78) prohibere ab; נסתר מן (II: 359) imperceptibilis

- עבר מעל (I: 108; II: 430) transire; עבר מדעת (I: 500) ignorare; עבר (II: 360) non percipere; בשעבר (I: 168) superius; עבר (מ)על (II: 615, 622; III: 42) ignorare; במה שעבר ממאמרנו (III: 139) prius
- עגולה (III: 472) circulus
- עדין (II: 80, 391) post, (II: 92) adhuc; see זמן, ראה
- עדר: נעדר (I: 416) deficere
- עובר (II: 235, 360; III: 180) possibilis, (III: 288) preteritus; עובר מעל (II: 623) non percipere
- עוד: הועד (I: 469) testari
- עודף (I: 433) perficere
- עוות (II: 436) spira
- עוזב (I: 315) dimittere
- עוזר: עוזר גדול על (I: 46) adiuvant maxime
- עולם: לעולם (III: 276) semper
- עומד (III: 536) quiescens, (III: 539) remanere
- עורר: עורר (I: 66) movere; התעורר (III: 575) moveri; הענינים אשר נכחם תתעורר תאותם (III: 426-7) ea ad que moventur per desiderium
- עור (III: 20) cutis
- עזב (I: 96) vitare; עזב (מ-) (I: 32; III: 41) ignorare; (II: 146) dimittere
- עזר (I: 8) iuvare
- עזר (I: 8) iuvamentum
- עזרה: בעזרת האל יתי' (I: 550)
- עטלף (III: 20) talpa
- עיון (I: 71, 385) considerare, (I: 314, 364) consideratio
- עיוני (III: 433) speculativus; see חכמה, ציור, שכל
- עין (I: 382; II: 38-41, e.p.) oculus; העין המצוייר (II: 41)
- עיפות (I: 381) fatigatio
- עכרל (II: 254) digestio

- עכל: התעכל (II: 253) *digeri*
 עלה (II: 25) *folium*
 עלה: התעלה (I: 549); see רום
 עלה (III: 510) *causa*; אין עלה בו (I: 386) *nichil patitur*; אינו עלה לזה (I: 387) *non sunt esse illius*; ולזאת העלה (III: 370, 444, 465, e.p.) *et ideo*, (III: 521) *et propter hoc*, (III: 524) *et propter hanc causam*; ובעבור זאת העלה (III: 539) *et propter hanc causam*, (III: 569) *et ideo*; ומפני זאת העלה (III: 553-4) *et ideo*
 עלוי: ויביא העילוי בו: עילוי, עלוי (I: 485-6) *ipsum quod per eum acquirit nobilitatem*
 עלוף, עלוף: עילוף, עילוף (III: 212) *quia forte intellectus in eo sincopizatur*
 עליה (III: 414) *ascensus*
 עליון: see גשם
 עלם: נעלם (I: 163, 308, e.p.) *latere*
 עלף: see עלוף
 עמד (III: 471, 491, 508) *quiescere*; עמד על (I: 10, 43; II: 85, e.p.) *scire*, (III: 345) *esse*; על הועמד על (III: 351) *scire*
 עמידה (I: 303); (I: 525) *complementum*, (II: 38; III: 24) *quies*, (III: 141) *mora*, (III: 467, 499) *finis*; עמידה במקום (II: 64-5) *quies in loco*; עמידת הגוף המתנפש (II: 601) *constitutio corporis animati*
 עמק, עומק (I: 146; II: 608) *profundum*
 ענין (I: 5, 14, 16, e.p.) *res*, (I: 69, 76-7, e.p.) *intentio*, (I: 305) *aliquid*, (I: 318; II: 658; III: 156, e.p.) *dispositio*; והוא בענין (I: 318; II: 658; III: 156, e.p.) *dispositio*; על כן (II: 15) *et est tale*; גשם זה ענינו (II: 18) *talis corporis*; על כן (II: 15) *et est tale*; בגשם בענין כן (II: 115-6) *in tali corpore*; ענין אחד (II: 68) *similiter*; כן (II: 115-6) *in tali corpore*; לפי הענין הטבעי (II: 561) *naturale*; בענין הרמוז אליהם, (II: 561) *naturale*; בענין הרמוז אליהם, (II: 561) *naturale*; ובענין (II: 658) *in hac dispositione, et in intentione*; see שם, נכתב, חלקי, מתבאר, נמצא
 ענף: או בענפיו אל מעלה: ענף (II: 201) *in hoc vero quod ramificatur*

superius

עפיץ (II: 505, 572) ponticus

עפעפיים (II: 531) palpebre

יתעפש ויתעפר: עפש (I: 532) putrefiet

עץ (I: 79) lignum; העצים הנקרי טימוני (II: 252) remus

עצם (I: 17, 25, 230, e.p.) substantia, (I: 452, 454, 472, e.p.) os;
הויה בעבור עצמה (I: 36) secundum totum; see

עצמות (I: 10, 15-6, e.p.) substantia; שמו עצמותה מן ההתחלות (I: 198) posuerunt eam constitui ex...principiis; שמו עצמות הנפש (I: 205) constituunt...animam; עצמות הנפש (I: 270) constitutio anime

עצמיות (I: 48) substantia

עצני: see כח

עקום (I: 503) curvus; עקומות ישימנה גלגל (I: 272-3) incurvavit
rectitudinem et posuit eam circum

עקר (I: 354); זה עקר מה שנבארהו (II: 310) in tantum determinetur;
ואין האויר עקר הענין בקול (II: 411) sed tamen aer non solus
sufficit in sono

ערב (II: 506; III: 91, 321, e.p.) delectabilis; see כסף

התערב: ערב (II: 546) admisceri, (III: 456) aspicere

עירוב, ערוב (I: 270) admisceri, (I: 306) admixtio, (I: 347, 349,
352, e.p.) mixtio

ערום מן: ערום (III: 263) extra, (III: 353) denudatus ab

ערום (III: 162) innuere

עשה (I: 115) facere, (I: 169, 326; II: 203, e.p.) uti

עשיית הדעת (II: 96) cogitare

בזה (I: 112, 264-5, 286) in aliqua hora; העת (II: 310) nunc; בעת ש- (III: 137) cum; see תחל

עתה (I: 30; II: 598, 607, e.p.) modo; העתה (II: 600; III: 30)
instans et quod est instans (III: 111) instans et quod est instans

עתיד (III: 288, 347, 456) futurus; הדבר העתיד לבוא (III: 454) res
futura; see זמן

- ראוי (I: 1; III: 325); נעתק (I: 248; II: 358) transferri; העתיק (I: 1; III: 325); נעתק (I: 248; II: 358) transferri; העתיק (II: 136) declarandum est; see העתיק
- עם הפגישות לעניינים: פגישות (III: 548) in tangendo
- אם יפגשו שני מחטים (II: 387) tangere, (II: 535) recipere; פגש (II: 387) tangere, (II: 535) recipere; si acus percusserit acum (II: 446-7)
- פועל (I: 266; II: 212) facere, (I: 319) agere, (II: 274, 574; III: 67, e.p.) agens; הפועל לקול (II: 405) faciens sonum; see שכל
- פחד (I: 366, 368) timere
- פחד (I: 63, 66, 91, e.p.) timor, (III: 523) sonus
- פחות (I: 328) minor; (II: 181) minus
- פחות מהם: אחת יפחות ולא יפחות אחת מהם (II: 143-4) et non sit propria alicui earum; אשר אין אלו יפחות (II: 145) qui non est neque proprius
- פילוסוף הראשון: פילוסוף (I: 88) Primus Philosophus
- פילוסופיה (I: 144) Philosophia
- עד שיש להפלא מהם: פלא (I: 6)
- על פנים אחרים; על אלו הפנים (I: 267-8, 281) hoc modo; (I: 362) secundum alium modum; על כל פנים (II: 69, 341) necessario; ועל כל פנים שנקח לדבר (II: 343) et ideo dicendum est; מפנים...מפנים (III: 80-1) uno modo...alio modo; see קשה
- מבפנים (I: 385) intus; מבפנים (II: 581) intrinsecum, (II: 590) intra, (II: 632) interius; see חוזר
- נפסד (I: 358, 380-1, e.p.) corrumpi; הפסיד (II: 661; III: 562, 569) corrumpere; אשר יפסיד האדם הפסדם (II: 526-7) qui corrumpunt homines nocent eis
- פסל (I: 262) imago
- נפסק עליו הדין, אבל האדמה שום אדם לא פסק דינו בה: פסק (I: 191-2) habet iudicem, terra autem nullum
- פעולה (I: 38, 40, 57, e.p.) actio, (II: 190) intellectus (II: 348; III: 164) actus; פעולה אחת (II: 399) in actu; see תמות, גמור, תם, חזק, אמונה
- פעל (I: 377; II: 176) facere, (II: 175, 177, e.p.) agere, (I: 482)

- ligare; התפעל (I: 383; II: 277, e.p.), נפעל (II: 277) pati;
 נפעל מה (II: 640) pati aliquo modo; see נפעל מה,
 סור, הכנסה
- פעל, פועל (III: 59) actio; בפועל (II: 265, 267, 275) in actu
 פעלי (III: 445) actualis; see ציור
- פעם (I: 287, 302) multotiens; פעמים אין תכלית להם (I:
 287) infinities; פעם אחת (I: 288) semel; פעם...פעם (I: 377-8)
 quandoque...quandoque
- פרד (I: 358, 516; e.p.) separari; התפרד (I: 416) separari, (II:
 35; III: 57) abstractus esse, (III: 374) distingui
- פרוש, פירוש (II: 309) exponere
- פריעה: see פרע
- פרנס (II: 68, 131, 199, e.p.) nutrirī, (III: 499)
 nutrimentum
- פרנסה (II: 13) nutrirī, (II: 209-210) nutrimentum; התנועה בפרנסה
 (II: 65) nutrirī
- פרע ושיפרע פריעה (I: 539) etiam in fingendo
- פרק (II: 636-7) differentia
- פרק (II: 432) divisio
- פשוט (I: 171, 472; II: 24, e.p.) simplex, (II: 289) simpliciter; דבר
 פשוט (I: 171) simplex
- פשוט, פישוט (III: 352) simus
- פשיטות האף (III: 245), פשיטות האף (III: 249)
 simitas
- פתאום (II: 533) subito
- פתח (II: 531) aperire
- שר: see צבא
- צבע (II: 337, 349, 362) color; בעל צבע (III: 56) coloratus
- צדוק, צדוק (III: 175, 177-8, e.p.) fides, (III: 284) verum, (III:
 349) veritas
- צדק (III: 163) verum dicere, (III: 169) verus esse, (III: 176)
 credere, צודק (III: 173) veridicare

- צואר: see ראש
 צודק (III: 147, 175, 189, e.p.) verus
 צומח (II: 150, 152, 176, e.p.) planta(e), (II: 71; III: 555)
 vegetabilia
 צורה (I: 79, 146, 152, e.p.) forma, (I:108, 111-2, e.p.) figura;
 והצורות אשר לא יתחלקו (I: 103-4) et figuris indivisibilibus
 ציור (I: 288; III: 235, 294, e.p.) intelligere, (III: 283) formare;
 ציור בשכל (השכל) (I: 39, 55, 290, e.p.) intelligere, (I: 279)
 intellectum, (III: 218, 254, 262) formare per intellectum;
 הציור בשכל הפועלי (I: 295) intelligere mechanicum; הציור
 בשכל העיוני (I: 296) intelligere speculativum; הציורים הנפשיים
 (III: 346); see שער
 ציר, צייר (III: 235, 353) intelligere; צויר (I: 282, 286-7, e.p.)
 intelligere; שיצויר בשכל (II: 167) intelligere, (III: 321)
 intelligi; הצטייר בשכל (II: 305) intelligere
 צלילות (II: 440) tinnitus; בעל הצלילות (II: 442) tinnibilis
 צלם: see כזב
 צלע (II: 59) latus; see שטח
 צמא (II: 134-5) sitis
 צמוח (I: 499) plantae
 צמח (I: 400, 492, 540, e.p.) planta
 צנה (II: 628) scutum
 צער (II: 90)
 צריך (I: 19) necessarium esse; צריך בהכרח (I: 52-3, 93) necesse
 esse
 צורך, צורך, צורך (I: 289) in quo indiget; לא יהיה בהם צורך (I:
 501) non de necessitate debent; לא היה בו צורך (II: 267) non
 indigeret
 צורך, צורך (I: 455) indiget contradictione; צורך
 בהכרח (II: 163) indiget necessario, (II: 306) indiget
 קבל: קיבל (II: 66, 69, 118) recipere; קבל לו שם מהאורה (III: 209)
 derivatum fuit ei nomen a luce

- לקח see קבלה
- קבץ (I: 81, 110, 114, e.p.) congregare; התקבץ (I: 106) congregatio; נקבץ על צד המשא (III: 359) congregemus secundum summam
- קדם (I: 218) predictus; במה שקדם (I: 434) superius; קדם על (I: 484) precedere; כמו מי שקדם וטעם (II: 567-8) sicut qui prius gustavit; במה שקדם (III: 333) prius; ויקדים במחשבת האדם (I: 93) predicere; ויקדים אל המחשבה (II: 212) unde homo existimat; ויקדים (II: 168; III: 457) precedere; הכנסה see התקדם (II: 168; III: 457) precedere; see
- קדם מקודם (II: 73) per
- קדמון יותר (I: 485) precedens naturaliter; קדמון בעל הטבע (II: 22) antecedit, (III: 278) prius; קדמונים בעלי הטבע (III: 78) antiqui naturales
- קו (I: 44, 91, 397) linea; הקו החוזר אחור על עצמו (III: 247-8) linea spiralis
- קובץ (II: 572) stipticus
- קודם (II: 172), יותר קודם (III: 315) prior
- קול (II: 323, 325, 362, e.p.) vox, (II: 400-2, e.p.) sonus, (III: 70) sermo; הקול החוזר (II: 416, 418) ecco; הקול החזק (II: 554) maximus sonus; הקול *החלש (II: 555) minimus sonus; מורה, הוצאה, יציאה, יוצא, יצא see
- קולור כי המראה הוא הקולור בלעז (II: 338-9) quoniam visibile est color
- קום התקים (III: 210) figi
- קורה (I: 17) contingens
- קורה (II: 68) lignum
- קטן (I: 132, 402-3, e.p.) parvus
- קטנות (I: 165, 405) parvitas, (II: 592) parvum
- קטר, קוטר (III: 287) diametrum
- קיים (III: 189) permanens
- קלות שלו קלותו פחות (II: 488) facile; בקלות (I: 50) facile; קלות

difficilius determinantur

- קלל (I: 240); הקל במספרה (III: 391) *vult numerare*
 קנה הריאה (II: 476, 481) *canna pulmonis*
 קנין (II: 286, 299, 356) *habitus*
 קצה (I: 300; II: 612; III: 125-6) *extremum*
 קצור לפי הקצור (II: 557) *diminute*
 ולא תקצר (II: 75) *et non sumus contenti*; ולא תקצר שנאמר: קצר
 (III: 411) *et perfecte operatur*
 קר, קור (I: 78) *frigor*
 קר (I: 206, 210; II: 132, e.p.) *frigidus*
 קרא נקרא (I: 277) *dici*, (II: 296) *vocari*
 קרה (I: 10, 60, 68, e.p.) *accidere*
 קרוב (II: 54) *magis propinquus*; *בלתי* < מתה (I: 510) *et magis immortalis*; מקרוב (II: 621) *a propinquo*
 קרום (II: 592, 623) *membrana*; קרום ומלבוש לאילן (II: 25)
coopertoria et vestes fructibus
 קרירות (I: 210) *infrigidatio*
 קרר (II: 665; III: 92) *infrigidari*
 קשה (I: 37, 306) (*valde*) *difficilis*, (II: 401, 493, 583, e.p.)
durus; ומן הדברים היותר קשים להיות מוכרחים מכל הפנים (I:
 12-3) *et valde est difficile et grave*; see בקש
 קשה (I: 266, 337) *difficile esse*; הקשה (III: 252) *dubitare*
 קנה ריאה (II: 473) *pulmo*; see קנה
 ראה (I: 308, 415) *opinari*, (II: 283) *inspicere*, (II: 284; III: 174,
 477) *considerare*; נראה (II: 590), התראה (II: 599) *apparere*;
 כעין שיראה (II: 21) *sicut studio*
 ראוי (I: 7, 24, 254) *rectum*, (I: 17, 252, 257, e.p.) *necesse*, (I:
 22, 32) *debere*, (I: 294, 318, 368, e.p.) *necessarium*, (I:
 375, 445) *videri*, (I: 96, 312, 396) *oportet*, (II: 146)
iustum; ראוי בהכרח (I: 76, 217, 291-2, e.p.) *necesse est*;
 יותר ראוי (I: 135, 311) *dignior*; אין ראוי (III: 515)
impossibile; see חוץ, גנה, עתק, ראשות, גנה, חוץ

- ראות (II: 379, 550; III: 42, e.p.) visus, (II: 382; III: 52) visio,
(III: 50) videre; see מרובה
- ראיה (II: 374, 481, 591) signum
- ראיה (II: 378; III: 165) visio
- ראיות (III: 74) visio
- ראשים הרבה וצוארים (II: 205) caput, (III: 424) principale;
רדפו (III: 285-6) multa capita et colla disponuntur
- ראשון (I: 160, 486) principium; ראשון והתחלת כל דבר (I: 177)
principium aliarum rerum
- ראשות (III: 425) principalitas; יותר ראוי בראשות (I: 483)
principalius
- רב, רוב (I: 155) et maxime
- רבה: התרבה (III: 87, 93) intensus esse
- ריבוי, ריבוי (II: 642) intensior, (II: 650) valde intensus; ריבויי
המורגשים (II: 661) sensibilia intensa
- רבוץ: ריבוע (II: 59-60) quadratura
- רגל (I: 223; II: 557) pes
- רגיש: הרגיש (I: 49) intelligi; הרגיש (I: 366, 441, 446, e.p.) sentire
- רדף (III: 178, 430) consequi; see ראש
- רואה (I: 118, 121, 383) videre, (I: 182) opinari, (II: 47)
(membrum), (II: 380, 437; III: 14, e.p.) visus, (II: 431;
III: 56) videns; היה רואה (II: 10) sicut speculari; והאחר יהיה
רואה (II: 19) et alius sicut aspicere; see נוח
- רודף (II: 571) sequens, (III: 201, 505) consequens
- רוח (I: 78) (imber), (I: 118, 498) ventus
- רוכב (I: 221) equitans; רוכב הספינה (I: 220, 223-4) equitans in
navi
- רום: אשר ממנו כל נפש (I: 476-7); יתרומם האל מזה התרוממות גדול: רוֹם
תרומם ותעלה (III: 577)
- רופא (I: 86) medicus
- רוחב, רחב (I: 146) latitudo
- רחב: נתרחב (II: 536) ampliari

- יותר רחוק שבדברים מן (I: 392) *magis remotus*; יותר רחוק: רחוק
 והיותר רחוק מן (I: 180) *valde remotum a corporibus*; הגשמים
 האיפשרות (I: 484) *valde impossibile*; מרחוק (II: 620) *a*
remoto; see מחלך
- רחמנות (I: 63) *pietas*
- רחק: התרחק (III: 206) *remotus esse*; יתרחק עליו (III: 189)
necessario
- רטב: נרטב (II: 565) *humefieri*
- רטוב (II: 131) *humidus*
- ריח (II: 134, 386, 390, e.p.) *odor*, (II: 511) *odoratus*, (II: 514)
odorare, (II: 526) *olfacere*
- הריח (II: 517), (II: 518-520, 670) *olfacere*
- הריחה (II: 598; III: 15, 519) *olfactus*, (II: 599) *olfacere*
- ריחנים חזקים: ריחן (III: 234) *fortes odores*
- הריחניים החזקים: ריחני (II: 526) *fortes odores*
- ריק מן: ריק (II: 114) *extra*
- רך (II: 584, 619) *mollis*
- והתרכבו (III: 287) *per compositionem*; הרכיב (III: 289) *componere*
- רמוז: see ענין, דבר
- רע (II: 559-560; III: 108, e.p.) *malus*
- רעב (II: 134-5) *fames*
- רעם (II: 674) *tonitruum*
- התרפא: רפא (III: 424) *sanare*
- יתרפדו מחוצה: רפד (I: 112) *sustineri ab extrinseco*
- רפואה: see מלאכה
- רצה (I: 16; II: 283, 305, e.p.) *velle*, (I: 336) *laborare*, (I: 338-9)
intendere, (III: 426) *concupiscere*; נרצה לומר במאמרנו (II:
 12) *dicere est*, (II: 279) *intendimus*; וארצה לומר (II: 636;
 III: 202, 225) *et dico*; נרצה לומר (III: 568) *scilicet*
- ברצון: רצון (I: 268) *voluntarie*; רצון (I: 63) *gratia*, (III: 441) *voluntas*;
 ומיני הרצונים (II: 321, 339) *et est*; ורצוני לומר באמרי (I: 524)

dicere

ריקוע, ריקוע (II: 458) extensio

מן הדרך הרשום, על דרך הרשום: רשום (II: 254-5), secundum descriptionem

רתיחת הדם אשר בלב והחמימות: רתיחה (I: 75) ebullitio sanguinis aut caloris in corde

שאיפת הניפוש ודחייתו: שאיפה (III: 402) anelitus

שאל (I: 506) querere

נשאר: שאר (I: 21; II: 601) remanere

בשארית (II: 556) in alia caro; שאר הברש: שאר (II: 605-6) alia caro; in omnibus, (II: 633) in aliis, (II: 646, 668, 671, e.p.) de aliis; ושארית (III: 77) et alii; שארית (III: 457) alia

השב לאחר בעבור: שב (III: 233) post; see חזר

שגגה (II: 322) error; (III: 188) (vigilia)

שואל (I: 265) querere ab

שוב (I: 89) reverti, (I: 195) reduci, (II: 680) fieri; השיב (III: 258) facere

שוה (II: 59, 447) equalis; אינו שוה אחד אלא (I: 83) nullus est nisi; הענינים שאינם שוים בסוג (III: 336-7) rerum inequalium in genere

השתוה: שוה (I: 45) equalis esse

שוחז: see אויר

שוטה (I: 68) valde timorosos

שוכן (II: 515) habitans

שולל (III: 309)

שום (II: 509) allium

שומע (III: 69) audiens

שומר (II: 242) conservare

שופט (I: 503) iudicare, (III: 102, 115, 124, e.p.) iudicans

שורף: see שרף

שחור (II: 582, 645; III: 79, e.p.) niger

שחרות (III: 307) nigredo

- שטח (I: 23, 44, 91, e.p.) superficies; משתוח, הזויות, שטח עומד הזויות, משתוח (II: 59) superficies rectorum angulorum equalium laterum
- שים (I: 135, 138-9, e.p.) ponere, (I: 487, 533; III: 274, e.p.) facere, (II: 611) occurrere; הושם (I: 179) constituere, (II: 638-9) poni; השים (I: 500-1) ponere; שמו דבריהם (I: 488) loquuntur; מי שהיה מזומן שישים חקירתו על (II: 163) qui voluerit perscrutari de; ראוי שנשים המאמר (II: 171) oportet loqui; והענינים אשר ישים קצתם לקצתם במים (II: 611-2) et ea que occurrunt sibi in aqua adinvicem
- שכל (I: 291, 294, 395, e.p.) intelligere; השתכל (II: 38) considerare; השכיל (III: 355-6)
- שכל (I: 39, 42, 124, e.p.) intellectus, (III: 349) operatio; השכל העיוני (II: 159) intellectus speculativus; השכל הפועל (III: 434) intellectus operativus
- שכלי (III: 415) intellectus, (III: 445) actualis
- שכרות (I: 384) ebrietas
- שלוח, שלוח (III: 540) transmutatio; בשלוח על (III: 419-20) mittere ad
- שלה (III: 421) mittere
- שלילה (III: 329, 373) negatio; על צד השלילה (III: 351) negative
- שלילות (III: 321)
- שלישי (III: 201, 460) tertius; see שיעור
- שלך (III: 187) proicere
- שלם (III: 76) servari, (III: 412) perfectus esse; נשלם (I: 549; II: 681; III: 577)
- שלם (I: 5); (II: 565) salvatus, (III: 188) salvus, (III: 413, 477) perfectus; יותר שלם (II: 5) magis comprehendere
- שלמות (I: 27) endelechia, (II: 9, 18, e.p.) perfectio, (III: 188) salus
- שלש (III: 205, 397, 460) tres
- שם (I: 209; III: 72-4, e.p.) nomen; see נמשך, ברוך, שתוף, מוחלט, שם

קבל, נקרא

שם (I: 443) ponere

היה see שם

שמח (I: 365)

שמים (I: 185), (I: 275, 309) celum

שמיעה (II: 154, 323, 429, e.p.) auditus, (II: 424) audire (II: 654)
cera

שמירה בלב: שמירה see סתום

שמע (II: 268-9, 430, e.p.) audire; השמיע קול (II: 466) vociferare,
(III: 61, 64) sonare

שמע (II: 445; III: 69, 87) auditus; שמע הצלילות (II: 444) audire
tinnitum

שמר (I: 32) preservare, (I: 544; II: 244-5) conservare

שמש (I: 184; III: 186) sol; see נצוץ

שנאה (I: 64, 386) odium

שנה, שינה (II: 21; III: 166, 213, e.p.) sompnus

שנה: השתנה (I: 72) differre, (I: 247; II: 232, e.p.) transmutari, (II:
286, 294, 676) alterari, (III: 99, 244) diversus (esse); נשנה
(III: 535); ישנה בו שאר האחדים (I: 409) qua differat ab
unitatibus aliis; הממושש ישנה הנראים (II: 625) tangibile
differt a visilibus; see צרד

שנוי, שינוי (I: 226, II: 196, 292, e.p.) alteratio, (II: 98; III: 389)
diversitas, (II: 298-9; III: 535) transmutatio; השינויים
הארציים (III: 553) mutationes terrestres

שניות (III: 250)

שנים (III: 49, 102, 123, e.p.) duo; האחרים השנים (III: 206) (alius)

שעה: see הוה

שעוה (III: 536, 542) cera

שעול (II: 479-480) tussis

שעור (I: 280) mensura, (II: 216, 328; III: 25, e.p.) quantitas; גדול
בשיעור מה שאיפשר בו (II: 176-
7) secundum suum posse; השיעור השלישי (II: 608) tertia

- dimensio; see כף
- שעיר (II: 584) asper
- חלקות: see שעירות
- שער, שיער (I: 497) versus, (III: 554) pili; בעל שער (II: 494) (conveniens oculo)
- ועל כן לא (III: 238) posse; שוער (III: 190) perceptus esse, (II: 621) et ideo non fuit perceptum
- בשער הציור בשכל: שער (II: 295) in capitulo intelligendi
- שפוי כובע: שפוי (II: 472)
- שפט (I: 503; III: 55, 102, 126) iudicare
- שפעה אמתתו: שפע (I: 329)
- שקוע (II: 613) submersus
- השקיף על (III: 418) videre; השקיף ב- (I: 84) considerare
- שקר (I: 539; II: 378) impossibile, (III: 154) falsari, (III: 169, 171) falsus
- יוכל שיהיה שר הצבא: שר (II: 311-2) potest gubernare exercitum
- כמו שהנשרף לא ישרף והוא מעצמו בלתי השורף, ולולי זה היה שורף: שרף (II: 266-7) quemadmodum combustibile non comburitur a se absque comburente; et si hoc non esset combureret se
- שרץ (III: 168, 177, 179) reptile
- שרש (I: 106) fundamentum, (II: 25, 205) radix; see ידע
- שתוי (II: 559-560) potabilis
- שיתוף, שיתוף (I: 319; II: 14) communicatio, (III: 253) habere communicationem; על דרך השיתוף בשם (II: 36, 41), בשיתוף השם (II: 464) equivoce; כל זמן שלא תהיה לו שיתוף (II: 199, 239) nisi habeat partem
- השתתף, שיתף (II: 176, 179), השתתף (I: 202; II: 78) communicationem habere cum, (I: 547) communicare
- תאוה (I: 55, 345; II: 138, e.p.) desiderium, (I: 278) (anima) desiderativa, (I: 523) appetere, (II: 91, 127, 129, e.p.) appetitus, (III: 323) desiderare; תאות הנקמה (I: 74)

- appetitus in vindictam; see תשוקה, עורר
- תאוני (III: 387) desiderabilis, (III: 444, 448, 463) appetitivus, (III: 450) desiderativus, (III: 457) appetitum; התאונית (III: 473) desiderium; see בדל
- תאר, תואר (II: 649) dispositio; מן התואר הדבק (I: 451) (de pallore); על תואר כך (II: 37) talis; בתואר כך (II: 121)
- תהו (I: 105) que dicuntur atomi הנקראים תהו ובהו: תהו תהלה (II: 681)
- תולדה (I: 298-9; II: 58) conclusio, (II: 171, 243) generatio, (II: 173, 250) generare
- תולדת (II: 60) conclusio
- תולעת (III: 168) vermis
- תוספת (III: 400, 524) augmentum
- תועלת (I: 452) prodesse
- ותחיל לומר ולדרוש ביאור (II: 62) incipere; (I: 550) התחיל: תחל ונתחיל (II: 4) incipiemus in determinando animam quid est; והנה ראוי שנתחיל תחלה במאמר (II: 318) et antequam incipiamus loqui; יתחיל החוש מיד עת שימשש (II: 593) apparebit sensus quando tangitur
- תחלה (I: 24, 393; II: 109, e.p.) primo, (I: 39, 41, 100, e.p.) prius, (II: 590) primum; see תחל
- תירה (II: 25)
- תכלה: התאוה והתכלה (I: 523) appetere, (II: 90, 127) desiderium; בעל התכלה (II: 125, 127) desiderativus
- תכלית (II: 174) perfectus, (II: 191, 216, 249, e.p.) finis, (III: 542) ultimum; בלא תכלית (I: 104, 285, 412, e.p.) infinitus; יש לו תכלית (I: 295) finitus; בתכלית הדקות (I: 438) valde subtile; בתכלית מה שאיפשר...עליו מן ההרחקה (I: 438) valde remotum; בתכלית (II: 434) perfecte; see כלה, פעם, בריקה
- תכן (I: 115; II: 77, 93) posse, (I: 408, 416) possibile esse; לא יתכן (I: 58-9, 359; II: 246, e.p.) impossibile esse; מה שיתכן (III: 540) quam quod possibile fuerit ut; see מלץ

תם: פעולה מבלתי תמה (III: 319) *actio non perfecti*
 תמה: ויש לתמוה אם (II: 443), (III: 478, 512) *utrum*
 תמות: פעולת התמות (III: 320) *actio perfecti*
 תמיד (I: 118, 184, 294, e.p.) *semper*
 תנועה (I: 70, 109, 111, e.p.) *motus*; בתנועת ההרגשה (I: 99) *motu et sensu*; תנועה במקום (I: 524; II: 89, 139) *motus in loco*; תנועה בהעתק ממקום (I: 247, 493; III: 404), (III: 403) תנועה ממקום אל מקום (III: 379-380) *motus localis*; תנועה כליית (III: 467) *motu (consimilitudinis)*; see דבק, ממש
 תפסנו על: (I: 99) *accepimus*
 תקעו חזקה: (II: 663) *cum tanguntur fortiter*
 תשוקה: (III: 442) *et desiderium est aliquis appetitus*

Proper names:

אבו עיסי בן יצחק (III: 325-6)
 אבראקלידס (I: 178) *Empedocles*
 אומירוש (III: 137) *Homerus*
 אחאליוס: (II: 462) *in flumine quod dicitur Amelus*
 איקטור (I: 127) (*Acteon*)
 אנכסאגוריש (I: 123-4, 129, 201; III: 223), (I: 167), *Anaxagoras*
 אנכסאגורש (III: 254)
 אפלאטון (I: 142, 145) *Plato*
 אפרודיטוס (I: 262) *Hermafroditus*
 אריסטוטליס (III: 327) (I: 1, 549; II: 681-2) *Aristoteles*
 ארקוס: (I: 497) *in versibus attributis Archoiz*
 בנדקליס (I: 138, 350, 450, 469, 476; II: 200, 357; III: 135, 285) *Empedocles*

- דאדליס (I: 262) Dedalus
 דיארק (II: 330) (Socrates)
 דיוגניס (I: 175) Diogenes
 דימוקראטיס (I: 103, 125, 162, 261, 263, 403, 421, 426; II: 377)
 Democritus
 זרחיה בן יצחק הספרדי (I: 1)
 חנין (I: 2)
 בספר הנקרא טימיאוס (I: 142) in
 Thimeo; ספר טימיאוס (I: 145) liber Thimei
 יצחק בן חנין (III: 325)
 הירחונים (I: 182)
 לוקיש (I: 107) Leucippus
 מה שאין כן (I: 173) Melissus
 פיתאגוריש (I: 323) Pitagoras; סיעת פיתאגוריש (I: 116) Pitagorici
 בן פלוני (III: 32-3, 35-6) filius Socratis
 פלוני (III: 291) Socrates;
 קומאטיאס (I: 189) Critias
 קיליס (I: 262) Chilis
 רינון (I: 186) (Zeno)
 תאליס (I: 505) (Melissus)

BIBLIOGRAPHY

- Ahwānī: *Talkhīs kitāb an-naḥs li-Abī l-Walīd ibn Rushd...*, ed. Aḥmad Fu'ād al-Ahwānī, Cairo 1950.
- Aristotle, ed. Ross: *Aristotelis De Anima*, recognovit brevique adnotatione instruxit W.D. Ross, Oxford 1956.
- Aristotle, ed. Hett: *On the Soul, Parva Naturalia, On Breath*, with an English translation by W.S. Hett (Loeb Classical Library), Cambridge-London 1936. Repr. 1986.
- Averroes, ed. Crawford: *Averrois Cordubensis Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Recensuit F. Stuart Crawford (CCAA VI, 1), Cambridge (Mass.) 1953.
- Badawī, *Aristū*: 'Abdurrahmān Badawī, *Aristū 'inda l-'arab*, Cairo 1947.
- Badawī, *Aristūṭālīs*: 'A. Badawī, *Aristūṭālīs fī n-naḥs...*, Cairo 1954.
- Ben-Yehuda, E., *Millon ha-Lashon ha-Ivrit ha-Yeshanah we ha-Hadashah*, I-XVII, Jerusalem 1910-1959.
- Cassuto, *Gracian, Zerayah*: Cassuto, U., "Gracian (Hen), Zerahiah Ben Isaac Ben Shealtiel," *Enc. Jud.*, VII (1971) 842-4.
- Efros, *Philosophical Terms*: Efros, I., *Philosophical Terms in the Moreh Nebukim*, New York 1924.
- Even-Shoshan, A., *Ha-Millon he-Ḥadash*, I-III, Jerusalem 1966.
- al-Fārābī, ed. Edermann: Edermann, Z.H. (ed.), "Sefer al Mahut ha-Nefesh," *Hemdah Genuzah* (Königsberg 1856).
- al-Fārābī, ed. Rosenthal: Rosenthal, S. (ed.), *Sefer Mahut ha-Nefesh*, Warsaw 1857.
- Fobes, *Averroes*: Fobes, F.H. - Kurland, S. (eds), *Averrois Cordubensis Commentarium Medium in Aristotelis De Generatione et Corruptione Libros* (CCAA IV, 1), Cambridge (Mass.) 1956.

- Frank, *Some Fragments*: Frank, M., "Some Fragments of Ishāq's Translation of the De Anima," *Cahiers de Byrsa* 8 (Paris 1958-9) 231-251.
- Gätje, H., *Studien zur Überlieferung der Aristotelischen Psychologie im Islam* (Annales Universitatis Saraviensis; Reihe: Philosophische Fakultät; herausgegeben von August Langen; Bd. II), Heidelberg 1971.
- Gottstein, *Taḥbirah*: Gottstein, M.H., *Taḥbirah u-Millonah shel ha-Lashon ha-Ivrit, Mediaeval Hebrew Syntax and Vocabulary as Influenced by Arabic* (unpublished dissertation), Jerusalem 1951.
- Ibn an-Nadīm, *Fihrist*: Ibn an-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, ed. Cairo n.d. The same work, translated by Bayard Dodge, I-II, New York-London 1970.
- Kazimirski, *Dictionnaire*: De Biberstein Kazimirski, A., *Dictionnaire Arabe-Français contenant toutes les racines de la langue Arabe*, I-II, Nouvelle edition, Paris 1960.
- Kirchheim, R. (ed), "She'elot," *Oẓar Neḥmad* II (1857) 124-143.
- Klatzkin, *Thesaurus*: Klatzkin, J., *Thesaurus Philosophicus Linguae Hebraicae et Veteris et Recentioris*, I-IV, Repr. New York 1968.
- Lane, E.W., *Arabic-English Lexicon*, I, 1-8, London 1863-1893.
- Lewis - Short, *Dictionary*: Lewis, Ch. T. - Short, Ch., *A Latin Dictionary. Founded on Freund's Latin Dictionary. Revised, enlarged, and in great part rewritten*, Oxford 1879, Repr. 1966.
- Liddle, H.G. - Scott, R., *A Greek English Lexicon*. Revised and augmented throughout by H.S. Jones with the assistance of R. McKenzie and with the co-operation of many scholars. With a Supplement 1968. Repr. Oxford 1989.

- Löw, *Fauna*: Löw, I., *Fauna und Mineralien der Juden*, Hrsg. und mit einem Vorwort und Anmerkung versehen von A. Scheiber, Hildesheim 1969.
- Maimonides, ed. Kroner: Kroner, H., *Ein Beitrag zur Geschichte der Medizin des XII. Jahrhunderts an der Hand zweier medizinischer Abhandlungen des Maimonides auf Grund von 6 unedierten Handschriften dargestellt und kritisch beleuchtet*, Oberdorf. Bopfingen 1906.
- Maimonides, ed. Muntner: Muntner, S. (ed.), *Sammei ha-Mawet we ha-Refu' ot ke-Negdam o "ha- Ma'amar ha-Nikbad."* Be-Tirgumo ha-Ivri shel R. Moshe Ibn Tibbon, Jerusalem 1942.
- Neubauer, *Catalogue*: Neubauer, Ad., *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in The Jews' College*, London, Oxford 1886.
- Peters, *Aristoteles Arabus*: Peters, F.E., *Aristoteles Arabus. The Oriental Translations and Commentaries of the Aristotelian Corpus*, Leiden 1968.
- Peyron: Peyron, B., *Codices Hebraici exarati Regiae Bibliothecae quae in Taurinensi Athenaeo asservatur*, Romae-Taurini-Florentiae 1880.
- Pseudo-Aristotle, *Liber de Causis*, ed. A. Schreiber, Budapest 1916.
- Ravitzky, *Mishnato*: Ravitzky, A., *Mishnato shel R. Zerahyah b. Yizhak b. Shealtiel Hen we ha-Hagut ha-Maimunit-Tibbonit ba-Me'ah ha-Shelosh-Esreh* (unpublished dissertation), Jerusalem 1977.
- Sacerdote, *Catalogo*: Sacerdote, G., *Catalogo dei codici ebraici della Biblioteca casanatense* (Cataloghi dei codici orientali di alcune biblioteche d' Italia, fasc. 6), Firenze 1897.
- Sarton, *Introduction*: Sarton, G., *Introduction to the History of Science*, I-III, Baltimore 1927-1948.
- Seligsohn, *Gracian*: Seligsohn, M., "Gracian," *The Jewish*

- Encyclopedia*, VI (New York and London 1904) 61-2.
- Shields: Shields, Ae. - Blumberg, H. (eds), *Averrois Cordubensis Compendia Librorum Aristotelis Qui Parva Naturalia Vocantur* (CCAA VII), Cambridge (Mass.) 1949.
- Steinschneider, *Ziyyunim*: Steinschneider, M., "Ziyyunim le-Toledot R. Zeraḥyah b. Yizhak Shealtiel Ḥen," *Ozar Neḥmad* II (1857) 229-245.
- Steinschneider, *Catalog Hamburg*: Steinschneider, M., *Catalog der hebräischen Handschriften in der Stadtbibliothek zu Hamburg und der sich anschliessenden in anderen Sprachen*, Hamburg 1878.
- Steinschneider, *HU*: Steinschneider, M., *Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher*, Berlin 1893.
- Tessier, *Verbum*: Tessier, A., *Verbum de Verbo. Tradizione Semitico-Latina del "De generatione et corruptione" Aristotelico* (Bollettino dell' Istituto di Filologia Greca, Supplemento 8), Roma 1983.
- Tessier, A., "La traduzione arabo-ebraica del *De generatione et corruptione* di Aristotele," *Atti dell' Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie della classe di scienze morali, storiche e filologiche*, s. VIII, XXVIII (1984) 5-122.
- Themistius, *Paraphrase*: Heinze, R. (ed.), *Themistii in Libros Aristotelis De Anima Paraphrasis* (CAG V), Berlin 1890.
- Themistius, ed. Landauer: Landauer, S. (ed), *Themistii in Aristotelis Metaphysicorum Librum L Paraphrasis Hebraice et Latine* (CIAG V), Berlin 1903.
- Vogelstein-Rieger, *Geschichte*: Vogelstein, H. - Rieger, P., *Geschichte der Juden in Rom*, I-II, Berlin 1895-6.
- Wolfson, *Crescas*: Wolfson, H.A., *Crescas' Critique of Aristotle. Problems of Aristotle's Physics in Jewish and*

Wolfson, Averroes' Long *De Anima*: Wolfson, H.A., "Was There a Hebrew Translation from the Arabic of Averroes' Long *De Anima*?", *Studies in the History of Philosophy and Religion*, Vol. I, ed. by I. Twersky and G.H. Williams, Cambridge (Mass.) 1973.